

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier
Biblioteks- och informationsvetenskap

Det politiska biblioteket
Folkbiblioteket som rum för medborgardeltagande
och offentligt samtal

Anna-Lotta Jadinge

Magisteruppsats, 20 poäng, vt 2004
Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier
Handledare: Janne Backlund

Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 189

ISSN 1650-4267

Innehåll

Inledning	3
Syfte och val av ämne	4
Tidigare forskning	5
Preciserade frågeställningar och avgränsningar	11
Teoretiska utgångspunkter	12
Demokratiteorier	12
Habermas och det kommunikativa handlandet	14
Folkbibliotek, system och livsvärld	17
Centrala begrepp	18
Metod och avgränsningar	20
Litteraturstudie	20
Empirisk undersökning av folkbibliotekens verksamhet	22
Bakgrund.....	28
Medborgardeltagande idag.....	28
Lokal demokrati	29
Demokratiutveckling och folkbibliotekens uppgifter	31
Det politiska biblioteket.....	35
Beskrivning av idén	35
Syn på bildning och demokrati	39
Analys av debatten	40
Myndighetsinformationen.....	41
Tvåvägskommunikation och debatt	42
Från medborgare till medborgare.....	43
Neutraliteten.....	45
En engagerad tid	46
Idén i praktiken	47
Sammanfattande analys.....	49
Resultat av den empiriska undersökningen	54
Enkätstudien.....	54
Attityder	55
Samhällsinformation och EMU-information	61
Arrangemang, samarbeten och särskilda tjänster.....	64
Bibliotekens och kommunernas hemsidor	72
Bibliotekens hemsidor	72
Kommunernas webbplatser.....	73
Kommentar	73
Sammanfattande analys av den empiriska undersökningen.....	74

Biblioteket som rum för medborgardeltagande: diskussion....	78
Det politiska biblioteket i backspegeln	78
Kultur och neutralitet	79
Biblioteken och det offentliga rummet	82
En vision för 2000-talet?.....	83
Framtida forskning.....	86
Sammanfattning	87
Käll- och litteraturförteckning	89
Bilaga 1: E-brev med enkät till folkbiblioteken	96
Bilaga 2: Tabeller med empiriska data.....	104

Inledning

I mitten av 1970-talet publicerade det socialdemokratiska kommunalrådet i Gävle, Ture Edbom, två artiklar i *Biblioteksbladet*, där han beskrev en idé som han kallade ”det politiska biblioteket”. Tanken var i korthet att folkbiblioteken skulle ges en betydligt större roll i samhällets politiska liv än de dittills hade haft. Biblioteken skulle bland annat verka för att fler medborgare deltog i samhällsdebatten genom att ”metodiskt ge röst och rum åt opinioner” och ”vara en alldeles naturlig partner till partierna och politiska grupper”, på ett sätt som var förenligt med bibliotekens partipolitiska neutralitet. På det här sättet skulle biblioteken bidra till en vitalisering av den lokala demokratin, som allmänt ansågs hotad efter de omfattande kommunsammanslagningar som hade genomförts från 1950-talet och framåt.¹

Det politiska biblioteket väckte stort intresse i den svenska biblioteksvärlden. Ture Edbom belönades samma år med det ärofulla Bengt Hjelmqvist-priset för att bland annat ha ”med analytisk skärpa och stor klarsyn formulerat folkbibliotekens betydelsefulla roll i det demokratiska samhället och redovisat deras framtida möjligheter och uppgifter”.² Under de närmaste åren hakade ett stort antal debattörer på, de flesta med entusiasm. *Biblioteksbladet* vigde ett dubbelnummer åt det politiska biblioteket, och när Sveriges Allmänna Biblioteksförening (SAB) höll årsmöte 1976 var temat även här det politiska biblioteket. En av deltagarna, den folkpartistiska politikern Birgit Rodhe, beskrev förverkligandet av det politiska biblioteket som en livsviktig fråga för hela den kommunala demokratin.³

Eftersom den här idén fick ett så brett stöd, skulle man kunna tro att den kom att utöva ett starkt inflytande på bibliotekens verksamhet. Blev det så? Idag kan man konstatera att såväl begreppet ”det politiska biblioteket” som mannen som myntade det är i det närmaste helt bortglömda. Saken nämns inte i

---

¹ Edbom, Ture, 1975a, ”Det politiska biblioteket. Röst och rum för delaktighet”, s. 6.

² Ur juryns motivering, citerad i *Biblioteksbladet* 1975:12, s. 215.

³ Palmqvist, Bengt, 1976, ”Pristagare och debatt om politiska biblioteket”, s. 162.

vare sig biblioteks- eller dagspress, och i bibliotekslagen från 1996 syns så gott som inga spår av de här tankarna.

Samtidigt pågår sedan ett antal år en ny debatt om demokratins innehåll och problem, föranledd bland annat av det sjunkande valdeltagandet, utvecklingen av Europeiska unionen, medialiseringen av politiken och den ökande internationaliseringen, med allt vad den innebär.⁴ Även inom bibliotekssektorn finns ett nymornat intresse för demokratifrågor i vid mening. Joacim Hansson, biblioteks- och informationsvetare verksam vid Bibliotekshögskolan i Borås, menar att folkbildningsrelaterade aspekter på bibliotekens verksamheter börjar dominera forskningen igen, på bekostnad av den ”marknadsorienterade diskurs som reducerar användarna till kunder och biblioteken till serviceföretag”:

Det handlar då inte bara om att passivt tillhandahålla information och informationsresurser, utan att med den nya tekniken som ett av flera redskap proaktivt stärka lokalt demokratiskt deltagande och integration av marginaliserade och underprivilegerade samhällsgrupper.⁵

Den här uppsatsen har fötts ur ett personligt intresse för just demokratifrågor. Medan jag sökte efter ett lämpligt ämne inom området ”folkbibliotekens betydelse för demokratin” stötte jag på idén om det politiska biblioteket, och den gjorde mig nyfiken. Vad innebar den egentligen, och har den något att tillföra dagens diskussion om vilken roll biblioteken kan ha när det gäller att stärka demokratin?

Syfte och val av ämne

Uppsatsens övergripande syfte är att diskutera vilka möjligheter folkbiblioteken har när det gäller att aktivt stödja medborgardeltagande och offentligt samtal.

Det finns tveklöst många olika sätt att ta sig an problemområdet, som är ganska komplext. Den här uppsatsen tar avstamp i idén om det politiska biblioteket, som utvecklades av Ture Edbom m.fl. i mitten av 1970-talet. Idén och debatten om den tjänar som en bakgrund och ett jämförelsematerial när jag undersöker vilken roll 2000-talets folkbibliotek har, och vilken potential som

---

⁴ Se t.ex. Demokratiutredningens betänkande, SOU 2000:1, *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet*.

⁵ Hansson, Joacim, 2003, ”Professionalism, folkbildning och de socialt underprivilegerade”, s. 14.

finns när det gäller att utveckla tydligare ”politiska” funktioner än idag. Tonvikten i min undersökning kommer alltså att ligga på nuet, även om det politiska bibliotekets idé är en utgångspunkt.

Det politiska bibliotekets idé förtjänar att lyftas fram ur glömskan, av framför allt två skäl som är relevanta för den här uppsatsens syfte. För det första är det en idé som är ganska radikal (i den allmänna betydelsen av ordet!) med dagens mått mätt, och den borde därför kunna utgöra bränsle för en förnyad diskussion om biblioteksideologi och demokratifrågor, såväl ”på fältet” som inom forskningen. Den är intressant för att den berör en del grundläggande aspekter av biblioteks- och informationsverksamhet, såsom frågan om neutralitet/objektivitet och vilken relation biblioteken har till det civila samhället. För det andra är det angeläget att tillföra dagens biblioteksdebatt historiska perspektiv. Jag tror att jämförelsen mellan 1970-talets och 2000-talets sammanhang kan vara fruktbar. Liksom idag diskuterades demokratis problem flitigt på 1970-talet, men tidsandan och kontexten var en annan.

Mitt val av ämne kan ifrågasättas från en mer fundamental synpunkt, eftersom det finns en tydlig normativ utgångspunkt inbakad i syftet. Man kan för det första fråga sig varför just biblioteken ska ägna sig åt att främja sådant som medborgardeltagande och offentligt samtal; och för det andra, är det över huvud taget nödvändigt eller önskvärt att t.ex. försöka öka medborgarnas deltagande i politiken?

Svaret på dessa frågor är inte alls självklara. Den första av dem kommer jag att diskutera i min analys. Den andra frågan, om medborgardeltagande i sig, är beroende av vilken demokratisyn man har. Mitt perspektiv i den här uppsatsen och olika möjliga utgångspunkter redogör jag för i teoriavsnittet.

Tidigare forskning

Forskning om folkbibliotek, medborgardeltagande och offentligt samtal hör teoretiskt sett hemma inom flera discipliner, men det är med få undantag inom biblioteks- och informationsvetenskap som det hittills har gjorts studier om folkbibliotekens roll på det här området. Ämnesområdet omfattar bland annat biblioteken som offentligt rum och deras betydelse för det civila samhället och för demokratin, samt deras generella uppgifter i samhället. Traditionellt faller arbete med att främja medborgardeltagande in under bibliotekens samhällsinformerande uppgift, och här finns ett flertal studier och uppsatser, av vilka

jag bara kommer att nämna några. En hel del av den forskning jag tar upp är internationell och behandlar därför allmänna bibliotek i andra länder än Sverige. Dessa bibliotek har andra utgångspunkter och förutsättningar än de svenska folkbiblioteken, men studierna är ändå (eller kanske just därför) intressanta att ta del av.

Ett försök att på ett sammanfattande sätt reda ut frågan om vilken betydelse biblioteken har för demokratin gör Lena Frändberg i sin magisteruppsats.⁶ Hon anser att biblioteken genom att göra information fritt tillgänglig för allmänheten väsentligen har två demokratiska funktioner. Dels skyddar de yttrande- och informationsfriheten, dels skapar de förutsättningar för ett högt och jämnt fördelat deltagande genom att möjliggöra kunskap och bildning. Viktigt för båda dessa funktioner är att biblioteken tillhandahåller bred och allsidig information, och att de gör informationen tillgänglig även för s.k. eftersatta grupper. Frändberg analyserar också några aktuella utvecklingstendenser och menar bland annat att IT-utvecklingen ger biblioteken en ökad betydelse som utjämnande faktor. Neddragningen av verksamheter under de senaste decennierna har dock minskat möjligheten att nå eftersatta grupper. Allmänhetens tillgång till information har generellt sett ökat, och därför torde bibliotekens betydelse som informationskälla minska något. Frändberg ställer sig i slutet av uppsatsen frågan om biblioteken har en roll att spela inte bara som informationssystem utan också i ett kommunikationssystem och som mötesplats för det politiska samtalet.

Geir Vestheim redogör i sin doktorsavhandling för den norska folkbibliotekspolitiken från 1930-talet och fram till idag. Han analyserar biblioteken delvis mot bakgrund av Habermas teori om offentligheten i det moderna samhället, och karakteriserar dem i det sammanhanget som institutioner för kunskapsspridning, samhällsdebatt och opinionsbildning. Eftersom biblioteken är opartiska i konkreta frågor är deras roll i opinionsbildningen mer indirekt jämfört med t.ex. en tidning. I gengäld har biblioteket möjlighet att ge en mångfasetterad bild.⁷ Han hävdar vidare att folkbiblioteken alltid har haft viktiga funktioner i offentligheten och noterar att biblioteket som fysiskt, offentligt rum har blivit viktigare idag eftersom de offentliga rummen hotas av inskränkningar. Därför anser han att biblioteken har potential att utvecklas som sociala mötesplatser.⁸ Tillgängligheten ser Vestheim som den fundamentala

---

⁶ Frändberg, Lena, 1999, *Folkbibliotek och demokrati. Ett försök att beskriva folkbibliotekets demokratiska funktion*, s. 42 ff.

⁷ Vestheim, Geir, 1997, *Fornuft, kultur og velferd. Ein historisk-sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk*, s. 82 ff.

⁸ Vestheim, 1997, s. 95 f.

aspekten när man diskuterar bibliotekens roll som demokratiinstitutioner.⁹ Vestheim anser att de norska folkbiblioteken på senare år har förlorat något av det idégods som tidigare byggt upp dem. Fram till 1960-talet dominerade folkbildningstanken i bibliotekspolitiken, och bibliotekens legitimitet utgick i huvudsak från uppdraget att skola människorna till kompetenta medborgare. Från och med 1970-talet skedde en förskjutning från kollektiva värden till konkurrensorienterad individualism.¹⁰

Bosse Jonsson har i sin doktorsavhandling i pedagogik gjort en diskursanalys av svenska bibliotekspolitikernas och bibliotekscheferns syn på den egna verksamheten. I den pedagogiska diskursen tycker sig Jonsson finna hos sina informanter betraktar de sig själva som ”passiva påverkare”. Det är inte deras uppgift att ”verka någon annanstans än i den riktning som redan äger rum”.¹¹ Jonsson tycker sig se klara likheter mellan biblioteksföreträdarnas pedagogiska diskurs och en diskurs för marknadsekonomi och klassisk liberalism. Folkbiblioteket ska vara en efterfrågestyrd serviceinstitution, där det maximala användandet vägleder verksamheten och utgör en förutsättning för folkbibliotekets folkbildande verkan. I diskursen uttrycks en förhoppning om att ”användandet av biblioteket ska inspirera besökarna att göra sig till delaktiga medborgare”.¹² Jonsson urskiljer ett bildningsideal som har likheter med självbildningsidealet. Medborgarbildningsidealets förnuftstro ingår också i diskursen, medan däremot det nyhumanistiska bildningsidealet uppfattas som ålderdomligt och folkuppfostrande.¹³

Ronald B. McCabe hävdar i en studie av amerikansk biblioteksidéologi att de amerikanska biblioteken från och med 1960-talet alltmer kommit att överge sitt uppdrag att bilda medborgarna, för att istället koncentrera sig på att enbart ge tillgång till information, tillfredsställa individuella användare och uppnå höga besöksiffror.¹⁴ McCabes analys liknar den Vestheim gör av utvecklingen i Norge, även om kontexten är en annan och McCabe har en klart uttalad ideologisk utgångspunkt. Han uppmanar biblioteken att anamma ett förhållningssätt i linje med kommunitarismen, en politisk rörelse som betonar gemenskap, tradition och social ordning framför extrem individualism. Enligt McCabe bör biblioteken få förnyat förtroende att utöva sociala befogenheter

---

⁹ Vestheim, 1997, s. 86.

¹⁰ Ibid., s. 440.

¹¹ Jonsson, Bosse, 2003, *Medborgaren och marknaden. Pedagogisk diskurs för folkbibliotek*, s. 103.

¹² Ibid., s. 116.

¹³ Ibid., s. 117. Bildningsidealet beskrivs i Gustavsson, Bernt, 1991, *Bildningens väg. Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*.

¹⁴ McCabe, Ronald, 2001, *Civic Librarianship. Renewing the Social Mission of the Public Library*, s. 38 f.

och uppdraget att bilda medborgarna bör återupplivas. Biblioteket bör utvecklas till ett centrum i samhällslivet och främja t.ex. identitetsskapande, offentligt samtal och samarbete.¹⁵

Bibliotekens betydelse för demokratin har diskuterats flitigt i den amerikanska biblioteksdebatten. Nancy C. Kranich, f.d. ordförande för American Library Association, beskriver hur biblioteken minskar den digitala klyftan, ökar tillgången till myndighetsinformation och kämpar mot både censur och privata intressen för att säkra en så fri tillgång till information som möjligt. Biblioteket som ”medborgarrum” (civic space) skapar möjligheter för gemenskap och dialog, vilket hon tycker är en mycket viktig demokratisk funktion vid sidan av den informerande och bildande uppgiften.¹⁶

De kanadensiska biblioteksforskarna Colleen Alstad och Ann Curry beskriver i en artikel hur torg och andra offentliga rum alltmer byts ut mot företagsägda ytor såsom shoppinggallerior, där människor inte längre kan agera som medborgare utan främst är konsumenter. De hävdar att det allmänna biblioteket är ett av få kvarvarande rum i offentligheten – och dessutom, enligt en studie av Kirsten Day som de refererar till, det enda ”äkta” offentliga rum som kvinnor känner sig trygga i.¹⁷ Alstad och Curry tycker sig dock se att marknadsföring och underhållning kommit att dominera också bibliotekens verksamhet. För att biblioteken ska kunna stödja demokratin och fungera som offentligt rum bör de bland annat ändra sina målbeskrivningar i riktning mot en mer aktiv hållning, ge plats för föreläsningar och diskussionsgrupper, undvika diskriminering av t.ex. hemlösa och motstå företagens försök att göra reklam i biblioteket. De måste också betrakta användarna som medborgare istället för kunder, något som enligt Alstad och Curry medför att biblioteket bör användas som en arena för offentligt samtal: ”Treating patrons as citizens implies providing not only access to information but also an arena for public deliberation.”¹⁸

Den danska biblioteksforskaren Dorte Skot-Hansen har analyserat folkbiblioteken i förhållande till det civila samhället. Folkbibliotekens huvudförankring är staten, konstaterar hon, även om ett större marknadsmedvetande har kommit in i biblioteksvärlden på senare år. Förhållandet till det civila samhället har (hittills) varit något osynligt. I dansk kulturpolitik i slutet av 90-talet började man tala om att folkbiblioteken och andra kultur-

---

¹⁵ McCabe, 2001, s. 79 ff.

¹⁶ Kranich, Nancy C., 2001, ”Libraries, the Internet, and Democracy”, s. 84.

¹⁷ Alstad, Colleen, & Curry, Ann, 2003, ”Public Space, Public Discourse, and Public Libraries”.
<http://libres.curtin.edu.au/libres13n1/index.htm>

¹⁸ Alstad & Curry, 2003.

institutioner skulle stärka det civila samhället. Skot-Hansen visar att den här ambitionen får olika innebörder beroende på vad man avser med begreppet ”det civila samhället”. En moralfilosofisk synvinkel (i linje med kommunitarismen) tar hon avstånd från eftersom det skulle leda till att vissa moraliska värden favoriseras på bekostnad av andra, vilket inte rimmar väl med bibliotekens krav på allsidighet och pluralism. Ett sociologiskt perspektiv skulle innebära att biblioteken utvecklas som mötesplats och socialt rum, något Skot-Hansen ser som en existerande funktion hos biblioteken även om hon tycker att den ofta överdrivs. Om man ska stärka det civila samhället ur en politisk synvinkel innebär det enligt Skot-Hansen att biblioteken ska utvecklas som debattforum. Detta verkar vara den innebörd hon helst ser, men hon konstaterar att de danska biblioteken idag inte fungerar på det sättet. Många bibliotek har inga arrangemang eller bara barnverksamhet, och i det vuxenutbud som finns är det ”langt mellem de mere kontroversielle eller egentlig debatskabende emner”.¹⁹

Dorte Skot-Hansen har tillsammans med Marianne Andersson också gjort en studie av biblioteken som resurs i lokalsamhället. För att ett bibliotek ska kunna fungera som en lokal drivkraft krävs enligt studien att biblioteket förhåller sig aktivt till det lokalsamhälle det ingår i och skärper sin profil i samspel med övriga institutioner, föreningar och grupper.²⁰ Bibliotekens sociala funktion undersöks också i en brittisk studie av François Matarasso. Han drar slutsatsen att biblioteken har stor potential att bidra till utveckling i lokalsamhället. Utåtriktade biblioteksprojekt kan vara mycket värdefulla (och dessutom kostnadseffektiva) sätt att utveckla sammanhållning, lokal identitet och människors välbefinnande och självförtroende.²¹

Joan C. Durrance m.fl. beskriver i ett bidrag i antologin *Libraries and Democracy: the Cornerstones of Liberty* ett flertal amerikanska biblioteksprojekt kring webbaserad samhällsinformation (community information), som de menar bidrar till att stärka det civila samhället. Bibliotekens egna hemsidor kan användas framgångsrikt för att exempelvis ge medborgarna guidning till samhällsinformation på nätet och rikta sig till olika minoritetsgrupper. De amerikanska biblioteken har också i många fall varit ledande eller ingått som en part i utvecklingen av virtuella lokala nätverk, s.k. community networks.²²

---

¹⁹ Skot-Hansen, Dorte, 2001, ”Folkebiblioteket i civilsamfundet – civilsamfundet i folkebiblioteket”, s. 59.

²⁰ Andersson, Marianne, & Skot-Hansen, Dorte, 1994, *Det lokale bibliotek – afvikling eller udvikling*, s. 259.

²¹ Matarasso, François, 1998, *Beyond Book Issues. The Social Potential of Library Projects*.

²² Durrance, Joan C. m.fl., 2001, ”Libraries and Civil Society”, passim.

I Mia Holmgrens och Bertil Flodins studie av hur de svenska folkbiblioteken arbetade med EU-information inför 1994 års folkomröstning framtonar en bild av ett ganska motvilligt deltagande i informationskampanjen från bibliotekens sida. Studien tyder bland annat på att många bibliotekarier ansåg att kulturuppgiften var viktigare än den samhällsinformerande uppgiften, och att förmedlingen av den politiskt laddade informationen blev problematisk med hänsyn till neutraliteten.²³ Biblioteken visade sig också vara relativt slutna system. Ytterst sällan hade biblioteken tagit initiativ till samarbete med andra organisationer i kommunen, och rutiner och vanor bestämde arbetet snarare än vilka behov som fanns.²⁴ Till bibliotekens försvar anför Holmgren och Flodin bland annat att projektet kom utifrån (Sekretariatet för Europainformation), att allmänhetens intresse var relativt litet och att det fanns en skepsis mot den statligt finansierade informationen om EU.²⁵ I slutet av rapporten tecknar författarna tre scenarier för det framtida folkbiblioteket med utgångspunkt i en modell för olika kommunikationsmönster. Biblioteket kan enligt dem utvecklas till en informationscentral och ett instrument i utbildningen, till samhällets vardagsrum, debattforum och mötesplats för kultur, eller till ett socialt centrum där bibliotekariernas arbete alltmer består av databasuppbyggnad.²⁶

Hanna Bogren och Sofia Gullstrand har i en uppsats jämfört samhällsinformationen på stadsbiblioteket och tre andra samhällsinformerande instanser i Göteborg. Studien visar att de olika verksamheterna fyller olika funktioner och därför bör samarbeta för bästa resultat. Stadsbibliotekets samhällsinformerande verksamhet har trots ambitiösa mål om demokrati och medborgarnas samhälleliga engagemang vissa begränsningar jämfört med andra instanser såsom medborgarkontoret. Möjligheten för allmänhetens synpunkter att kanaliseras till beslutsfattare saknas t.ex. till stor del och man utgår från samlingen snarare än från medborgarnas frågor.²⁷ En uppsats som särskilt belyser förhållandet mellan bibliotek och medborgarkontor är skriven av Per Flodin och Erik Lidberg, som bland annat menar att medborgarkontorens anknytning till myndighetsutövning tenderar att bli ett problem för bibliotekens neutralitet vid samlokalisering.²⁸

---

²³ Holmgren, Mia & Flodin, Bertil, 1996, *Biblioteken och folkomröstningen om EU. En studie av lokal samhällsinformation*, s. 101 och 111.

²⁴ *Ibid.*, s. 108 f.

²⁵ *Ibid.*, s. 111.

²⁶ *Ibid.*, s. 114.

²⁷ Bogren, Hanna & Gullstrand, Sofia, 2000, *Samhällsinformation i Göteborg. En jämförande studie av förmedlare av samhällsinformation*, <http://www.hb.se/bhs/slutversioner/2000/00-73.pdf>, s. 98.

²⁸ Flodin, Per & Lidberg, Erik, 1997, *Samorganisation mellan folkbibliotek och medborgarkontor?: en jämförande analys, med en studie av verksamheten vid tre biblioteksfilialer i Strängnäs kommun*, s. 82.

Ett pågående forskningsprojekt med namnet ”Locomotive” syftar till att undersöka informationsrelaterade barriärer för deltagande, och hur folkbiblioteken kan stödja lokalsamhällen. Involverade är bland annat Joacim Hansson och Ragnar Audunson. Projektet är under avslutning.²⁹

Ture Edboms idé om det politiska biblioteket har Jan Ristarp och Lars G. Andersson skrivit om i en personlig bibliotekshistorisk översikt.³⁰ Där utpekas folkrorelsetanken och folkbildningen som naturliga fundament för både det politiska biblioteket och för biblioteksdebatten över huvud taget under 1960- och 70-talen. Det politiska biblioteket omnämns också av Lena Frändberg, som menar att de här idéerna inte kom att få något större genomslag. Hon jämför det politiska biblioteket med medborgarkontoren och med det förslag till ”democraticentrum” som Demokratiutvecklingskommittén tog fram 1996.³¹

Preciserade frågeställningar och avgränsningar

Mitt övergripande syfte är enligt ovan att diskutera vilka möjligheter folkbiblioteken har när det gäller att aktivt stödja medborgardeltagande och offentligt samtal. Mer precist har jag valt att försöka besvara följande frågeställningar:

Vad innebar det politiska bibliotekets idé och hur bemöttes den i den samtida debatten? Vilka erfarenheter gjordes då man försökte omsätta idén i praktisk verksamhet?

I vilken utsträckning arbetar svenska folkbibliotek idag aktivt med att främja medborgardeltagande och offentligt samtal, och hur ser man på sådana funktioner? Går det att finna några ”politiska bibliotek” idag?

Vilka möjligheter har biblioteken att utvecklas som rum för medborgardeltagande och offentligt samtal?

Hur skulle en vision för 2000-talets politiska bibliotek kunna se ut?

---

²⁹ *Locomotive. Local Community – Openness, Transparency, Information – a European Perspective.* <http://www.hb.se/bhs/locomotive/index.htm>

³⁰ Ristarp, Jan & Andersson, Lars G., 2001, *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*, s. 22 f.

³¹ Frändberg, 1999, s. 28 f.

De demokratifunktioner jag tar sikte på går *utöver* bibliotekens basala demokratifunktion, som med ledning av forskningsöversikten ovan kan anses knuten till uppgiften att tillhandahålla bred information och att göra den fritt tillgänglig för alla. Jag kommer alltså inte att ta upp informationsaspekterna, med två undantag: tillhandahållandet av samhällsinformation samt information som är politiskt kontroversiell. Bibliotekens demokratiska uppdrag att se till att alla medborgare får tillgång till IT-resurser ser jag som en modern variant av informationsfunktionen, och inte heller detta tänker jag beröra.

Teoretiska utgångspunkter

Eftersom ämnet för denna uppsats har med demokrati att göra faller det sig naturligt att grunda analysen på någon lämplig demokrati- eller samhällsteori. Jag kommer att använda mig av delar av Jürgen Habermas teori om det kommunikativa handlandet, inklusive vissa modifieringar och vidareutvecklingar som Habermas genomfört inom ramen för sin teori om den deliberativa demokratin. Jag kommer också att relatera till Geir Vestheim, som utgått från Habermas i sin studie av den norska folkbibliotekspolitiken.

Den här genomgången kommer att inledas med en kort presentation av några viktiga demokratiteorier. Därefter blir det ett längre avsnitt om Habermas. Min demokratisyn och mina definitioner av olika viktiga begrepp redogör jag för i slutet av teoriavsnittet.

Demokratiteorier

Ordet demokrati kan signifiera en viss stat och dess styrelseskick, eller det kan beteckna en process. Demokratin som reellt existerande styrelseskick i till exempel ett land som Sverige är till stor del en produkt av den liberala tradition som utgår från John Stuart Mill (1806–73). Den är för det första en representativ demokrati, d.v.s. den politiska makten ligger till stor del hos de representanter som valts av folket i allmänna och fria val. Ett annat centralt drag är att omfattande formella fri- och rättigheter tillförsäkras individen. Ytterligare en viktig beståndsdel i västvärldens demokratier är att demokratin är pluralistisk, d.v.s. att många olika intressen och grupperingar samverkar och bryts mot varandra.

Det finns en brokig flora av teorier och uppfattningar om vad demokrati är eller borde vara. Några av de olika demokratiteoretiska skolor som ofta diskuterats under de senaste decennierna är:³²

Den konkurrensgrundade elitdemokratin (ledardemokratin). Betonar besluts-effektivitet. Folkets roll är att utkräva ansvar av sina ledare, och olika eliter konkurrerar om makten. Väljarna anses ofta alltför okunniga för att kunna fatta politiska beslut.

Deltagardemokratin. Stor vikt läggs vid medborgarnas deltagande i politiken. Direkt demokrati genom t.ex. folkomröstningar föredras. Det antas att människor eftersträvar politiskt inflytande, och att man fostras till politisk medvetenhet genom att delta.

Den deliberativa demokratin. Demokratins legitimitet härrör ur det politiska samtalet. Beslut som fattas måste därför ha föregåtts av en fri och öppen dialog, vilket kräver offentliga arenor för opinionsbildning och debatt.

Den nyliberala/libertära demokratin (lagstyrd demokrati). Individens rättigheter är det centrala i demokratin. Staten ska inte blanda sig i privata intressen utan framför allt sörja för lag och ordning.

Den kommunitaristiska (kommunitära) demokratin. Kollektivets värden och traditioner betonas. Gemenskap framhålls som en viktigare ingrediens i demokratin än individens (egoistiska) intressen.

De här fem synsätten utesluter inte varandra, men lägger betoningen på olika saker. Den konkurrensgrundade elitdemokratin är troligen den teori som bäst överensstämmer med den faktiska demokratin i Sverige.³³ Den svenska Demokratiutredningen tog emellertid ställning för ”en deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter”.³⁴ Jürgen Habermas är en av de teoretiker som fört fram idén om den deliberativa demokratin, och jag kommer att återkomma till den längre fram. Men först något om hans teori om det kommunikativa handlandet.

---

³² Urvalet och framställningen av de olika skolorna baseras på Held, David, 1997, *Demokratimodeller: från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*; Petersson, Olof, m.fl., 1998, *Demokrati och medborgarskap*, s. 18 f, samt Demokratiutredningens betänkande, SOU 2000:1, s. 21–23.

³³ Nord, Lars, 2001, ”IT för alla! Alla för IT?”, s. 158.

³⁴ SOU 2000:1, s. 23.

Habermas och det kommunikativa handlandet

Jag ska nu redogöra för några drag i den tyske sociologen Jürgen Habermas teori om det kommunikativa handlandet, som jag sedan kommer att använda i min analys. Det är en omfattande teori som jag inte inom ramen för det här arbetet har möjlighet att fördjupa mig i, och jag är medveten om att det i många stycken också blir en ytlig analys. Jag kommer att hålla mig till några delar av teorin som jag uppfattar som användbara för mitt syfte, främst dem som handlar om distinktionen system/livsvärld. Habermas texter bjuder hårt motstånd och jag har vid läsningen haft god hjälp av ett par introduktionstexter av Per Månson samt Erik Oddvar Eriksen och Jarle Weigård.³⁵ Den här framställningen och min användning av teorin är därför till stor del beroende av deras tolkningar.

En röd tråd i Habermas gärning har varit att utveckla en kritisk teori om det moderna samhället, som inte tvingas förkasta rationaliteten och förnuftet som grund för en demokratisk utveckling. Bland annat med hjälp av systemteori, språkteori och handlingsteori utvecklar Habermas i sitt huvudarbete, *Theorien des kommunikativen Handelns*, idén om det kommunikativa handlandet. Det kommunikativa handlandet är förståelseinriktat, till skillnad från det målrationala (instrumentella eller strategiska) handlandet som är inriktat på att uppnå resultat.³⁶ Dessa två handlingstyper är knutna till var sin form av förnuft, den kommunikativa rationaliteten respektive målrationaliteten.³⁷ Det förstnämnda betraktar Habermas som en mer grundläggande form av förnuft, verksamt i människors vardagsliv, och det är också detta förnuft som bär på en potential till demokratisk utveckling av samhället.³⁸

Habermas menar att det moderna samhället karakteriseras av en uppdelning mellan *livsvärld* och *system*. Livsvärlden är det förråd av bakgrundskunskap som varje människa förfogar över, och som gör att vi har förmåga att förstå varandra. Vi befinner oss alltid inom våra livsvärldssammanhang, och det är där det kommunikativa handlandet kan ske (när handlandet samordnas av det kommunikativa förnuftet).³⁹ I det komplexa moderna samhället har ekonomi och förvaltning utvecklats till separata sfärer, ”subsystem”, som

---

³⁵ Eriksen, Erik Oddvar & Weigård, Jarle, 2000, *Habermas politiska teori*; Månson, Per, 2003, ”Jürgen Habermas och moderniteten”.

³⁶ Habermas, Jürgen, 1984, *The Theory of Communicative Action I*, s. 285.

³⁷ I senare texter har Habermas som svar på kritik förklarat att de olika förnuftsformerna inte är ensidigt knutna till var sin handlingstyp. Se Eriksen & Weigård, 2000, s. 63.

³⁸ Månson, 2003, s. 321 ff.

³⁹ Habermas, Jürgen, 1987, *The Theory of Communicative Action II*, s. 124 f.

domineras av den målrationella handlingstypen. Där samordnas handlandet via medierna pengar respektive makt. Ur systemperspektivet är livsvärlden uppdelad i en *privatsfär* och en *offentlighet*. Privatsfären har utbytesrelationer med det ekonomiska systemet via individens roll som arbetstagare och konsument. På samma sätt har offentligheten utbyte med det administrativa systemet (förvaltningen) genom individens roll som medborgare och klient (mottagare av välfärd).⁴⁰

Habermas ser inte systemen och deras sätt att fungera som problematiska i sig. Problemet med det moderna samhället är att systemen ”koloniserar” livsvärlden så att det kommunikativa handlandet tenderar att bytas ut mot målrationellt eller formaliserat handlande, även i människors vardagsliv. Medierna makt och pengar samordnar allt fler handlingar i livsvärldssammanhangen. Detta leder till ”patologiska bieffekter” i och med att makt och pengar som medel för handlingskoordinering inte förmår leda till social integration, socialisation och kulturell reproduktion. Det här brukar kallas för den s.k. koloniseringstesens.⁴¹

Lösningen ligger enligt Habermas i möjligheten att åter ge plats för den kommunikativa rationaliteten. Det måste skapas former för ett demokratiskt beslutsfattande som vägleds av det förståelseinriktade kommunikativa handlandet. Habermas ställer ett visst hopp till ”tillväxtkritikens dissidens”, som består av en allians av bl.a. kvinno-, freds- och miljörelser: ”Det är endast industrisamhällets dissidenter som utgår från att livsvärlden hotas lika mycket av kommersialisering som av byråkratisering.”⁴² Han anser dock att dessa rörelser i alltför hög grad hittills fungerat mestadels defensivt (som proteströrelser). En verklig frigörelsepotential kan enligt Habermas bara förverkligas i ett kritiskt, rationellt samtal om vilka värden samhället ska bygga på, inom ramen för offentligheten.

Habermas teori har givetvis blivit kritiserad, och särskilt kolonisationstesens har angripits för att vara dåligt underbyggd och även problematisk på olika sätt. Habermas har replikerat på denna kritik och nyanserat sitt synsätt något bland annat genom att luckra upp skiljelinjen mellan livsvärld och system.⁴³ Ett problem med teorin är till exempel frågan hur man ska se på de parlamentariska församlingarna och andra institutioner som inte tillhör ”förvaltningen” men som ändå är en del av det politiska systemet. Finns det möjlighet

---

⁴⁰ Habermas, 1987, s. 319 f.

⁴¹ Ibid., s. 322.

⁴² Habermas, Jürgen, 1985, ”Den nya överskådligheten”, s. 70.

⁴³ Eriksen & Weigård, 2000, s. 132 ff.

för ett rationellt, förståelseinriktat samtal där, eller är anknytningen till makthänsyn alltför stark?

I ett senare verk, *Faktizität und Geltung* (1992; översatt 1996 till engelska under titeln *Between Facts and Norms*), har Habermas efter ett förslag av Nancy Fraser infört begreppen *svaga* respektive *starka offentligheter*. De svaga offentligheterna finns utanför det politiska systemet och är knutna till opinionsbildningen, medan de starka offentligheterna utgörs av bl.a. parlamentariska församlingar, och är knutna till ”viljebildning” och beslutsfattande. Det tycks alltså som om det kommunikativa handlandet kan ske, och sker, även inom det politiska systemet. Men de svaga offentligheterna och den opinionsbildning som sker där ingår i en ”upptäcktskontext” och har förmågan att rikta uppmärksamheten på sociala frågor och skapa nya.⁴⁴ De svaga offentligheterna är därför centrala när det gäller att föra upp nya frågor på den politiska dagordningen. Här är de frivilliga sammanslutningarna, d.v.s. föreningarna, de viktigaste institutionerna för behandling av kollektiva problem. Till skillnad från intresseorganisationer har föreningar inte ett givet mål från första början, anser Habermas; de utvecklas genom interaktion.⁴⁵ De svaga offentligheterna är vad Habermas vanligtvis menar med ”offentlighet”.

Habermas idéer kring den deliberativa demokratin, som han framför allt utvecklat i *Faktizität und Geltung*, kan man se som en naturlig fortsättning på teorin om det kommunikativa handlandet. Grundtanken är att demokratins legitimitet härrör ur det politiska samtalet, och viktigt i denna demokratimodell är, som nämndes tidigare, offentliga arenor för opinionsbildning och debatt. Att det finns problem med den deliberation (överläggning eller diskussion) som är tänkt att äga rum har dock påpekats av många, bland annat av Olof Petersson m.fl.⁴⁶

Elin Naurin diskuterar i ett bidrag i antologin *En uthållig demokrati? Sju debattinlägg om demokratiutredningen och demokratins framtid* den deliberativa demokratins möjligheter att omsättas i praktik.⁴⁷ Hon redogör för några problem som kritikerna av den deliberativa demokratiteorin identifierat. Ett härrör ur kravet på att diskussionerna ska föras mellan fria, jämlika och rationella individer. Men en sådan situation är utopisk av en mängd olika skäl, kanske framför allt ur jämlikhetssynpunkt. Diskussionen riskerar att domineras

---

⁴⁴ Eriksen & Weigård, 2000, s. 230.

⁴⁵ Ibid., s. 231.

⁴⁶ Petersson m.fl., 1998, s. 19.

⁴⁷ Naurin, Elin, 2001, ”Partiet som samtalets arena. Ett bidrag till verklighetsanpassningen av den deliberativa demokratiteorin”.

av eliten i samhället.⁴⁸ Man kan misstänka att de som gynnas är företrädesvis vita, vältaliga och välutbildade män. Flera studier av ”virtuella offentligheter” har visat att kvinnor, lågutbildade och etniska minoriteter är underrepresenterade i diskussioner som i övrigt uppfyller Habermas kriterier för ett rationellt offentligt samtal.⁴⁹

Folkbibliotek, system och livsvärld

Geir Vestheim har använt Jürgen Habermas teori i sin forskning om folkbibliotek. Särskilt har han intresserat sig för olika rationalitetstyper samt begreppet offentlighet.⁵⁰ Hur han använt teorin om offentligheten berördes mycket kort i forskningsöversikten.

Vestheim noterar att folkbiblioteken är offentliga i flera betydelser. Som institution tillhör de den offentliga sektorn, alltså det administrativa systemet. Men de är också offentliga i betydelsen ”öppna, tillgängliga” vilket gör att de funktionellt är lokaliserade till offentligheten.⁵¹ Detta innebär att biblioteken befinner sig någonstans mellan systemet och livsvärlden. Systemet (systemvärlden) knyter Vestheim till målrationaliteten och den instrumentella rationaliteten; när det gäller livsvärlden använder han Webers begrepp ”värderationalitet” (alternativt ”humanistiskt förnuft”, humanistic reason).⁵² Eftersom biblioteken är institutioner som är sprungna ur upplysningstraditionen, och denna tradition omfattar såväl instrumentell rationalitet som värderationalitet, utgår Vestheim från att folkbiblioteken har påverkats av motsättningar mellan dessa två typer av förnuft.⁵³

Vestheims tes är att värderationaliteten under de senaste decennierna, framför allt under 1990-talet, alltmer fått ge vika för målrationaliteten i bibliotekspolitiska frågor. Det innebär enligt honom att ett ideal om en kritisk offentlighet, opinionsbildande samtal i det civila samhället, demokrati, bildning, livsvisdom, helhetstänkande och ”stora berättelser” har bytts ut mot ett annat ideal – ett där biblioteket är ett redskap för ”policy” på kulturområdet, tjänar instrumentella särintressen, förmedlar vetenskap och individuella

---

⁴⁸ Naurin, 2001, s. 47 f.

⁴⁹ Dahlberg, Lincoln, 2001, ”Extending the Public Sphere through Cyberspace: The Case of Minnesota E-Democracy”. http://www.firstmonday.dk/issues/issue6_3/dahlberg/index.html

⁵⁰ Vestheim, 1997, s. 403 ff.

⁵¹ Vestheim, Geir, 1999, ”Libraries as Agents of the Public Sphere”, s. 234 ff.

⁵² Vestheim, 1997, s. 412, samt Vestheim, 1999, s. 236.

⁵³ Vestheim, 1997, s. 413.

specialtjänster, samt präglas av specialisering och differentiering.⁵⁴ Det blir kanske i mitt tycke lite väl polariserat. Vestheim verkar faktiskt mena att det sker en kolonisering av livsvärlden inom bibliotekarieprofessionen. Det är problematiskt, säger han, ”when purposive and instrumental reason ’conquers’ debates on library questions that are political of nature”.⁵⁵

Vestheim använder Habermas teori i huvudsak för att beskriva olika synsätt inom bibliotekspolitiken. Jag kommer i min analys av det politiska biblioteket att använda begreppen på ett något annorlunda sätt. System och livsvärld får en konkretare innebörd i och med att jag inte i första hand beskriver bibliotekets sätt att förhålla sig till den egna verksamheten, utan diskuterar bibliotekets relation till den kommunalpolitiska systemvärlden och till det civila samhällets olika livsvärldssammanhang.

Centrala begrepp

Det begrepp om *demokrati* som den här uppsatsen vilar på hämtar sin näring från i huvudsak två demokratiteorier, nämligen teorin om den deliberativa demokratin respektive deltagardemokratin. Jag tar dock avstånd från den ”plikt att delta” som kan bli följden av ett deltagardemokratiskt synsätt.⁵⁶ Jag ser det som viktigt att kombinera de två nämnda teoretiska utgångspunkterna bland annat eftersom en alltför ensidig betoning på deliberationen (den rationella överläggningen) tenderar att gynna de redan privilegierade människorna i samhället – i det typiska fallet en vit, välutbildad man. Min demokratisyn innebär att deltagande både i det offentliga samtalet och i politiska beslut har ett egenvärde, såväl för individen som för samhällsgemenskapen. Deltagande är enligt min mening en form av bildning.

Medborgare är en person som innehar medborgarskap, vilket i juridisk bemärkelse innebär en rättsligt bindande relation mellan en stat och en individ.⁵⁷ Eftersom den lokala nivån är intressant låter jag begreppet omfatta även sådana kommunmedlemmar som inte är svenska medborgare.

Som definition av begreppet *medborgardeltagande* använder jag en lätt nedbantad version av Goul Andersen och Hoffs definition av *politiskt deltagande* (political participation): ”aktivitet som söker påverka, direkt eller

---

⁵⁴ Vestheim, 1997, s. 444 f.

⁵⁵ Vestheim, 1999, s. 237.

⁵⁶ Bergh, Andreas, & Rubenson, Daniel, 2001, ”Tennis och politik – är deltagande en dygd?”, s. 14.

⁵⁷ Nationalencyklopedin, band 13, uppslagsord ”medborgarskap”.

indirekt, besluten eller följderna av beslut som fattats inom det politiska systemet”.⁵⁸ Definitionen täcker både direkt och indirekt påverkan (opinionsbildning). Att jag valt ”medborgardeltagande” framför ”politiskt deltagande” beror på att det senare uttrycket i mina öron låter som om det i första hand syftar på valdeltagande, medlemskap i politiska partier etc., och det är inte det som är intressant i den här uppsatsen.

Begreppen *livsvärld* och *offentlighet* beskrevs tidigare. Jag kommer också att använda termen *det civila samhället*. Det är viktigt att klargöra relationen mellan de här begreppen; eftersom alla tre betecknar sfärer utanför staten och ekonomin finns det risk för begreppsförvirring. Det civila samhället är dessutom ett begrepp som använts på flera olika sätt och för skilda politiska syften, vilket bl.a. Mats Dahlkvist visat.⁵⁹

I *Faktizität und Geltung* skriver Habermas att offentligheten är ”en kommunikationsstruktur som via det civila samhället är rotad i livsvärlden”.⁶⁰ Det civila samhället omfattar en intimsfär, en frivillighetssfär och en kulturell sfär. Det offentliga meningsstiftandet sker i den kulturella sfären.⁶¹ Enligt Jean L. Cohen och Andrew Arato är det civila samhället inte ett sociologiskt begrepp, utan en kategori inom politisk teori, och kan bara sägas motsvara livsvärlden på dess institutionella nivå.⁶² Man kan alltså säga att livsvärlden är det mest vittfamnande begreppet av de tre eftersom det också har ett ”inre”, individcentrerat perspektiv. Om offentligheten som helhet i sin tur är ett snävare begrepp än det civila samhället törs jag inte uttala mig om, men det omfattar i varje fall inte den privata sfär som också ingår i det civila samhället. Man kan notera att den här definitionen av det civila samhället motsvarar den politiska synvinkel som Dorte Skot-Hansen anger som en av tre ingångar till den teoretiska diskussionen om det civila samhället (se s. 8–9).

Offentligt samtal avser sådant samtal som försiggår i offentligheten. Eftersom det offentliga samtalet ofta fungerar opinionsbildande finns det överlappning mellan ”medborgardeltagande” och ”deltagande i det offentliga samtalet”.

---

⁵⁸ Goul Andersen, Jørgen, & Hoff, Jens, 2001, *Democracy and Citizenship in Scandinavia*, s. 10. Deras definition lyder: ”any activity which influences or seeks to influence, directly or indirectly, the decisions or the outcome of decisions of the political system or of such ‘parapolitical systems’ which immediately affect the citizens themselves.”

⁵⁹ Dahlkvist, Mats, 1995, ”’Det civila samhället’ i samhällsteori och samhällsdebatt. En kritisk analys”, passim.

⁶⁰ Eriksen & Weigård, 2000, s. 231. Originaltexten lyder: ”einer Kommunikationsstruktur, die über ihre zivilgesellschaftliche Basis in der Lebenswelt verwurzelt ist”. Habermas, Jürgen, 1996, *Faktizität und Geltung*, s. 435.

⁶¹ Eriksen & Weigård, 2000, s. 231.

⁶² Cohen, Jean L. & Arato, Andrew, 1993, *Det civila samhället och den politiska teorin*, s. 10 och 365.

Med ordet *samhällsinformation* avser jag begreppet ”information från myndigheter och politiska organ” men också icke myndighetsproducerad information som medborgarna kan behöva för att kunna ta del i och påverka samhället. Syftar jag specifikt på den myndighetsproducerade informationen använder jag ordet *myndighetsinformation*, vilket jag tycker är ett mindre tvetydigt uttryck än t.ex. offentlig information. *Samhällsdialog* avser information som utbyts mellan myndigheter och medborgare, alltså i båda riktningar. Andra vanliga uttryck med ungefär samma innebörd är samhällskommunikation och medborgardialog.

Den här uppsatsen berör folkbibliotek, alltså inte t.ex. forskningsbibliotek. På många ställen använder jag för enkelhets skull ordet *bibliotek*, men det syftar på institutionen folkbibliotek och ingenting annat.

Metod och avgränsningar

Litteraturstudie

En del av min undersökning utgörs av en litteraturstudie, som i sin tur består av två olika moment: dels en större studie av tidskrifts- och tidningsartiklar, dels en mindre studie av bland annat några statliga utredningar. Jag har använt en hermeneutisk metod, vilket förefaller rimligt eftersom det handlar om meningsfullt material och det blir fråga om en tolkning. Det innebär att jag har försökt arbeta så förutsättningslöst som möjligt och steg för steg bygga upp en förståelse för texten. Särskilt viktigt har detta varit i den större studien, då det handlat om att utifrån ett relativt stort material få syn på några framträdande mönster.

Det politiska biblioteket

För att besvara frågeställningarna om vad det politiska biblioteket innebar samt hur idén bemöttes och praktiserades har jag använt primära källor huvudsakligen i form av tidnings- och tidskriftsartiklar från mitten av 1970-talet. Det material jag tagit del av omfattar ett fyrtiotal svenska tidnings- och tidskriftsartiklar som behandlar ämnet och som i *Svenska tidskriftsartiklar* respektive *Svenska tidningsartiklar* förtecknats under signum Ab eller Ab-c

under åren 1974–1979.⁶³ Den tidsmässiga avgränsningen motiveras av att det är under dessa år som debatten är aktuell; före 1974 och efter 1979 hittar man i stort sett inga artiklar i ämnet. Vad gäller monografier har jag använt mig av de två källor jag hittat från perioden ifråga, nämligen debattskriften *Behövs biblioteket för demokratin? Fem inlägg om kommunal information* samt rapporten *Folkbibliotekens roll i samhällsinformationen*. Det är inte omöjligt att det hade varit givande att ta del av andra källor, såsom kommunalpolitiska dokument, men det skulle ha gjort min undersökning alltför omfattande. Jag har dessutom valt att inte ta hänsyn till den debatt i liknande frågor som fördes i andra länder vid samma tid, t.ex. i dansk bibliotekspress.

Jag har koncentrerat mig på de inlägg i debatten som rörde ”ideologiska” frågor såsom olika aktörers synsätt på information kontra dialog/kommunikation och neutralitetens problem. Jag kommer alltså inte att redogöra för de inlägg som handlade om t.ex. ansvarsfördelning och strategier för information och marknadsföring. Det innebär dock inte på något sätt att jag anser dessa aspekter underordnade när det gäller utvecklingen av ett bibliotek.

Övrigt litteraturstudium

Beskrivningen av demokratins utveckling grundas på relevant forskning inom statsvetenskap samt på Demokratiutredningens betänkande *En uthållig demokrati!* och ett par andra utredningar. Vidare kommer redogörelsen för bibliotekens rättsliga/politiska ramar att baseras på några officiella dokument, främst bibliotekslagen (SFS 1996:1596), *Unescos folkbiblioteksmanifest* samt Folkbiblioteksutredningens betänkande *Folkbibliotek i Sverige* (SOU 1984:23). Specifikt har jag studerat vad texterna säger om förmedling av samhällsinformation samt om biblioteket som ett rum för samtal. Jag har inte studerat de kulturpolitiska målen från 1995, eftersom de främst berör bibliotekens kulturuppgift.

---

⁶³ Ett ganska stort antal av dessa artiklar behandlar ämnet folkbibliotek och samhällsinformation/dialog mellan myndigheter och medborgare, utan att specifikt hänvisa till begreppet ”det politiska biblioteket”. Eftersom de visar tydlig samhörighet med debatten om det politiska biblioteket har jag tagit med dem i undersökningen.

Empirisk undersökning av folkbibliotekens verksamhet

Förutom litteraturstudien genomfördes en empirisk undersökning, dels i form av en mindre enkätstudie, dels som en beskrivande analys av hemsidors innehåll. Jag kommer nu att redogöra för varför jag valt den här metoden, vilka fördelar och brister den har samt hur det praktiska genomförandet gått till. Analysen av hemsidor tas upp särskilt i slutet av detta avsnitt. Enskilda frågor och andra detaljer kommer att tas upp till diskussion i anslutning till resultatredovisningen.

Val av metod

Huvudsyftet för enkätstudien var att besvara frågan i vilken utsträckning folkbiblioteken idag arbetar aktivt med att främja medborgardeltagande och offentligt samtal. Sammanflätat med detta var målet att visa om det finns några ”politiska bibliotek” idag, d.v.s. i vilken mån det politiska bibliotekets tankar reflekteras i praktisk verksamhet. Ytterligare ett mål var att säga något om bibliotekens syn på sådana funktioner, som underlag till diskussionen om vilket handlingsutrymme biblioteken har.

Undersökningen syftar både till att beskriva och i viss omfattning förklara undersökningsobjektet. Metoden är kvantitativ, men eftersom enkäten omfattar attitydfrågor och frågor med delvis öppna svarsalternativ har undersökningen också ett kvalitativt inslag.

En intervjustudie, alltså en renodlat kvalitativ undersökning, var ett tänkbart alternativ till den metod som valdes. En sådan skulle tveklöst ha givit bättre förutsättningar för den dynamik som är önskvärd om man ska kunna uppnå ett tolkningsdjup. Å andra sidan var jag främst intresserad av att få en bild av omfattningen av ”medborgarfunktioner” på svenska folkbibliotek, och därför prioriterade jag generaliserbarhet. Att genomföra både en kvantitativ och en kvalitativ studie rymdes inte inom ramen för den här uppsatsen.

Hur man bedömer validiteten i den här undersökningen – d.v.s. om den mäter det jag vill att den ska mäta – beror till att börja med på vilken tolkning man gör av vad ”aktivt arbete med lokal demokrati, offentligt samtal och medborgardeltagande” kan eller borde innebära för bibliotekens del. Någon färdig måttstock finns inte. I en grundläggande mening är hela den reguljära verksamheten på ett folkbibliotek av direkt eller indirekt betydelse för med-

borgarnas deltagande i demokratin. Men eftersom ämnet för den här uppsatsen är en demokratifunktion som går utöver tillhandahållandet av information, har jag valt att avgränsa den empiriska studien genom att undersöka några variabler som jag ser som exempel på en sådan funktion.

Vilka är då dessa variabler? Det handlar om sådant som att det förekommer arrangemang av föredrag eller andra samhällsrelaterade program, att man har utställningar om lokala eller aktuella frågor, att man har ett väl utvecklat samarbete med föreningslivet och andra delar av det civila samhället, att samhällsinformationen på biblioteket inte bara är myndighetsproducerad, och att man kan få tillgång till samhällsinformation och diskussionsforum via hemsidan. Jag gör *inte* anspråk på att i och med detta fånga in alla dimensioner av vad en utvecklad politisk funktion hos biblioteket kan betyda. Variablerna är dock inte godtyckliga utan valda med hänsyn till idéer som förekommer i debatten kring det politiska biblioteket, eller i forskningen. Samma variabler används för att besvara frågan huruvida det finns några ”politiska bibliotek” idag.

Enkätfrågorna är inte helt och hållet inriktade på uppenbart politiska funktioner, utan tar också upp t.ex. kulturevenemang och konstutställningar. Det beror inte bara på en ambition att ge respondenterna rimliga svarsalternativ. Tanken är också att sådana arrangemang utan att nödvändigtvis handla om samhällsdebatt – även om de kan göra det – kan tänkas stödja det offentliga samtalet och deltagandet mer indirekt genom att stärka den lokala gemenskapen och ”medborgarandan”, och att förekomsten av dem därför är intressanta att undersöka i sig.

Bibliotekens syn på en mer politiskt aktiv funktion valde jag att söka belysa genom att låta biblioteken ta ställning till ett antal påståenden som berör samhällsinformation, politisk information och aktivitet, neutralitet, bibliotekets uppgift och låntagarnas intresse. Reliabiliteten i den här delen av enkätstudien är lägre än i den övriga, eftersom de begrepp som berörs måste tolkas av respondenten och i flera fall är mångfasetterade. I kombination med den blygsamma storleken på stickprovet innebär det att resultaten inte bör generaliseras i alltför hög grad. Däremot kan de användas som ett underlag för diskussion, tillsammans med respondenternas kommentarer.

Vad som inte alls tagits upp i undersökningen, men som hade varit intressant att ta upp i en större studie, är bl.a. bibliotekens målbeskrivningar, vem som tar initiativ till olika samarbeten och tjänster, hur man arbetar med t.ex. elektroniskt baserad samhällsinformation och hur låntagarna ser på bibliotekets verksamhet.

Urval av bibliotek

I första hand var det huvudbiblioteken jag ville undersöka, eftersom det kan antas att det är dessa som i första hand har möjlighet att arbeta aktivt med samhällsinformationen (liksom med andra funktioner som går utöver den dagliga hanteringen av medier).⁶⁴ Men eftersom filialbiblioteken, där de finns, är viktiga komplement till huvudbibliotekens verksamhet, ansåg jag det intressant att undersöka även dem. Min målpopulation utgjordes alltså av samtliga svenska folkbibliotek inklusive filialbiblioteken.

För båda dessa grupper, som alltså utgjorde mitt undersökningsobjekt, ansåg jag det viktigt att få en god geografisk spridning, så att urvalet blev så representativt som möjligt. Jag ville också ha möjlighet att jämföra stora och små kommuner.

Urvalet av huvudbiblioteken gick till på följande sätt. 75 kommuner (och därmed deras huvudbibliotek) togs fram ur en lista över Sveriges alla kommuner, som utgjorde min urvalsram. För att få ett så slumpmässigt urval som möjligt användes en slumpvalsgenerator. Urvalets storlek valdes med tanke på att en svarsfrekvens på 50 % skulle leda till mer än 30 observationer, vilket jag ansåg som en ungefärlig gräns för att resultatet skulle bli statistiskt meningsfullt.

Filialbiblioteken valdes ut genom att jag besökte de 75 utvalda kommunernas hemsidor på Internet. Om det enligt hemsidan fanns ett eller flera filialbibliotek i kommunen valdes en filial ut, nämligen den som stod först, att ingå i undersökningen. Eftersom filialerna ofta var alfabetiskt uppställda bör detta innebära ett någorlunda slumpmässigt urval, men det kan inte uteslutas att det t.ex. är de största filialerna som står först på en del hemsidor. I några fall var informationen om vilka filialer som fanns oklar, och jag skickade därför e-post till huvudbiblioteken för att få reda på hur det förhöll sig. Totalt valdes på detta sätt 59 filialbibliotek ut. I sexton av kommunerna fanns alltså inga filialbibliotek, alternativt lyckades jag inte få fram information om dem.

---

⁶⁴ Samma bedömning gjorde Holmgren & Flodin (1996) i sin undersökning av EU-informationen på biblioteken.

Distribution och bearbetning av svaren

Det brev, inklusive frågeformulär, som skickades till huvudbiblioteken återfinns i bilaga 1. Enkätformuläret omfattar följande frågeområden: attityder, samhällsinformation och EMU-information, program- och utställningsverksamhet, samarbeten och kontakter, samt bakgrundsinformation ("Övrigt"). De enskilda frågorna och formuleringen av dem kommer att diskuteras i anslutning till resultatredovisningen. Det formulär som filialbiblioteken fick var identiskt med huvudbibliotekens, förutom att frågorna under "Övrigt" ströks, eftersom jag inte hade för avsikt att undersöka filialbiblioteken i relation till de variablerna.

Enkäten distribuerades via e-post. Att överlämna enkäterna personligen var förstas omöjligt med tanke på den geografiska spridningen, och jag valde e-post framför vanlig post eftersom det var arbetsbesparande. Jag gjorde bedömningen att svarsfrekvensen inte skulle bli lägre, eller i så fall bara marginellt.

Enkäten skickades inte som bifogad fil utan inklistrad direkt i breven efter en kort inledning där jag presenterade undersökningen, detta för att underlätta för respondenten. Vanligtvis skickade jag brevet till bibliotekets "allmänna" e-postadress, d.v.s. inte till någon specifik person. Undantag gjordes då någon sådan adress inte gick att hitta på bibliotekets hemsida. I dessa fall skickade jag enkäten direkt till bibliotekschefen eller filialföreståndaren. Att jag inte valde att i samtliga fall skicka brevet till någon i ledarbefattning byggde på tanken att det skulle underlätta för biblioteken att själva bestämma vem i personalen som var mest lämpad att svara på enkäten, att svaren på så sätt skulle bli mer representativa och kanske också att svarsfrekvensen skulle bli högre. Dock innebar det att chefers och "lägre" anställdas uppfattningar och bedömningar blandas i resultatet, och eventuella skillnader mellan dem blir osynliga (eftersom jag inte undersökt variabeln "tjänstetitel hos respondenten"). I efterhand kan man också konstatera att vidarebefordrandet av e-posten till personliga adresser i vissa fall ledde till tekniska problem vid besvarandet, vilket kan ha sänkt svarsfrekvensen.

Utskickerna gjordes mellan 19 och 25 januari 2004. När två veckor gått skickades en påminnelse ut till de bibliotek som ännu inte svarat. Efter ytterligare två veckor erhöll huvudbiblioteken en andra påminnelse. Totalt inkom svar från 55 huvudbibliotek och 33 filialbibliotek. Svarsfrekvensen blev därmed för huvudbibliotekens del 73 % och för filialbibliotekens del 56 %.

Filialbibliotekens relativt låga svarsfrekvens (som var lägre än huvudbiblioteken redan innan den andra påminnelsen skickades ut) kan möjligen bero på att frågorna i enkäten bedömts som ”långt ifrån” den egna verksamheten, vilket kan ha minskat intresset. I ett fall tackade en filial nej till att delta med motiveringen att huvudbiblioteket svarade på enkäten.

En analys av vilka huvudbibliotek som låtit bli att besvara enkäten gjordes med hjälp av uppgifter om *Bibliotekskalenderns* uppgifter om kommunstorlek.⁶⁵ Det visade sig att biblioteken i stora kommuner (mer än 25 000 invånare) hade svarat på enkäten i obetydligt större utsträckning än små kommuners bibliotek (svarsfrekvens 76 % resp. 72 %). Resultatet bör därför vara någorlunda representativt för huvudbiblioteken som helhet.

Enkätsvaren kodades och bearbetades för hand, eftersom jag inte hade tillgång till något smidigt statistikprogram och varken mängden variabler eller antalet undersökta enheter var särskilt stor.

Analysen av hemsidor

Som en komplettering av enkätstudien riktad till folkbibliotek genomfördes under februari månad en analys av innehållet på folkbibliotekens hemsidor på Internet. Syftet var att undersöka om biblioteken använder sina hemsidor på något sätt som kan sägas främja medborgardeltagande och offentligt samtal. Samtidigt gjordes en mer översiktlig analys av de kommunala webbplatser som bibliotekens hemsidor tillhör. Syftet med detta var att få en mer nyanserad bild av hur kommunerna för närvarande arbetar med samhällsdialog och lokal demokrati, och på så sätt ge ytterligare ett underlag till diskussionen om bibliotekens möjligheter. Jag riktade in mig på att besvara följande frågeställningar:

Bibliotekens egna hemsidor: Nämner man bibliotekets utbud av samhällsinformation? Sägs det något om att biblioteket erbjuder möteslokaler, utställningsmöjligheter eller andra särskilda tjänster? Finns det någon information om särskilda projekt kring medborgardeltagande e.d.? Vilken information ges om evenemangs- och utställningsverksamhet? Finns det någon länksamling om samhällsinformation? Finns det någon annan information som berör aktuella samhällsfrågor? Har man något debattforum, chatt eller gästbok?

---

⁶⁵ *Bibliotekskalendern 2004.*

Kommunernas webbplatser: Läggs kommunala protokoll, föredragningslistor och sammanträdesscheman ut på nätet? Finns det möjligheter till dialog med politiker, framförande av synpunkter, medborgarförslag eller annan "e-demokrati"? Har man något debattforum för medborgarna?

Den här delstudien är främst kvantitativ eftersom jag har studerat hur frekventa olika funktioner är. Urvalet begränsades till de 30 första kommuner som slumpats fram inför enkätstudien. "Biblioteken" betyder i det här fallet huvudbiblioteken (filialerna har sällan några egna hemsidor). Tillvägagångssättet vid studien av de kommunala webbplatserna varierade, eftersom de är uppbyggda på olika sätt. Oftast har jag fått svar på frågorna genom att besöka sidor under rubriken "Politik och förvaltning", "Kommunens organisation" eller dylikt. I de fall jag fann information om samhällsdialog och interaktiva funktioner var denna ofta synlig redan på kommunens förstasida.

Bakgrund

Här kommer jag att presentera en bakgrund till studien, först genom att kort beskriva det aktuella tillståndet i Sverige vad gäller medborgardeltagande. Som orientering inför avsnittet om det politiska biblioteket tar jag upp den lokala demokratis utveckling från 1970-talet och framåt. Till sist redogör jag för de svenska folkbibliotekens uppgifter inom demokratiutveckling såsom de framstår bland annat i olika styrdokument.

Medborgardeltagande idag

I Sverige, liksom i många andra länder, har medborgarnas tilltro till det politiska systemet minskat markant sedan 1960-talet. Mellan 1968 och 1998 ökade andelen svenskar som gav uttryck för misstro gentemot politiker och partier från 37 % till 75 %.⁶⁶ Valdeltagandet fortsatte att vara mycket högt ännu ett tag, men mellan 1982 och 2002 sjönk andelen som röstade i riksdagsvalet från 91,4 % till 80,1 % – inte sedan 1950-talet har valdeltagandet varit så lågt.⁶⁷ Även antalet svenskar som var medlemmar i ett politiskt parti har minskat kraftigt; bara mellan 1992 och 1997 lämnade omkring en kvarts miljon medlemmar sina partier.⁶⁸ Aktivt medlemskap i föreningar, inklusive fackliga organisationer, blev allt ovanligare mellan 1987 och 1997.⁶⁹ Känslan av maktlöshet gentemot EU är utbredd och djup.⁷⁰

Dessa och liknande fakta är bara några tecken på att det finns fog för talet om en ”demokratis kris”. Delvis handlar det nog om symptom på att människor faktiskt inte har något verkligt inflytande över samhällsutvecklingen, och att de inte ser någon poäng med att rösta, jobba i ett parti etc. Demokratiutredningen skriver i sitt betänkande: ”Utan möjligheter till verkligt

---

⁶⁶ SOU 2000:1, s. 212.

⁶⁷ *Riksdagen i siffror. Deltagande i riksdagsvalet*, www.riksdagen.se/arbetar/siffror/deltagan.htm

⁶⁸ SOU 2000:1, s. 166.

⁶⁹ Petersson m.fl., 1998, s. 67.

⁷⁰ Goul Andersen & Hoff, 2001, s. 225.

inflytande kommer medborgarnas engagemang inte bli något annat än meningslöst.”⁷¹

Men det betyder inte att medborgarna har vänt politiken ryggen. Det politiska intresset verkar under 90-talet snarare ha ökat än minskat, och politisk apati är sällsynt.⁷² Mycket tyder på att människor väljer andra sätt att delta i samhället och politiken än de traditionella formerna såsom partiarbete eller föreningsuppdrag. Deltagande i tillfälliga och mindre tidskrävande aktioner, såsom att skriva på namnlistor, delta i köpbojkott eller kontakta politiker har ökat.⁷³ Deltagandet är dessvärre ojämnt fördelat. Demokratiutredningen pekade ut tre grupper som särskilt viktiga att försöka hjälpa till ökat politiskt deltagande: personer med utländsk bakgrund, arbetslösa och ungdomar.⁷⁴ Särskilt vad gäller de två förstnämnda grupperna finns skäl att tala om ett politiskt utanförskap. Också kön och klass har betydelse, åtminstone om man ser till politiskt självförtroende: kvinnor och lågutbildade har lägre tilltro till sin egen förmåga att påverka politiken.⁷⁵

I Demokratirådets rapport 1995 dras slutsatsen att det idag är massmedierna och journalisterna som till största delen har kontroll över det offentliga rum där opinionsbildningen sker. Folkrörelserna har inte längre samma betydelse som forum för demokratisk dialog.⁷⁶ Det är i praktiken få medborgare som har möjlighet att göra sina röster hörda i det offentliga rummet. Internet har dock möjliggjort utvecklingen av virtuella offentliga rum, med potential att involvera fler deltagare än dem som förekommer i dagspress etc.

Lokal demokrati

I takt med att välfärden byggdes ut under efterkrigstiden uppstod ett behov av att organisera resurserna effektivare. Det ledde till de stora kommunsammanslagningarna under 50-, 60- och 70-talen. Många funktioner centraliserades. Det här gjorde den offentliga apparaten effektivare och möjliggjorde bland annat bättre materiella villkor för medborgarna, men utvecklingen hade klara nackdelar för den lokala demokratin. Antalet förtroendevalda minskade

---

⁷¹ SOU 2000:1, s. 230.

⁷² Goul Andersen & Hoff, 2001, s. 257.

⁷³ Petersson m.fl., 1998, s. 55.

⁷⁴ Med ungdomar menar man hela åldersgruppen 16–30 år.

⁷⁵ SOU 2000:1, s. 226.

⁷⁶ Rothstein, Bo (red.), 1995, *Demokrati som dialog*, s. 36 ff.

dramatiskt och tjänstemannainflytandet ökade, samtidigt som politik alltmer blev ett yrke eftersom det komplicerade systemet krävde heltidsinsatser av dem som skulle vara med och fatta beslut. Byråkratin ökade, avståndet mellan medborgare och beslutsfattare ökade både fysiskt och psykologiskt, och människors tilltro till det politiska systemet och intresset för kommunalpolitiken minskade.⁷⁷

Problemen uppmärksammades redan tidigt och ledde till flera statliga utredningar under 1960- och 70-talen.⁷⁸ Några av de åtgärder man föreslog, och som också genomfördes, var mer och bättre information från myndigheter till medborgare och klarare insyn i förvaltningarna. Men de mer djupgående problemen kvarstod. I Maktutredningens slutrapport 1990 konstaterades det att expert- och tjänstemannavälde rådde i den offentliga sektorn.⁷⁹ Under 80- och 90-talen har man försökt förbättra den kommunala demokratin bl.a. genom att införa kommundelsnämnder, bli mer serviceinriktade och ”kundanpassade”, samt etablera olika former av medborgarinflytande och lokala organ.⁸⁰ Man har också infört s.k. brukarinflytande på många håll. Framför allt på mindre orter har det alltsedan 1960-talet uppstått lokala utvecklingsgrupper, byalag och andra medborgarinitiativ, som kan vara en framgångsrik form av deltagardemokrati, förutsatt att det förs en dialog med de valda politikerna.⁸¹ I övrigt är IT ofta lösenordet för demokratiutveckling, också på lokal nivå. Internet har medfört helt nya möjligheter för samhällsdialogen.

Den lokala nivån har kommit att omvärderas i och med globaliseringen. Utvecklingen kan leda till att t.ex. ungdomars intresse för lokalpolitik minskar, men på samma gång blir den lokala nivån mer aktuell. Demokratiutredningen hävdar att den lokala nivån har blivit viktigare: ”För att hävda demokratin i en tid av globalisering bör man förlägga beslutsfattande till lägsta effektiva beslutsnivå”.⁸² Kerstin Gynnerstedt kopplar byalagens framgång till den här situationen: ”Eftersom avståndet till politikerna både geografiskt och känslomässigt har blivit större, inte minst genom de nya politiska nivåerna inom EU, blir den nära, direkta byalagsdemokratin medborgarnas reaktion på en samhällsutveckling man känner sig främmande för.”⁸³

---

⁷⁷ Edbom, 1975a, s. 5–8.

⁷⁸ Se till exempel SOU 1975:41–42, *Kommunal demokrati*; SOU 1979:31 *Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter*.

⁷⁹ SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige*.

⁸⁰ Gynnerstedt, Kerstin, 2000, ”Medborgarinflytande och lokal demokrati”, s. 99.

⁸¹ Gynnerstedt, 2000, s. 103 ff.

⁸² SOU 2000:1, s. 71.

⁸³ Gynnerstedt, 2000, s. 123 f.

Demokratiutveckling och folkbibliotekens uppgifter

I den svenska bibliotekslagen från 1996 är skrivningarna kring folkbibliotekens uppgifter mycket allmänt hållna, och ger inte mycket stöd för att biblioteken ska syssla med vare sig samhällsinformation eller dialog i olika former. I andra paragrafen anges att folkbiblioteken ska främja ”läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet”. Det framhålls också att biblioteken ska ”verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare”. Vissa grupper i samhället ska prioriteras (8 § samt 9 §), nämligen funktionshindrade, invandrare och andra minoriteter samt barn och ungdomar.⁸⁴

Ett viktigt internationellt dokument är *Unescos folkbiblioteksmanifest* som reviderades 1994. Det är inte bindande för folkbiblioteken, men ger riktlinjer som biblioteken försöker följa. Manifestet anger medborgarnas deltagande i samhällslivet och i utvecklingen av demokratin som ett överordnat syfte för folkbiblioteken. Deltagandet antas vara beroende av ”en fullgod utbildning samt en fri och obegränsad tillgång till kunskap, tankar, kultur och information”. Folkbibliotekets huvuduppgifter är att ”verka för läskunnighet, information, utbildning och kultur”. Inte heller här står det något explicit om att biblioteket ska vara en plats för kommunikation eller liknande; däremot säger man att biblioteket ska ”garantera medborgarna tillgång till alla slag av samhällsinformation”.⁸⁵

Den svenska Folkbiblioteksutredningen, som var verksam mellan 1980 och 1984, anger i sitt betänkande två huvuduppgifter för biblioteken: kultur och information. När det gäller kulturuppgiften vill man prioritera böcker och läsning, framför t.ex. andra kulturformer, utställningar och programverksamhet. Informationsuppgiften innebär att biblioteket har till uppgift ”att som neutral, samhällelig institution förmedla upplysningar och tankar inom alla områden till alla medborgare och att ge tillgång till alla typer av informationskällor”.⁸⁶ Vidare:

Folkbiblioteket skall underlätta för den enskilde att utnyttja den grundlagsfästa informations- och yttrandefriheten. Det innebär att folkbiblioteket har ett ansvar dels för att ge sakupplysningar och bibringa kunskap och bildning i vidare mening, dels för att främja opinionsbildning och låta olika åsikter och röster komma till tals. [...] Folkbibliotekets roll är att ge helhet och perspektiv genom att tillhandahålla ett brett urval av medier,

---

⁸⁴ SFS 1996:1596, *Bibliotekslag*.

⁸⁵ *Unescos folkbiblioteksmanifest*, 1994.

⁸⁶ SOU 1984:23, *Folkbibliotek i Sverige*, s. 43.

som kan lämna bakgrunds- och sidoinformation samt att hjälpa människor att finna allsidig kunskap. Folkbiblioteket skall också kunna tjäna som debattforum, en plats där lokala opinionsgrupper får komma med diskussionsinlägg och presentera av [sic] nya fakta.⁸⁷

Enligt utredningen innebär informationsuppgiften alltså ett ansvar inte bara för att tillgängliggöra information och främja kunskap och bildning, utan också att ge plats för en mångsidig opinionsbildning. Exakt vad opinionsbildningen innebär förklaras dock inte. Skrivningen ”skall också kunna tjäna som debattforum” pekar på en möjlighet, men är inte formulerad som ett krav.

Folkbiblioteket ska enligt betänkandet också – inom ramen för informationsuppgiften – ”kunna förmedla information om den enskildes förmåner, rättigheter och skyldigheter samt om organisationers och myndigheters verksamhet och beslut, dvs. vad man i dagligt tal brukar kalla samhällsinformation”. Inte heller detta är alltså obligatoriskt. Man menar också att kommunala informationscentraler ofta är de viktigaste kanalerna för samhällsinformation.⁸⁸

Ser man till de här tre styrdokumenterna kan man konstatera att den typ av verksamhet som min uppsats fokuserar på inte alls är ett uttalat krav, möjligen med undantag för tillhandahållandet av samhällsinformation, enligt *Unescos folkbiblioteksmanifest*. En funktion som debattforum nämns som en positiv möjlighet i Folkbiblioteksutredningen, men det finns inte några detaljerade rekommendationer.

Går man vidare och studerar dokument som inte specifikt behandlar folkbiblioteken är bland annat Demokratiutvecklingskommitténs betänkande från 1996 av intresse. Som en första punkt föreslog kommittén att lokala democraticentrum skulle byggas upp i kommunerna. Dessa centrum skulle underlätta för medborgarna att inhämta samhällsinformation, vara med och påverka samhällsutvecklingen mellan valen och organisera sig för att artikulera sina intressen. De var alltså tänkta som något mer än t.ex. ett medborgarkontor, eftersom det handlade om samhällsinformation och samhällsdialog men också organisering och diskussion medborgare emellan. Lämpliga platser för detta democraticentrum var enligt kommittén bibliotek, utvecklade medborgarkontor eller särskilda medborgarhus.⁸⁹ Utredningens förslag kom dock så vitt jag förstår inte att realiseras.

---

⁸⁷ SOU 1984:23, s. 43.

⁸⁸ Ibid., s. 44.

⁸⁹ SOU 1996:162, *På medborgarnas villkor: en demokratisk infrastruktur*.

Demokratiutredningen, som arbetade mellan 1997 och 2000, slog i sitt betänkande fast några målsättningar för hur demokratin bör utvecklas. Framför allt två av dem kan vara intressanta när man diskuterar folkbibliotekens roll i demokratiutvecklingen. Man menade att *den demokratiska medvetenheten* måste stärkas, bl.a. genom skolans arbete och att fler offentliga rum (både fysiska och IT-baserade) för politiska samtal öppnas utanför den medialiserade offentligheten. Om biblioteken säger man: ”Även biblioteken har en viktig roll för att skapa medvetenhet och engagemang i den demokratiska processen. Biblioteken är betydelsefulla även för det offentliga samtalet.”⁹⁰ Vidare ansåg utredningen att *deltagandet* måste utvecklas, framför allt hos underprivilegierade grupper, bland annat genom kraftigt ökade insatser för integration och genom att ungdomars engagemang i nya sociala rörelser och subkulturer bejakas. Det betonades också att det engagemang som finns i olika medborgarsammanslutningar måste främjas. Stat och kommun bör visa lyhördhet, värna mötesfriheten och inbjuda till dialog.⁹¹

I sammanställningen av Demokratiutredningens många remissvar kommenteras bibliotekens roll i ett särskilt kapitel.⁹² Flertalet remissinstanser pekar på biblioteken som resurs för information och kunskap om demokratin, och som platser för IT-stöd. Men flera nämner också biblioteket som plats för samtal. Bland annat framhåller Svensk Biblioteksförning att biblioteken är ett av de offentliga rum som har avgörande betydelse för demokratin:

Som arena, som mötesplats och som rum för samtal är biblioteket unikt. I biblioteket möjliggörs verkliga möten i tid och rum mellan människor och mellan människor och media. [...] Biblioteket är naturligt den arena, den grogrund för delaktighet som behövs mellan den enskilda människan och politiken. Biblioteket en del [sic] av det civila samhället och en av förutsättningarna för det.

Remissvaret hade föregåtts av ett arbete från bl.a. Svensk Biblioteksförnings sida för att få Demokratiutredningen att särskilt uppmärksamma bibliotekens roll. En särskild demokratigrupp som arbetade med frågan tog fram tio teser om demokrati och bibliotek samt gav ut en skrift.⁹³ Tyvärr framstår de tio teserna snarare som reklamtexter än som operativt användbara utgångspunkter: ”arena och grogrund för delaktighet”, ”gränssnitt för medborgare”, ”mötesplats i tid och rum” etc. Gruppens arbete visar dock att det fanns ett intresse inom

---

⁹⁰ SOU 2000:1, s. 242.

⁹¹ Ibid., s. 243–245.

⁹² Ds 2001:26, *Politik för folkstyrelse på 2000-talet*, s. 98–106. Biblioteken nämns också i andra avsnitt av flera olika remissinstanser, främst som IT-resurs och som ett av de offentliga rum som bör öppnas för samtal.

⁹³ *Bibliotek – mötesplats i tid och rum. En bok om demokrati* (2000).

biblioteksvärlden för att lyfta fram biblioteken som demokratiinstitutioner. Joneta Belfrage, dåvarande ordförande för Svensk Biblioteksförning, skriver i en artikel i antologin *Libraries and Democracy: the Cornerstones of Liberty* att den offentliga diskussionen idag bara försiggår i medierna. För att motverka detta bör politiker uppmuntra åsikts- och yttrandefriheten: "[T]hey should seek opportunities and arenas for this in society. Public libraries are such places, but they seem to be forgotten in the debates and the discussions about reclaiming democracy."⁹⁴ De konkreta exempel på folkbibliotekens demokratiarbete som Belfrage ger i sin artikel handlar om att göra bibliotekets samhällsinformation mer lättillgänglig, och att ordna möten mellan medborgare och politiker eller representanter för olika myndigheter.

---

⁹⁴ Belfrage, Joneta, 2001, "Advocacy for Democracy II. The Role of the Swedish Library Association", s. 209.

Det politiska biblioteket

Den här delen av uppsatsen handlar om hur idén om det politiska biblioteket framfördes och bemöttes i svensk biblioteksdebatt i mitten av 1970-talet. Inledningsvis redogör jag för huvuddragen i det politiska bibliotekets idé. Därefter följer en analys av olika argument, ståndpunkter och skiljelinjer i debatten. Vidare beskrivs några av de försök som gjordes att utforma det politiska biblioteket i praktiken.

Beskrivning av idén

Ture Edbom (1918–1988) var under många år verksam som socialdemokratisk politiker i Gävle, och ett specialområde i hans politiska gärning var biblioteken. 1967 gav han sig in i den rikstäckande debatt som pågick om bibliotekens utveckling, och betonade då bland annat vikten av att biblioteksfolket inte ”isolerar sig” utan satsar på att öppna sig utåt mot samhället och göra PR, framför allt gentemot politikerna så att de får upp ögonen för biblioteken.⁹⁵ Nästa gång Edbom dyker upp som artikelförfattare i *Biblioteksbladet* är 1975, då han formulerar den vision för folkbiblioteken som han kallar för det politiska biblioteket.⁹⁶

Bakgrunden till Edboms idé står att finna i utvecklingen av den kommunala demokratin under 1960- och 70-talen, som jag skisserade i bakgrunden till detta avsnitt. Ture Edbom redogör själv utförligt för den här utvecklingen och de problem han ser med den. Man förlorade vad han kallar för ”demokratins småformer”, alltså sammanslutningar av vanliga människor engagerade i planeringen och förvaltningen av vägar, vatten och avlopp, badhus etc.; sammanslutningar som han menar var goda skolor i demokrati och gav demokratin en personlig angelägenhetsgrad och fattbarhet.⁹⁷ Antalet

---

⁹⁵ Edbom, Ture, 1967, ”PR, prioriteringar och bibliotek”.

⁹⁶ Edbom, Ture, 1975a, ”Det politiska biblioteket. Röst och rum för delaktighet”, samt Edbom, Ture, 1975b, ”Det politiska biblioteket II. Medvetenhet och mod”.

⁹⁷ Edbom, 1975a, s. 6.

förtroendevalda minskade också drastiskt, och det geografiska avståndet mellan människorna och politiken ökade i och med centraliseringen. En motsvarande förändring skedde samtidigt inom folkrörelserna. Storformer utvecklades, delvis som ett svar på den kommunala förändringen och urbaniseringen, och även där ledde det till bättre effektivitet, men också till att den lokala intressegemenskapen tunnades ut.⁹⁸

Edbom menar att utvecklingen mot storformer födde motrörelser som syftade till att ge folket mer att säga till om. En sådan motrörelse anser han att utvecklingen mot heltidspolitiker är; den leder dock i sin tur till en expertbetoning av politiken och därför en avpolitisering. Ett annat ”försvar” är uppkomsten av byalag, miljögrupper och liknande formationer, grupper som han ställer i relation till de etablerade partierna och folkrörelserna och som ”trots yvigheter och överspel representerar [---] en demokratisk chans”.⁹⁹ Edbom hyser inga illusioner om att det ska gå att på något enkelt sätt öka medborgarnas deltagande i beslut:

Skall man ha det starka samhällets resurser fortfarande samlade inom en strikt kommunal ram finns det knappast några metoder med vilka man kan bredda medborgarnas inflytande, man når endast marginella effekter och detta i former som betecknar ett mer indirekt inflytande.¹⁰⁰

En lösning han ser på detta problem är ökad folkrörelseförvaltning, alltså att överföra vissa samhällsuppgifter till folkrörelsernas organisationer. Men folkrörelsernas vitalitet har börjat ifrågasättas vid den här tiden, och om folkrörelserna inte längre har ett vitalt medlemsliv med reellt medlemsinflytande blir en sådan modell inte legitim. Viktigt är alltså att stärka folkrörelserna.¹⁰¹

Hur kan då biblioteken enligt Edbom medverka till demokratisk förnyelse? Folkbiblioteken bör förändras, anser han, i riktning mot ”att det passiva draget i bibliotekens förmedlarroll bryts och ersätts av medvetenhet om dess politiska uppgifter”.¹⁰² Med politiska uppgifter menar han att biblioteket skall ”metodiskt främja och utveckla demokratin, främst den lokala”. Edbom är tydlig med att allt ska ske på ett sätt som är förenligt med bibliotekens partipolitiska neutralitet. Bibliotekets arbete ska inriktas på att få fler att delta i samspelet

---

⁹⁸ Folkrörelser som Edbom nämner är fackföreningsrörelsen, Kooperationen, arbetarrörelsen, politiska partier, nykterhetsrörelsen och hyresgäströrelsen.

⁹⁹ Edbom, 1975a, s. 9.

¹⁰⁰ Ibid., s. 9.

¹⁰¹ Ibid., s. 9.

¹⁰² Ibid., s. 6.

(kring politiken), få fler att kunna mer om samspelets regler och slutligen också få fler att kunna mer om ”avsnitt som samspelet gäller”.¹⁰³ Med andra ord bör biblioteken enligt Edbom se som sin uppgift att dels öka deltagandet i politiken, dels öka människors kunskap om demokratiska spelregler och om samhället över huvud taget. Att döma av den här målbeskrivningen handlar det politiska biblioteket till stor del om vad man brukar kalla medborgarbildning, men lika viktig är ambitionen att direkt främja deltagandet i politiken. Ett bakomliggande syfte är också att ”förmänskliga den kommunala apparaten”.¹⁰⁴

Edbom anger fem punkter som kanske kan kallas ”delmål”: att lära människor att acceptera politiken sådan den är, att politisera kommunalpolitiken, att bygga upp en kunnighet hos folket, att bygga upp en politisk medvetenhet och aktivitet, och slutligen att föra ut demokratins frågor på ett begripligt språk.¹⁰⁵ Och så här ska biblioteken arbeta:

Biblioteken ska

- metodiskt ge röst och rum åt opinioner
- låna ut status till grupper och ge dem drag av formaliserad opinion
- vara en alldeles naturlig partner i folkrörelselivet
- och en lika naturlig partner till partierna och politiska grupper

Kort sagt

- vara en naturlig del i det viktiga mönster genom vilket en idé, ett intresse, en opinion, gradvis formaliseras till en politisk verklighet.¹⁰⁶

Centralt är enligt detta att biblioteken samarbetar med partier, politiska grupper och folkrörelser, och att man ”ger röst och rum åt opinioner”. Biblioteken ska vara en stödjepunkt för opinionsbildning. Olika grupper ska kunna uttrycka politiska åsikter i biblioteket, och med hjälp av biblioteket. Biblioteken har således enligt Edbom en viktig roll i opinionsbildningen, utan att själva företräda åsikter och vara direkt opinionsbildande. Uppgiften är också pedagogisk; biblioteken ska vara en skola i demokrati.

Vilja (hos bibliotekets personal) att medverka i demokratiseringsprocessen och *medvetenhet* om den aktuella demokratidebatten är enligt Edbom förutsättningar för utvecklingen av ett politiskt bibliotek. Bibliotekets anställda bör själva bilda sig genom att delta i olika möten, och arbeta utifrån tanken att diskussion i sig är ett värde. Slutligen krävs det *mod* för att härbärgera politiskt laddade aktiviteter, eftersom dessa riskerar att leda till kritik av biblioteket:

---

¹⁰³ Edbom, 1975a, s. 6.

¹⁰⁴ Edbom, 1975b, s. 25.

¹⁰⁵ Ibid., s. 25 f.

¹⁰⁶ Edbom, 1975a, s. 6.

Somliga verksamheter i biblioteket i syfte att vitalisera demokratin måste med nödvändighet bli kontroversiella. Effekten i den demokratiska träningen ligger just i det. Vissa arrangemang måste ha en laddning som bryter likgiltighet och stimulerar ställningstaganden för och emot. Om ett bibliotek anklagas för höger- eller vänstervridning är detta i sig positivt.¹⁰⁷

Mod att möta t.ex. anklagelser om politisk tendens menar Edbom att man kan bygga upp genom att anta lämpliga och tydliga regler för verksamheten. Dessa regler bör först och främst grundlägga en stor tolerans och öppenhet samt likställdhet mellan olika grupper. Om hur tolerant man kan vara säger han så här: ”Exponeringar som är grovt vilseledande och förtalande, vare sig detta är avsiktligt eller inte, bör biblioteket inte behöva befatta sig med.” Men, märk väl: ”Grupper som vill eliminera demokratin skall kunna få uttryck genom biblioteket.”¹⁰⁸

Edbom beskriver sju olika funktioner, eller ”formeringar” som han kallar dem, som bygger upp det politiska biblioteket.¹⁰⁹ *Medvetet arbete* med bibliotekets grundfunktioner innebär att t.ex. särskilt lyfta fram politiskt laddad skön- och facklitteratur och att marknadsföra sin politiska information på olika sätt. Även *arbetsplatsbiblioteket* ska arbeta mer medvetet med den politiskt intressanta litteraturen. *Folkrörelsefunktionen*: som partner till folkrörelser, föreningar och andra grupper ska biblioteket stimulera det politiska intresset genom att t.ex. samarrangera program med föreningar, ge råd om information och litteratur och förmedla kontakter. Biblioteket ska ha en avdelning för *den kommunala informationen*. Materialet ska exponeras på ett bra sätt och kombineras med en möjlighet för allmänheten att lämna remissvar på stora frågor. *Förvaltningsbiblioteket* är ett särskilt bibliotek för politiker och tjänstemän, som ska fungera som kunskapskälla och allmän resurs i den formella politiken. *Samspel* ska ske mellan bibliotekets olika enheter, och mellan biblioteket och andra institutioner i samhället som arbetar med politiskt laddade frågor, t.ex. museer. Och slutligen: att ha med sig hela *personalen* på idén är enligt Edbom det viktigaste av allt.

---

¹⁰⁷ Edbom, 1975b, s. 26.

¹⁰⁸ Ibid., s. 26.

¹⁰⁹ Ibid., s. 26 ff.

Syn på bildning och demokrati

Innan jag går in på debatten om det politiska biblioteket ska jag här översiktligt placera in Edboms text bibliotekshistoriskt, och även säga något om demokratisynen.

Man kan till att börja med notera att idén om det politiska biblioteket har en stark koppling till folkbildningstraditionen, bland annat genom sin betoning på folkrörelsearbete. Att folkbildning sågs som centralt för biblioteken ännu på 1970-talet hävdar Ristarp & Andersson: ”Var helst en tanke om folkbiblioteken under dessa år [60- och 70-talen] dök upp i det offentliga samtalet, så hade den på ett eller annat sätt fäste i begreppet folkbildning.”¹¹⁰ Ture Edbom framstår på så sätt som en exponent för ett för den här tiden typiskt förhållningssätt till biblioteken. Man kan vidare notera att Edbom använder ordet ”folkrörelsebibliotek” inte som ett historiskt begrepp utan som någonting samtida och något som hör framtiden till.

Bernt Gustavsson har i sin avhandling *Bildningens väg* (1991) beskrivit tre olika bildningsideal i den framväxande arbetarrörelsen. Dessa är medborgarbildningsidealet, med rötter i den franska upplysningens förnuftstro; självbildningsidealet, som betonar bildningen som process och självaktivitet; och slutligen det nyhumanistiska personlighetsbildande idealet, som inriktas på mer klassisk, akademisk bildning.¹¹¹ Jag vill påstå att medborgarbildningsidealet ligger närmast Edboms idéer i artiklarna om det politiska biblioteket. Han har ett tydligt samhällsförbättrande mål med sin idé, nämligen att utveckla den kommunala demokratin, och bibliotekens bildande arbete är ett instrument för att uppnå målet. Nyttoperspektivet är tydligt; exempelvis säger Edbom att miljögrupper och andra nya politiska uttryck bör tas till vara eftersom de kan bidra till ”kunskaper och kännedom om reaktionssätt som på andra vägar har svårt att tränga sig fram och som blir till rent saklig nytta”, och de kan bilda ”värdefulla rekryteringsunderlag” för de etablerade partierna.¹¹² Troligen var politikern Edboms rationalistiska framtoning inte unik vid den här tiden – en tid då det socialdemokratiska moderna projektet fortfarande satt i näst intill orubbat bo.

Mot det politiska biblioteket ställer Edbom ”den gamla funktionen som väsentligen var inriktad på individen, att medverka i individens frigörelse-

---

¹¹⁰ Ristarp & Andersson, 2001, s. 21.

¹¹¹ Gustavsson, Bernt, 1991, *Bildningens väg. Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*.

¹¹² Edbom, 1975a, s. 9.

process, skärpa individens medvetande, kanske skapa olika former av trivsel och livskänsla”.¹¹³ Den här linjen utgör en väsentlig del av bibliotekens kärna, och får aldrig ges upp. Men biblioteken måste också gå in i samhälls- och demokratiprocesserna: ”Biblioteken måste inse sin tvåsidighet.”¹¹⁴ Om man tolkar ”den gamla funktionen” som en verksamhet i linje med självbildnings-idealet enligt ovan skulle man kunna säga att Edboms vision innebär följande: Biblioteken bör *komplettera* självbildningen med medborgarbildning, istället för att som tidigare relativt ensidigt betona självbildning.

Vad har Ture Edbom för demokratisyn? Jämför man hans beskrivning av det politiska biblioteket med de fem demokratiteorier som presenterades ovan (s. 13) ser man ganska snart att det är hos två av dem som man kan finna liknande tankar: deltagardemokratien och den deliberativa demokratien. Därmed inte sagt att han påverkats direkt av dessa teoretiska skolor; de var vid den tiden knappt uppfunna. Edbom förutsätter att människor vill ha inflytande över och insyn i politiken, han anser att man bildas genom att delta i ”samspelet”, och att argumentation och diskussion i sig är ett värde. Den demokrati han förespråkar är en demokrati där lekmän deltar på vardaglig basis i arbetet med att utforma samhället.

Analys av debatten

I den debatt som följde på publiceringen av Edboms artiklar deltog ett ganska stort antal personer, varav de flesta var bibliotekarier eller på annat sätt hade anknytning till biblioteksvärlden. Debatten fördes också huvudsakligen i bibliotekspressen, framför allt i *Biblioteksbladet*, men också i den socialistiska tidskriften *Bibliotek i samhälle* och i viss mån i fackorganet *Bibliofack*. Debatter förekom även i muntlig form och refererades i bibliotekspress. När ämnet förekommer i dagspressen handlar det med enstaka undantag om artiklar som författats av ”biblioteksfolk”.

Det är på sätt och vis missvisande att kalla dessa artiklar för en debatt. Snarare var det så att Edboms idé kom att vidareutvecklas eller belysas ytterligare, med betoning på den ena eller andra aspekten; man var i stort sett överens om att idén var värd att satsa på, men hade olika utgångspunkter. Diskussionen berörde främst den kommunala informationen och folkrörelsefunktionen, och till viss del samspelet (med kommunens informatörer).

---

¹¹³ Edbom, Ture, 1975c, ”Pristagarna” [Tacktal till Bengt Hjelmqvists pris], s. 215.

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 215.

Arbetsplatsbiblioteket diskuterades separat, men dessa artiklar har jag valt att lämna utanför min studie.

Med tiden hamnade de mer ideologiska frågorna i bakgrunden, och man diskuterade praktiska frågor i samband med olika försök att förverkliga idéerna, bl.a. på Skellefteå stadsbibliotek. Hur skulle biblioteken till exempel bära sig åt för att intressera allmänheten, och politikerna? Jag kommer, som jag berättade om i metodavsnittet, att ägna mig mest åt ideologifrågorna, men även ta upp den senare diskussionen kortfattat.

Myndighetsinformationen

En självklar del av den samhällsinformation som biblioteken redan arbetade med var kommunal information och annan myndighetsinformation. En vanligt förekommande åsikt i debatten är att kommunen måste förmås att inte bara ge information om redan fattade beslut, utan också material från utredningsstadiet i olika ärenden, innan partipolitiska bindningar hunnit uppstå. På så sätt får allmänheten större möjligheter att påverka. Levi Svenningsson vid Kulturrådet framhåller att biblioteken inte får bli passiva megafoner för vad beslutsfattarna redan fattat beslut om, utan måste ge information tidigt i beslutsprocessen.¹¹⁵ Lillemor Widgren är av samma åsikt: "För det politiska biblioteket bör det vara en självklar uppgift att medverka till att även sådant material [d.v.s. information före beslut] blir tillgängligt för alla."¹¹⁶

En röst som skiljer ut sig från övriga här är Stig Hadenius, som anser att myndighetsinformationen framför allt ska ge upplysningar om rättigheter och skyldigheter. Den måste vara saklig och opartisk, inte vinklad åt det ena eller andra hållet på det sätt partipolitisk information är. Därför handlar det mest om information om redan fattade beslut, bortsett från t.ex. föredragningslistor till kommunfullmäktige och andra politiska organ.¹¹⁷

Myndighetsinformationen diskuteras också ur aspekten hur biblioteken på bästa sätt ska arbeta med materialet. Ska bibliotekarierna bearbeta det, och i så fall hur? Gunnar Bergsten, informationschef, håller det för självklart att alla som arbetar med samhällsinformation, bibliotekarier eller ej, måste se till att göra den mer begriplig.¹¹⁸ Också Ingrid André tänker sig att biblioteken måste

---

¹¹⁵ Palmqvist, Bengt, 1976, "Pristagare och debatt om politiska biblioteket", s. 162.

¹¹⁶ Widgren, Lillemor, 1976, "Om informationen om kommunen", s. 122.

¹¹⁷ Hadenius, Stig, 1978, "Behövs biblioteket för demokratin?", s. 185.

¹¹⁸ Bergsten, Gunnar, 1978, "Biblioteket en resurs i den kommunala informationen", s. 56.

bearbeta samhällsinformationen pedagogiskt, för ”om ingen på biblioteket har tid att pedagogiskt bearbeta materialet, att informera om hur man hittar i det, att tala om att det finns, så riskerar man att det endast används av de redan invigda”.¹¹⁹

Andra, t.ex. Sven Hallonsten, betonar att språklig bearbetning inte är en uppgift för biblioteken. Men han framhåller att materialet måste presenteras på ett attraktivt sätt, och anser för övrigt att biblioteken måste börja inta ett mer aktivt och utåtriktat förhållningssätt om samhällsinformationen på biblioteken inte bara ska stå och samla damm: ”Det avgörande får inte vara att Kommunal-lagarna alltid stått placerade på avdelning Oe ref. utan viljan att fånga upp det latent intresse som finns hos fler än man anar.”¹²⁰ Över huvud taget behövs det enligt honom nya och öppnare attityder, snarare än större resurser, om det politiska biblioteket ska kunna förverkligas.

Lillemor Widgren å sin sida understryker att samhällsinformation inte bara är kommunala protokoll utan också omfattar t.ex. stora delar av referensbeståndet, som låntagaren måste få hjälp att hitta i. Därför är det av största vikt att bibliotekarien i det politiska biblioteket har ordentliga yrkeskunskaper.¹²¹

Tvåvägskommunikation och debatt

Ture Edbom tänkte sig att den kommunala informationen skulle kunna användas i något slags remissförfarande, där allmänheten fick säga sitt. I många av inläggen påpekas just att biblioteken måste ge plats för tvåvägskommunikation, eller vad man idag skulle kalla samhällsdialog (medborgardialog). Sålunda säger Erik Östling: ”Det handlar också – kanske mer på sikt – om bibliotekens möjligheter att också samla in information och uppfattningar från allmänheten via en ovanligt spridd och decentraliserad verksamhet.”¹²²

Ingrid André påpekar att medborgarnas information till varandra, och därmed till myndigheterna, är lika viktig som överhetens information till medborgarna: ”Enheten kommunal information bör också ha plats för uppgifter om politiska partiers och andra opinionsgruppers aktiviteter, deras offentliga möten, deras protestlistor, deras informationsmaterial.”¹²³

---

¹¹⁹ André, Ingrid, 1976, ”Om kommunala hyllan m.m.”, s. 126.

¹²⁰ Hallonsten, Sven, 1978, ”Att blanda ihop bibliotek och politik”, s. 43.

¹²¹ Widgren, 1976, s. 122.

¹²² Östling, Erik, 1975, ”Kommentaren: Effektiv kommunal information”.

¹²³ André, 1976, s. 126.

För att verkligen uppnå den efterlängtade tvåvägskommunikationen krävs enligt Erik Östling ”en målmedveten satsning på aktiv debatt i vidaste mening”.¹²⁴ Av samma åsikt är Birgit Rodhe. Biblioteken har en för den kommunala demokratin livsnödvändig uppgift: att vara bas för information och kommunikation, med tonvikt på det senare. Rodhe framhåller att biblioteken är den perfekta platsen för opinionsbildning, för möten mellan politiker och medborgare, eftersom det är neutral terräng dit alla kan komma. Särskilt vill hon lyfta fram de små biblioteken ute i bostadsområdena, och skolbiblioteken.¹²⁵

Traditionell bok- och informationsförmedling är otillräckligt för ett politiskt bibliotek, tycker Sven Hallonsten. Biblioteket borde ses som ett offentligt vardagsrum, där man träffas och tar del av ett ”pulserande samhälles olika yttringar”:

Information, debatt, opinionsbildning, propaganda i form av utställningar, kommunal information, paneldebatter, frågestunder och agitationsteater. Här öppnar sig oanade möjligheter för bibliotekspersonal och kulturpolitiker som vill satsa på det offensiva biblioteket. Det bibliotek som självklart inte bedriver egen politik, men vars insatser på samhällsinformationens område står i den enskilda människans tjänst.¹²⁶

Stig Hadenius anser likaledes att det måste ges plats för kommunikation och möjligheter att påverka. Mer systematiskt än tidigare borde biblioteken lämna fältet fritt för grupper av medborgare som vill diskutera, informera och kommunicera, och biblioteken ska ställa material, lokaler och personal till förfogande.¹²⁷

Från medborgare till medborgare

Informatören Birgitta Pahlén påpekar i likhet med många andra skribenter att myndighetsinformation bör tillhandahållas även före beslut, och att det måste finnas plats för tvåvägskommunikation. Men hon utgår framför allt från kommunens perspektiv. Föreningar och studieförbund betraktas till exempel som något kommunen kan ”använda” för att nå ut till medborgarna med information

---

¹²⁴ Östling, Erik, 1976, ”Den kommunala demokratin urholkas – kan biblioteken bli dess räddning?”, s. 4.

¹²⁵ Palmqvist, 1976, s. 162 f.

¹²⁶ Hallonsten, 1978, s. 41.

¹²⁷ Hadenius, 1978, s. 186.

och hämta in synpunkter. Ett problem med organisationer tycker hon är att de ”själva vill avgöra vilka frågor de vill gå ut och vidareinformera om”.¹²⁸

Andra anser tvärtom att det är centralt att medborgarna får avgöra vilka frågor de vill ägna sig åt. I en ledare i *Svenska Dagbladet*, signerad Nils-Erik Landell, föreslås det att ”byalagen, miljögrupperna, hyresgästföreningarna förses med material på folkbiblioteken och där själva [gör] utställningar för att få med alltfler människor.” Folkbiblioteken bör få en vidgad roll och bli ”ställen där människor med riklig tillgång på material själva kan bygga upp sina frågeställningar”.¹²⁹

Olga Bruce kritiserar i en artikel begreppet samhällsinformation, som hon anser har en alltför snäv betydelse också när det inbegriper s.k. motinformation eller tvåvägskommunikation. Begreppet ”motinformation” implicerar nämligen att partier, föreningar och enskilda ger information som en reaktion på myndighetsinformationen. Det är myndigheterna som avgör vilka frågor som det ska motinformeras om, och de förutsätts hela tiden ingå som en part i kommunikationen: ”Med mera generositet skulle definitionen [av begreppet motinformation] kunna bli: från medborgare till medborgare.”¹³⁰ Bruce kritiserar också Ture Edboms tanke om att biblioteken bör ”förmänskliga den kommunala apparaten”. Detta är ett alltför myndighetscentrerat perspektiv, anser hon. Biblioteket har ett ansvar för att förmedla samhällsinformation, inklusive myndighetsinformation; däremot är inte deras uppgift att försöka göra människor mer vänligt inställda till myndigheterna.

Ett än större avståndstagande från myndighetsperspektivet står Tommy Sundin för: ”Samhällelig information genom biblioteken är en systemimmanent verksamhet som aldrig eller åtminstone väldigt sällan förmår peka *utöver* den rådande samhällsstrukturen. Snarare finns det risk att verksamheten bidrar till en horisontkrämpning där ramen är given: den representativa demokratin.”¹³¹ För att bibliotekets samhällsinformation inte ska stanna vid att vitalisera det rådande systemet måste enligt Sundin olika opinionsgrupper få fritt fram att hålla möten och ha utställningar i biblioteket.

Sven Hallonsten sällar sig till de röster som tar avstånd från myndighetsperspektivet. Han undrar om biblioteken väljer att vara ”en passiv serviceinrättning eller en aktiv förmedlare av politiskt laddad litteratur och samhällsinformation – även sådan som är provokativ och obekvämlig för makthavare och

---

¹²⁸ Pahlén, Birgitta, 1978, ”Information är så viktig, men...”, s. 28.

¹²⁹ Landell, Nils-Erik, 1975, ”Vidga rollen för folkbiblioteken”, s. 2.

¹³⁰ Bruce, Olga, 1979, ”Skellefteåprojektet och samhällsinformationen”, s. 43.

¹³¹ Sundin, Tommy, 1978, ”Ifrågasätt mera! Exempelvis samhällsinformationen på biblioteken”, s. 35.

myndigheter.”¹³² Han presenterar en egen modell för det politiska biblioteket, som tar sikte på tre olika delar som kompletterar varandra. *Myndighetsdelen* ska bl.a. innehålla material från hela den kommunala förvaltningen, inklusive information om olika frågor innan beslut om dem har fattats. *Organisationsdelen (folkrörelsedelen)* speglar den andra sidan av kommunens politiska liv. Folkrörelserna och andra grupper har permanent plats för material, men också utrymme för tillfälliga utställningar eller kampanjer. *Biblioteksdelen* slutligen lyfter fram bibliotekets politiskt intressanta material (inklusive skönlitteraturen), från anslagstavlor med tidningsklipp till litteraturlistor och genreöverskridande bokutställningar.¹³³

I en annan artikel skisserar Hallonsten ett handlingsprogram för folkrörelsefunktionen. Biblioteken ska till att börja med kartlägga folkrörelsestrukturen i kommunen och bygga upp ett kontaktnät. Man tillhandahåller aktuell information om grupper som sysslar med någon form av politisk, samhällelig eller kulturell verksamhet. Biblioteket upplåter lokaler och plats för utställningar, debattinlägg, programkvällar med mera. Biblioteket förmedlar också kontakter, är samarrangör, ger kontinuerlig litteraturrådgivning, sätter samman boklådor för studiecirklar, ordnar bokutställningar och bokprat inom aktuella ämnen, inbjuder till visningar på biblioteket, och så vidare – normala biblioteksuppgifter som hanteras på ett mer ”medvetet” sätt.¹³⁴

Neutraliteten

Hur ska det politiska biblioteket bära sig åt för att bibehålla sin neutralitet? Att det inte kommer att bli helt lätt tror Ingvar Lundqvist. Det gäller inte bara partipolitisk neutralitet utan också t.ex. prioritering mellan etablerade och icke etablerade grupper. Det kan också bli interna motsättningar och personalen kan få svårt att ”stå ut med neutraliteten”.¹³⁵

Neutraliteten visar sig hos flera olika debattörer inte vara något hinder för just en prioritering mellan olika grupper. Liksom Ture Edbom vill Stig Hadenius prioritera de etablerade grupperna såsom partier och folkrörelser, eftersom han anser att målet med verksamheten ytterst är att vitalisera den representativa demokratin och partisystemet: ”Jag tror inte på biblioteken som

---

¹³² Hallonsten, Sven, 1976, ”Om biblioteket och folkrörelserna”, s. 127.

¹³³ Hallonsten, 1978, s. 44 ff.

¹³⁴ Hallonsten, 1976, s. 127 f.

¹³⁵ Palmqvist, 1976, s. 163.

tummelplats enbart för en eller annan miljögrupp som protesterar mot den ena eller den andra förändringen.”¹³⁶ I motsats till honom placerar Sven Hallonsten de icke etablerade grupperna i centrum för intresset. ”De grupper som har minst resurser behöver också mest hjälp från biblioteket för att kunna presentera sina synpunkter.”¹³⁷ Den åsikten ansluter sig Helena Sandblad till: ”Biblioteken skall i första hand stödja grupper som inte har andra möjligheter att föra ut sin syn på olika frågor. Ofta blir det därför den mest kontroversiella informationen som hamnar på biblioteket.”¹³⁸

Anna-Lena Höglund hävdar i ett inlägg att det politiska biblioteket verkligen är en partipolitisk fråga. Alla vill ju stärka demokratin, men i praktiskt arbete kommer det politiska biblioteket att behöva ta ställning mot olika värderingar, annars kommer man enligt Höglund ”ingen vart”. Höglund är ensam om att uttrycka åsikten att det politiska biblioteket i praktiken måste frångå den partipolitiska neutraliteten.¹³⁹

Ordet ”neutralitet” används här och där på ett sätt som röjer partipolitiska eller andra värderingar. ”Många biblioteksarbetare hävdar [---] en oklart definierad neutralitet för biblioteken och önskar hålla dem utanför den kommunala förvaltningsapparaten”.¹⁴⁰ Att vara neutral kanske trots allt ofta innebär ett ställningstagande? I det här fallet ett ställningstagande mot myndigheterna och för nya politiska grupper, respektive ett ställningstagande mot dessa grupper och för folkrörelserna och partisystemet. Om man får tro Sven Hallonsten kan det också betyda ett bibliotekariernas ställningstagande mot politik på biblioteket. Bokhyllor fulla med politisk dynamit bevakades enligt honom fram till 1960-talet av ”ängsliga bibliotekarier, som i den heliga objektivitetens namn kunde konsten att skilja mellan kultur och politik”.¹⁴¹

En engagerad tid

Ture Edboms politiska bibliotek var inte någon isolerad företeelse i biblioteksdebatten under 1970-talet. Det pågick till exempel en bred diskussion om behovet av mer och bättre samhällsinformation, inte bara i biblioteksvärlden. Det var inte heller så att biblioteksdebatten enbart rörde sig om

---

¹³⁶ Hadenius, 1978, s. 186.

¹³⁷ Hallonsten, 1978, s. 46.

¹³⁸ ”Från debatten”, 1978, s. 186.

¹³⁹ Palmqvist, 1976, s. 163 f.

¹⁴⁰ Larsen, Harald, 1979, ”Samhällstrycket”, s. 31.

¹⁴¹ Hallonsten, 1978, s. 40.

samhällsinformation och opinionsbildning; under den här tiden förekom en stundom hätsk diskussion om bl.a. skräplitteratur och barnkultur.¹⁴²

Över huvud taget var det här en tid då biblioteken åsattes en mer aktiv roll i samhällsutvecklingen. När Adolf Henriksson, bibliotekschef i Gällivare-Malmberget, fick Bengt Hjelmqvists pris 1976 lydde en del av motiveringen så här: ”Idérik, orädd och med en stark känsla för bibliotekets plats i samhället har han banat väg för nya idéer och realiserat tankar, som många gånger hört en framtid till. Tidigt medveten om bibliotekets opinionsbildande möjligheter har han framgångsrikt byggt upp både angelägna och kontroversiella utställningar, som speglat ortens och tidens problem.”¹⁴³ Det politiska klimatet var ett annat – mer vänsterinriktat, men också mer samhällsengagerat över huvud taget. I dag skulle nog varken *Svenska Dagbladets* eller *Dagens Nyheter*s ledarskribenter tycka att miljögrupper och liknande formeringar borde ha utställningar på biblioteket ”för att få med alltfler människor”.

Men inte ens på 1970-talet bifölls idén om det politiska biblioteket allmänt, även om de röster som hördes i debatten var mycket entusiastiska. Christina Rogestam skriver i ett inlägg 1978: ”[A]ktiv samhällsinformation, aktuell politisk debatt i brännande kommunala frågor. Kan det verkligen höra hemma på biblioteket? Kan det fortfarande låta så här i debatten om bibliotekets möjligheter? Tyvärr kan det nog det.”¹⁴⁴ Sven Hallonsten och Ture Edbom framställer också biblioteken såsom institutioner som inte hade sysslat med ”samhällsprocesserna” tidigare, utan väsentligen varit inriktad på individen.

Idén i praktiken

Tankar som gick i linje med Ture Edboms idéer kunde skönjas i många kommunala biblioteksprogram under åren 1970–1981. Det kunde t.ex. låta så här: ”En annan av bibliotekets viktigaste uppgifter är att fungera som central för samhällsinformation”, eller ”Genom att ge en allsidig bild av den aktuella samhällsdebatten ska biblioteket medverka till en aktiv opinionsbildning”.¹⁴⁵ I Kulturrådets och SAB:s enkätstudie om samhällsinformation på folkbiblioteken 1978 visade det sig också att många bibliotek arbetade aktivt med sin samhällsinformation. Bland annat uppgav närmare hälften att det ordnades

---

¹⁴² Ristarp & Andersson, s. 66.

¹⁴³ Palmqvist, 1976, s. 161.

¹⁴⁴ Rogestam, Christina, 1978, ”Biblioteket – en resurs som redan finns”, s. 9.

¹⁴⁵ SOU 1984:23, s. 170 f.

arrangemang kring samhällsinformationen på biblioteket, och då oftare i samband med föreningar och grupper än med kommunens informatörer.¹⁴⁶ Några större bibliotek, bland annat i Göteborg och Karlskrona, satsade stort på att utveckla den här delen av sin verksamhet.¹⁴⁷

Det mest omfattande försöket att införa det politiska biblioteket gjordes av allt att döma i Skellefteå, med start 1977.¹⁴⁸ Med stöd från Kulturrådet och Byråkratiutredningen drev biblioteket ett försöksprojekt kring samhällsinformation, med det överordnade syftet att undersöka folkbibliotekens möjligheter att underlätta kontakterna mellan medborgare och samhällsorganen. Förhoppningarna var stora. Skulle biblioteket kunna skapa kanaler för ”motinformation”, d.v.s. från medborgare till myndigheter? Skulle man kunna få igång en livlig debatt bland allmänhet och politiker? För att uppnå målet arbetade man hårt för att få kommunen att lämna ifrån sig utredningsmaterial och annan information ”före beslut”, man erbjöd permanenta utställningsskärmar åt de politiska partierna och man gav organisationer, grupper och enskilda fri tillgång till lokalerna för möten och utställningar.

När slutrapporten kom 1978 sågs resultaten som ganska klena. Enligt en enkät hade bara 6,5 % av biblioteksbesökarna använt samhällsinformationen. Politikerna var om inte negativa så inte särskilt intresserade. ”Det tar tid att arbeta in i folks medvetande att samhällsinformation finns och att den angår alla. [...] Likgiltigheten hos vanliga människor för vad myndigheterna gör är ganska beklämmande”, kunde man läsa i en kommentar till rapporten.¹⁴⁹ Det är svårt att inte le en smula. Trodde man att några utställningsskärmar på biblioteket skulle göra underverk och människor skulle börja strömma dit i mängder? 6,5 % är för övrigt ingen dålig siffra – det innebär att 65 av 1 000 besökare faktiskt hade bemödat sig om att titta på informationen. Men kanske hade man en annan måttstock för engagemang år 1978.

I rapporten erkände projektgruppen självkritiskt att man hade arbetat mer med myndighetsdelen än med folkrörelsedelen och biblioteksdelen. Man hade varit osäker på hur aktiv man skulle förhålla sig gentemot partier, fackföreningar, studieförbund och övriga grupper. Få egna initiativ till debatter o.d. hade tagits. Under loppet av ett halvår hade det ändå ordnats ett flertal olika arrangemang och möten kring aktuella frågor, i föreningars och

---

¹⁴⁶ Sandblad, Helena, & Törngren, Margareta, 1978, ”Högt i tak på biblioteken”, s. 76 f.

¹⁴⁷ Fristedt, Lars, 1978, ”Samhällsinformation genom folkbibliotek. Karlskronas modell”; Brunström, Ann-Christine m.fl., 1978, ”Göteborg: mer om samhällsinformation”.

¹⁴⁸ Sundin, Tommy, Larsen, Harald & Hällgren, Anna-Lisa, 1978, *Folkbibliotekens roll i samhällsinformationen. Slutrapport från Skellefteprojektet*.

¹⁴⁹ Ullander, Kerstin, 1978, ”Försök i Skellefteå visar: trögarbetat med samhällsinformationen”, s. 9.

organisationers regi. Men eftersom icke etablerade grupper såsom miljögrupper och solidaritetsförbund hade utnyttjat mötes- och utställningsfriheten mer än vad partier och andra etablerade grupper hade gjort, såg projektgruppen en risk för att folk i allmänhet skulle anse biblioteket vänstervridet. Man menade att de stora, etablerade organisationerna också måste ”ställa upp”.¹⁵⁰

I Göteborgs olika stadsdelsbibliotek glädde man sig åt att intresset hade varit stort för olika utställningar om närsamhället. Men kommunala protokoll verkade inte orsaka debatt vare sig där eller någon annanstans, hur väl man än exponerade dem. Varför dröjde intresset? Om man bara blev bättre på att nå ut med information om informationen skulle det lösa sig på sikt, var en åsikt som förekom.¹⁵¹

Efter Skellefteprojektet hörs det ingenting mer om det politiska biblioteket i debatten. Så småningom dyker medborgarkontoren upp i början av 1990-talet, men då i en helt annan anda – mer serviceinriktad än debattlysten.¹⁵² Så vad hände med det politiska biblioteket? Det kommer inte den här uppsatsen att kunna ge ett svar på. Men jag får en känsla av att luften gick ur dem som hade varit med och ivrat för idéns förverkligande. Debatten om det politiska biblioteket, och särskilt de försök som gjordes i Skellefteå och på andra ställen, verkar närmare trettio år senare kanske lite naiv. Förväntningarna var högt ställda. En viktig orsak till att det blev så lite av det hela var förmodligen allmänhetens svala intresse för myndighetsinformation. Folkrörelsebiblioteket rönte större intresse, att döma av de försök som gjordes, men där är min hypotes att neutralitetsproblemet gjorde att många bibliotek inte vågade satsa. Till den kommunala apparaten förhöll man sig kanske offensivt; medborgarna däremot visste man inte riktigt hur man skulle handskas med.

Sammanfattande analys

De som deltog i debatten om det politiska biblioteket tycks ha varit rörande överens om vissa grunddrag. Till exempel räckte det inte med att tillhandahålla myndighetsinformation ens om den var exemplariskt utformad. Information i pärmar och broschyrer var en viktig sak att arbeta med, men det politiska biblioteket sågs kanske framför allt som en plats för debatt och kommu-

---

¹⁵⁰ Sundin, Larsen & Hällgren, 1978, s. 36.

¹⁵¹ Domeij, Ingrid, 1978, ”Morgondagens samhällskommunikatör”, s. 11.

¹⁵² Söderkvist, Linda, 2003, ”Två flugor i en smäll” – samlokalisering av medborgarkontor och folkbibliotek, s. 32.

nikation, där allmänhetens och olika opinionsgruppers synpunkter skulle ges utrymme. Utan debattskapande utställningar kring informationen, intressanta möten med opinionsgrupper och politiker och aktiva bibliotekarier kunde det inte bli någon demokratiutveckling, och inte något politiskt bibliotek.

När det gäller vad man för övrigt lade in i begreppet ”det politiska biblioteket” och vilka de överordnade målen var, kan man grovt urskilja två olika ideologiska ståndpunkter. Det fanns å ena sidan de som främst såg det politiska biblioteket som ett sätt att förbättra det rådande politiska systemet (mer specifikt den representativa demokratin). Man ville motverka de negativa tendenser man såg och råda bot på den växande misstron mot det politiska systemet. Genom att ge plats för samspelet och den politiska debatten skulle biblioteken hjälpa till att vitalisera de politiska partierna och folkrörelserna. Kommunikationen mellan väljare och valda skulle förbättras på så sätt att allmänheten fick större möjligheter att nå fram med sina synpunkter till de styrande. Att fler deltog – också i beslutsfattandet – betraktade man ofta som önskvärt eller till och med nödvändigt, men det primära var alltså att vitalisera det rådande politiska systemet. Bland dem som uttryckte ett sådant synsätt var Stig Hadenius, Birgitta Pahlén och Ture Edbom själv.

Sedan har vi Sven Hallonsten, Olga Bruce, Tommy Sundin med flera, som hävdade att biblioteket måste ta avstånd från myndigheternas och de styrandes intressen. Gemensamt för dessa inlägg var en strävan efter att låta medborgarna styra diskussionen utan myndigheternas inblandning. Att ge plats för allmänhetens synpunkter betraktades inte främst som ett sätt att stävja den ökande misstron mot politiken, utan som ett mål i sig – man ville ge utrymme för samhällskritik. Flera ansåg också att biblioteket skulle prioritera de icke etablerade gruppernas synpunkter framför de stora partierna och folkrörelserna, eftersom de var i störst behov av resurser för att kunna nå ut. De här skribenterna placerar biblioteket på behörigt avstånd från myndigheterna; i något fall (Tommy Sundin) pekas den representativa demokratin explicit ut som något som bör förändras i grunden, och man anar en socialistisk utgångspunkt.

Jag ska göra ett försök att betrakta de här två synsätten med hjälp av Habermas begreppspår ”systemet” och ”livsvärlden”. Jag använder mig av Geir Vestheims tolkning som en utgångspunkt (se s. 17). Det första synsättet innebär då att biblioteket ges en hemmahörighet nära förvaltningssystemet, som enligt Habermas domineras av ett mer målrationellt betonat handlingsätt. Det innebär inte att man ansluter sig till ett elitdemokratiskt synsätt. Tvärtom anser ju t.ex. Stig Hadenius att det är nödvändigt att fler får vara med och fatta

beslut. Men även om ett mål är att ta hänsyn till medborgarnas synpunkter och vilja till inflytande, är bibliotekets identitet inte i första hand knuten till livsvärlden utan till systemet. Biblioteket ses i det extrema fallet som en idealisk plats för kontakt med medborgarna, vilkas åsikter ska kanaliseras till beslutsfattarna och på det sättet bidra till den representativa demokratins upprätthållande.

Men den här bilden långt ifrån entydig. Hur ska man till exempel se på Ture Edboms ord om att ”förmänskliga den kommunala apparaten”? Olga Bruces tolkning (s. 44) är inte den enda möjliga tolkningen. Jag tror att man kan se det som en strävan efter att försöka återskapa en mer livsvärldsorienterad styrelseform, en ”lekmannademokrati”. I samma riktning leder Edboms tanke om de nya, icke etablerade politiska grupperna, som jag tolkar som en (lokal) motsvarighet till vad Habermas kallar för en ”tillväxtkritikens dissidens”. Edboms analys liknar faktiskt Habermas syn på dessa rörelser: ”Trots yvigheter och överspel representerar de en demokratisk chans i ett samhälle ganska präglad av centralisering och storformer, en chans som bör tas tillvara.”¹⁵³ Han håller säkert inte med dem på alla punkter – men han ser en vitaliserande kraft i dem.

Men han betraktar dem också som ”värdefulla rekryteringsunderlag”, och i första hand ska det politiska biblioteket samarbeta med partiorganisationer och folkrörelsernas fasta organisationer. Innebär det att Edboms politiska bibliotek trots allt blir förankrat främst i systemet? Redan vid den här tiden uppfattades folkrörelserna och partierna av många som en del av samhällsapparaten och inte som fristående idérörelser.¹⁵⁴ Tolkar man saken så, måste man fråga sig om det blir realistiskt att lyckas med projektet att återskapa en livsvärldsorienterad styrelseform. Om man godtar Habermas analys av det moderna samhället måste man anta att livsvärlden, och offentligheten som tillhör den, bara kan stärkas om systemintressen hålls utanför processen, eftersom dessa tenderar att kolonisera livsvärlden. För att konkretisera kan det bli så att partiernas strävan att behålla makten i kommunen (eller få den) leder till att de handlar strategiskt gentemot de nya grupperna, spelar ut dem mot varandra t.ex., istället för att ärligt redovisa sina argument och diskutera grundläggande värden.

Ture Edboms idé kan alltså ses som ett led i en strävan att återupprätta en mer livsvärldsorienterad styrelseform, även om biblioteket ges en fast förankring i kommunapparaten. Men vilken relation till system och livsvärld

---

¹⁵³ Edbom, 1975a, s. 9.

¹⁵⁴ Ds U 1982:15, *Folkbibliotek och folkbildning i samverkan*, s. 15.

som det politiska biblioteket kan få i praktiken visar sig delvis bero av hur man bedömer partiets och andra etablerade gruppers möjlighet att bortse från maktstrukturer och låta sig präglas av ett kommunikativt handlande.

Enligt det andra synsättet, representerat av Sven Hallonsten med flera, betraktas biblioteket trots sin formella systemtillhörighet som placerat nära livsvärlden. Det administrativa systemets intressen är någonting som biblioteket ska ta avstånd från. Bland annat är man skeptisk till myndighetsinformation, eftersom "[s]tora informationsresurser innebär makt och därmed möjligheter att styra, kontrollera och behärska tillvaron".¹⁵⁵ Viljan att hålla biblioteket självständigt i förhållande till det administrativa systemet och maktmediet kan tolkas som ett försvar av livsvärlden, och även valet att prioritera de icke etablerade grupperna kan tolkas som en strävan att främja en kritisk offentlighet utan störande maktbetraktning.

Samtidigt är det inte osannolikt att strategiskt handlande kommer in också här. Även om biblioteket uppriktigt syftar till att ge plats för människors tankar och åsikter är bibliotekarierna tjänstemän med den politiska organisationen ovanför sig, beroende av politikernas förtroende för att få medel till sin verksamhet. Vestheim hävdar att det (numera) sker ett slags kolonisering av livsvärlden inom bibliotekarieprofessionen. Men har inte det varit fallet även tidigare? Eftersom bibliotekarierna i sin yrkesroll är en del av förvaltningen måste man ställa sig frågan om det är möjligt för dem att stå fria från instrumentellt och strategiskt handlande. Dessutom är biblioteken inte bara rent organisatoriskt en del av systemet. De är också institutioner vars utveckling under en stor del av sin historia möjliggjorts av välfärdsstatens tillväxt. De har troligen också själva medverkat till systemets utveckling genom att skola goda samhällsmedborgare och på så sätt skapa legitimitet hos välfärdsstaten.¹⁵⁶ Deras existens är alltså intimt förbunden med den moderna välfärdsstaten, inte bara organisatoriskt utan också ideologiskt. Kan folkbiblioteken då egentligen agera på sätt som går emot systemets sätt att fungera?

Det är inte så lätt att peka ut det ena eller andra som kommunikativt respektive strategiskt handlande, eller det ena som systemfrämjande och det andra som livsvärldsrelaterat. Det är svårt att dra en gräns, och Habermas har ju också fått mycket kritik för den här distinktionen. Jag tror ändå den kan vara fruktbar på många sätt. Av det resonemang som förts ovan sluter jag mig till att biblioteken, i egenskap av offentligt drivna institutioner, aldrig helt kan lämna

---

¹⁵⁵ Hallonsten, 1978, s. 37 f.

¹⁵⁶ Mot detta kan man invända att biblioteken genom att säkra informationsfriheten och tillhandahålla bred, huvudsakligen o censurerad information också har kunnat främja samhällskritik.

systemet och dess maktbelysning.¹⁵⁷ Att biblioteket är en del av det civila samhället (som Svensk Biblioteksförning har hävdad, se s. 33) eller av livsvärlden stämmer helt enkelt inte. Däremot kan biblioteken vara mer eller mindre öppna för olika yttringar i det civila samhället. Det tycks mig som om de som förespråkade det politiska biblioteket var just ”mer” öppna. Oavsett vilka de överordnade och ideologiskt färgade målen var förenades man av en strävan efter att låta människors livsvärldssammanhang ta större plats i samhällslivet.

---

¹⁵⁷ Det implicerar dock inte att privat drift skulle vara bättre; det skulle bara innebära att ett subsystem byts mot ett annat, nämligen det ekonomiska.

Resultat av den empiriska undersökningen

Jag kommer nu att redovisa mina resultat från den empiriska undersökningen. Först blir det en genomgång av enkätundersökningen, där varje frågeområde behandlas i tur och ordning. Resultaten redovisas i löpande text, men enkätformuläret samt tabeller med rådata återfinns i bilagorna till denna uppsats. Därefter beskrivs resultaten från undersökningen av bibliotekshemsidor och kommunala webbplatser. Slutligen presenterar jag en sammanfattande analys.

Enkätstudien

Enkäten besvarades av 55 huvudbibliotek och 33 filialbibliotek. Vad gäller huvudbiblioteken var 33 av dem belägna i kommuner med mindre än 25 000 invånare, och 22 i kommuner med 25 000 invånare eller mer, enligt resultatet på fråga 6 d om kommunstorlek. Dessa två grupper av kommuner benämns i resultatredo-visningen som ”små” respektive ”stora” kommuner.

Filialbiblioteken har inte undersökts med avseende på kommunstorlek eftersom jag inte har bedömt detta samband som så intressant att undersöka. Underlaget är också väl litet för att tillåta undergrupper.

Förutom typ av bibliotek samt kommunstorlek avsåg jag från början att inkludera förekomsten av medborgarkontor och/eller kommunal informationstjänst som en bakgrundsvariabel i undersökningen (fråga 6 a). 20 av huvudbiblioteken har angivit att det finns en sådan institution i kommunen, medan det saknas i 33 av kommunerna och två bibliotek har svarat att de inte vet. Tyvärr räknade jag inte med det faktum att det kunde finnas ett samband mellan kommunstorlek och förekomst av medborgarkontor och/eller informationstjänst. De här institutionerna är betydligt vanligare i större kommuner (finns i 55 % av de stora kommunerna och i 24 % av de små), och för att kunna urskilja påverkan av medborgarkontor skulle det därför krävas att materialet delas in i grupperna ”stora kommuner som har/inte har medborgarkontor” etc. Underlaget är alltför litet för att tillåta detta (med undantag för fråga 1 e).

Några av respondenternas slutkommentarer berör problemet med att definiera vad som är bibliotekets verksamhet och vad som hör till andra kommunala enheter. Några exempel: "Huvudbiblioteket delar lokal med kommunens informationskontor, som är en egen enhet och som fungerar som kommunens plats för fr a kommunal samhällsinformation. Många av de frågor som jag svarat nej på beror på att ansvaret i den här kommunen alltså ligger på annan enhet"; "Vad gäller samhällsinformation går bibliotekets och medborgarkontorets verksamheter delvis i varandra." Ett bibliotek som inte alls besvarade enkäten meddelade mig att mycket av den verksamhet som frågorna handlar om bedrivs i samma hus som biblioteket, men av särskild personal. Därför menade man att det finns risk för en missvisande bild, d.v.s. att det verkar som om det görs mindre än vad som faktiskt är fallet. De här omständigheterna gör att det blir något svårare att tolka materialet, och fäster också uppmärksamheten på att närheten till andra institutioner inverkar på hur biblioteken arbetar.

Attityder

Politiska åsikter och bibliotekets neutralitet

Tre av påståendena avsåg att fånga in åsikter om i vilken utsträckning biblioteket ska bereda plats för politiska uttryck, och om det finns någon koppling till hur man ser på neutraliteten. Här antog jag att biblioteken ser som sin uppgift att tillhandahålla en mångfald av politiskt färgad allmänlitteratur, och såg det som mer intressant att utforska gränserna för hur tolerant man anser sig kunna vara mot olika yttringar.

1 a. Biblioteket bör tillhandahålla politiskt kontroversiell information

En majoritet av respondenterna, totalt 55 %, är huvudsakligen positiva (instämmer helt/ till ganska stor del) till att tillhandahålla den här typen av material. Filialbiblioteken är mer skeptiska (34 % instämmer helt/till ganska stor del jämfört med 67 % av huvudbiblioteken), vilket kunde förväntas eftersom de har mindre resurser, och det kan vara rimligt att överlåta ansvaret för det här på huvudbiblioteket. Det finns dock en stor osäkerhet kring frågan bland filialerna (24 % svarar vet ej/tveksam), vilket kan tyda på att ansvaret är oklart eller att man inte behövt ta ställning tidigare.

Bland huvudbiblioteken kan man notera en skillnad mellan små och stora kommuner. 77 % av de stora kommunernas huvudbibliotek är huvudsakligen positivt inställda, medan motsvarande siffra för de små kommunerna är 61 %. Ett av fem huvudbibliotek i små kommuner (21 %) instämmer inte alls. 15 % av huvudbiblioteken som helhet svarar att man inte alls instämmer i påståendet.

Frågan är, som några respondenter påpekat, ganska vagt formulerad, och resultatet bör därför tolkas med försiktighet. Det jag avsåg var ideologiskt färgad information av mindre etablerat slag, ofta från utomparlamentariska grupper, vilket kan innebära allt från nynazism till exempelvis djurrättsförespråkare som håller sig inom lagens gränser. Påståendet kan ha tolkats på ett mer ”extremt” sätt. Följande respondent har i första hand associerat påståendet med högerextrema organisationer: ”Att tillhandahålla politiskt kontroversiell information är tämligen känsligt. Här finns personer som är engagerade i Sverigedemokraterna och som vid några tillfällen lagt ut lappar om partiet där vi har allmän information för våra besökare” (instämmer inte alls). Några andra kommentarer är: ”Nazistpropaganda t.ex. tycker jag inte man ska sprida. Men det finns andra frågor – gärna balanserade med ’andra sidans’ åsikter”; ”Ang. fråga 1 beror svaret lite på vad som menas ’kontroversiellt’ [sic], är det mkt extremt, ex.vis rasistiskt material så bör man vara försiktig. Men viktigt att det går att ta del av hela åsiktsskalan.”

1 d. Namnlistor och annan politisk aktivitet har en självklar plats på biblioteket

Denna fråga liknar fråga 1 a men antyder ett än mer synligt politiskt engagemang, eftersom det inte endast handlar om att tillhandahålla information utan om att ge rum för mer direkta politiska uttryck. Däremot behöver det inte nödvändigtvis innebära ”extrema” uttryck.

Resultatet visar att biblioteken är betydligt mer negativa till detta än till att tillhandahålla politiskt kontroversiell information. 65 % av huvudbiblioteken instämmer bara till en mindre del eller inte alls. Mest negativa är huvudbiblioteken i små kommuner (73 % huvudsakligen negativt inställda, jämfört med 55 % i stora kommuner). Mer än en tredjedel av huvudbiblioteken, 36 %, tar klart avstånd från den här typen av aktivitet (instämmer inte alls). Vad som kanske förvånar är att filialbiblioteken inte är lika negativt inställda. 52 % av dessa instämmer bara till en mindre del eller inte alls.

Några kommentarer till frågan är: ”Beroende på hur man definierar politisk aktivitet, bör vara opartisk” (instämmer till en mindre del). ”Inga slags namnlistor får läggas ut”; ”Min mening är att biblioteket bör vara en inrättning

som värnar demokratin och tillhandahåller information (åsikter), av alla tänkbara slag, men biblioteket skall inte i sig själv utgöra ett centrum för politisk argumentation.” Dessa respondenter tycks mena att argumenterande och klart uttalande av politiska åsikter – som ju per definition är partiska – inte är lämpliga på biblioteket, oavsett var på den politiska skalan åsikterna befinner sig. En kommentar drar gränsen mot just namnlistor: ”Listor lägger vi inte ut. Däremot är partier välkomna att ordna temamöten och program kring olika frågor.”

1 g. Biblioteket måste alltid hålla sig neutralt

Som kunde förväntas har en klar majoritet av såväl huvud- som filialbibliotek ställt sig huvudsakligen positiva till påståendet. Av huvudbiblioteken instämmer 55 % helt och 29 % till ganska stor del. Men en stor andel verkar ändå ge utrymme för viss frihet i förhållande till neutraliteten (40 % av huvudbiblioteken svarar att de instämmer till ganska stor del, bara till en mindre del eller inte alls). Än tydligare är detta för filialerna (52 %). Ingen nämnvärd skillnad finns mellan små och stora kommuner.

Flera respondenter försöker klargöra vad de menar med neutralitet. En vanlig åsikt är att biblioteket måste hålla sig opartiskt genom att tillhandahålla ”båda sidor” i lika hög grad. Några exempel: ”Biblioteket skall spegla olika sidor däremot inte lägga locket på”. ”Biblioteken ska inte vara neutrala, med det menar jag att man måste ha material som är både för och emot en viss fråga.” (instämmer inte alls). En respondent tycks mena att man inte i varje enskilt fall måste ha med ”båda sidor”: ”Vi skall inte avstå från att tillhandahålla debatterande information bara för att vi inte har motsvarande information från motståndarna.” (instämmer till ganska stor del).

En jämförelse med resultatet av fråga 1 a och d visar på ett samband mellan hur man bedömer neutraliteten och hur tolerant man är mot politisk aktivitet och kontroversiell information. De bibliotek som svarat ”instämmer helt” om neutraliteten tolererar namnlistor i lägre grad än övriga (70 % av dem är huvudsakligen negativt inställda till namnlistor o.d. jämfört med 50 % i den andra gruppen). Vidare är 39 % av dem som svarat ”instämmer helt” om neutraliteten huvudsakligen negativt inställda till politiskt kontroversiell information, jämfört med 17 % i den övriga gruppen.¹⁵⁸ Även kommentarer till påstående 1 a (om politiskt kontroversiell information) visar på en koppling till

---

¹⁵⁸ Här har jag räknat samman huvud- och filialbibliotek för att få ett större underlag.

ambitionen att vara opartisk: ”Ja, om samtliga uppfattningar som finns redovisas, inte om bara en part kommer till tals”; ”förutsatt att den inte är ensidig”.

Sammanfattningsvis kan man säga att biblioteken i mycket stor utsträckning försöker hålla sig politiskt neutrala. Det betyder ofta opartiskhet – att man vill presentera ”båda sidor” o.s.v. Många bibliotek betraktar namnlistor och annan politisk aktivitet som någonting problematiskt, för att inte säga olämpligt, och här är neutralitetshänsyn en viktig orsak.

Även tillhandahållandet av politiskt kontroversiell information påverkas av neutralitetshänsyn. Man kan jämföra detta med EU-informationen 1994, då många bibliotek enligt Holmgren & Flodin valde att censurera informationsmaterial framför att riskera att objektiviteten skadades. Man ville inte framstå som ja-sägare.¹⁵⁹

Även om den här frågan kan ha tolkats på ett mer extremt sätt än jag avsåg kan man fundera över vad det innebär att 15 % av huvudbiblioteken tar klart avstånd från politiskt kontroversiell information. Jan Ristarp, som försvarar en vid tolkning av begreppet intellektuell frihet, säger: ”Även de obehagliga, aparta, omoraliska och rent av de odemokratiska åsikterna måste få lov att rymmas på bibliotekens hyllor”.¹⁶⁰ I en uppsats om intellektuell frihet och folkbibliotek anser Magdalena Söderqvist att det är rimligt att biblioteken har rätt att inte ta in sådant som uppenbarligen utgör t.ex. hets mot folkgrupp. Men hon anmärker också: ”Om biblioteket skall var [sic] en spegel av verkligheten måste ju även den mindre angenäma sidan av den beredas rum, inte minst för att skapa utrymme för debatt.”¹⁶¹ Det är en svår balansgång för biblioteken. Men när information censureras får det konsekvenser inte bara för olika gruppers möjlighet att utnyttja sin åsikts- och yttrandefrihet, utan också för möjligheten till diskussion om samhällsfrågor.

Bibliotekets uppgifter

Tre av påståendena avsåg att belysa bibliotekens syn på vad som är deras uppgifter. Här utgick jag ifrån att tillhandahållandet av kunskap, information

---

¹⁵⁹ Holmgren & Flodin, 1996, s. 68 f.

¹⁶⁰ Ristarp, Jan, 1999, ”Intellektuell frihet grundläggande för biblioteken”, s. 10.

¹⁶¹ Söderqvist, Magdalena, 2002, *Intellektuell frihet på bibliotek. En undersökning av svenska biblioteks inställning till och kunskap om intellektuell frihet i teori och praktik*, s. 46.

och kultur är grundläggande uppgifter, och ville istället få reda på hur man ser på uppgiften att stödja lokal demokrati och samhällsdebatt respektive ”ett levande lokalsamhälle”.

1 e. Det är bättre att andra institutioner/aktörer än biblioteket ägnar sig åt lokal demokrati och samhällsdebatt

Endast en liten del av biblioteken (13 % av huvudbiblioteken och 21 % av filialerna) är huvudsakligen positiva till det här påståendet. Eftersom resultatet inte visar på någon större skillnad mellan stora och små kommuner har jag kunnat undersöka om det finns något samband med förekomsten av medborgarkontor/kommunal informationscentral. Det visade sig att de huvudbibliotek som ligger i kommuner där det finns en sådan institution är något mer positiva till påståendet än övriga (20 % resp. 9 % huvudsakligen positiva). Det tycks alltså finnas ett visst samband, d.v.s. om det finns ett medborgarkontor eller kommunal informationscentral är biblioteket något mer benäget att överlåta lokal demokrati och samhällsdebatt på ”andra institutioner”.

1 f. En av bibliotekets viktigaste uppgifter är att bidra till ett levande lokalsamhälle

Nästan alla huvudbibliotek ställer sig positiva till det här påståendet (76 % instämmer helt, 20 % till ganska stor del). Filialbiblioteken är något mindre positivt inställda, men motsvarande siffror är ändå 55 % respektive 27 %. I efterhand konstaterar jag att påståendet kanske är alltför lätt att instämma i, genom sin allmänna och positiva karaktär. Resultatet blir alltså ganska ointressant. Men man kan i alla fall dra slutsatsen att det finns en bred enighet kring värdet av bibliotekets sociala funktion.

1 h. Biblioteket bör prioritera kulturevenemang framför samhällsdebatt

Bara 29 % av huvudbiblioteken instämmer helt eller till ganska stor del i det här påståendet. Men räknar man in den grupp som svarat ”instämmer bara till en mindre del” visar det sig att 55 % är öppna för att åtminstone i viss mån prioritera kulturevenemang. De små kommunerna är mer positiva till att prioritera kulturevenemang framför samhällsdebatt (39 % av små kommuner instämmer helt/till ganska stor del, 14 % av stora). Hälften (48 %) av alla fili-

aler är huvudsakligen positiva till påståendet. Ett bibliotek som svarat ”instämmer inte alls” menar i en kommentar att det inte råder något motsatsförhållande mellan kulturevenemang och samhällsdebatt.

Sammanfattningsvis ger biblioteken uttryck för en positiv syn på uppgiften att stödja lokal demokrati och samhällsdebatt, och är närmast eniga om att biblioteket har en viktig social funktion i lokalsamhället. Det finns emellertid en klar tendens att se kulturuppgiften som viktigare än den samhällsinformerande/debatterande uppgiften, framför allt i små kommuner. Bland filialbiblioteken är denna tendens ännu tydligare.

Besökarnas intresse

1 b. Samhällsinformation och politik är ingenting som våra besökare är särskilt intresserade av

Eftersom biblioteken har att utgå från användarnas behov och intresse när de utformar sin verksamhet kan det vara intressant att undersöka vad biblioteken har för uppfattning om användarnas intresse av samhällsinformation och politik. Påståendet blev tyvärr mindre väl formulerat eftersom det fick en viss (negativ) värdeladdning. Det är alltså inte otänkbart att respondenterna tagit avstånd inte bara från påståendet att besökarna är ointresserade, utan också att de själva skulle vara ointresserade. Men även när hänsyn tas till detta är det tydligt att biblioteken inte vill hålla med om att deras besökare skulle vara ointresserade av samhällsinformation och politik. En stor majoritet, 78 % av huvudbiblioteken, ställer sig huvudsakligen negativa till påståendet (instämmer bara till en mindre del/ inte alls). Inget bibliotek instämmer helt.

En viss skillnad finns mellan små och stora kommuner i och med att 68 % av huvudbiblioteken i stora kommuner tar klart avstånd från påståendet (instämmer inte alls), mot 30 % i små kommuner. Det verkar alltså som om man i stora kommuner tycker sig se ett tydligare intresse för samhällsinformation och politik. Filialbiblioteken är mindre negativa till påståendet (52 % huvudsakligen negativa jämfört med 78 % av huvudbiblioteken). En tänkbar faktor som spelar in där är att filialbiblioteken relativt ofta fungerar som integrerade skol- och folkbibliotek och därför har en stor andel barn och ungdomar som besökare.

Pedagogisk ambition

1 c. Biblioteket bör göra samhällsinformationen mer begriplig

65 % av huvudbiblioteken och 55 % av filialerna instämmer helt eller till ganska stor del i detta påstående. Någon större skillnad mellan stora och små kommuner tyder resultaten inte på. Däremot visar kommentarer att frågan orsakat viss förvirring kring hur man ska tolka ”att göra mer begriplig”. Ett exempel är: ”Förstår ej frågan – vi bearbetar inte material i vårt bestånd”, ”Sprida och organisera information men kanske inte skriva själva!”, ”Ska vi skriva om den i LL-version eller...” Vad jag själv avsåg med frågan var olika sätt att underlätta för människor att ta till sig information, t.ex. erbjuda guidning eller göra tydliga presentationer av materialet – däremot inte skriva om hela texter, vilket får anses som en orimlig uppgift.

I Holmgren & Flodins undersökning om bibliotekens arbete med EU-information inför folkomröstningen 1994 instämde 89 % av respondenterna helt eller delvis i påståendet att biblioteket skall göra EU-frågan mer lättbegriplig.¹⁶² Siffrorna går naturligtvis inte att jämföra rakt av eftersom frågan ställts i ett annat sammanhang och med en annan formulering. Men skillnaden är relativt stor (27 % är huvudsakligen negativt inställda i min undersökning jämfört med bara 9 % i Holmgren & Flodins undersökning), och kan tyda på att biblioteken efter arbetet med information inför EU-omröstningen 1994 har intagit en mer passiv position vad gäller förmedlandet av samhällsinformation. Men det är ändå en majoritet av biblioteken som uttrycker en positiv syn på den pedagogiska uppgiften vad gäller samhällsinformation.

Samhällsinformation och EMU-information

Samhällsinformation (fråga 2)

- a. Har ni någon hylla/avdelning för s.k. samhällsinformation?
- b. Vilken sorts information tillhandahåller ni där?

---

¹⁶² Holmgren & Flodin, 1996, s. 49.

En mycket stor majoritet av såväl huvud- som filialbiblioteken (87 % resp. 85 %) har uppgivit att de har en särskild hylla eller avdelning för samhällsinformation. Den vanligaste typen av material är EU-information (85 % av huvudbiblioteken) och kommunal information (84 %), därefter kommer konsumentinformation (73 %), information från riksdag, regering och statliga myndigheter (67 %) samt landstingsinformation (60 %).

Samhällsinformation som inte producerats av myndigheter eller politiska organ är betydligt mindre vanligt förekommande. 25 % av huvudbiblioteken uppger att de tillhandahåller information från politiska partier. Några kommentarer tyder på att detta sker huvudsakligen i samband med val. I Kulturrådets och SAB:s undersökning 1978 var den här andelen 33 %.¹⁶³ Endast 18 % av huvudbiblioteken svarar att de har information från politiskt/socialt aktiva föreningar (i anslutning till övrig samhällsinformation). I 1978 års undersökning uppgav 25 % av biblioteken att de hade information om/från lokala aktionsgrupper och byalag och 51 % hade information om/från lokala föreningar och organisationer.¹⁶⁴ Samhällsinformation på biblioteken är alltså ofta liktydigt med myndighetsinformation, kanske än tydligare idag än 1978.

Beträffande information från partier finns en skillnad mellan stora och små kommuner. 15 % av huvudbiblioteken i de små kommunerna uppger att de tillhandahåller information från politiska partier. Motsvarande siffra för stora kommuner är 41 %. En förklaring till detta kan vara att partier i större kommuner är mer aktiva eller har mer resurser att ta fram material för distribution.

EMU-information (fråga 3)

- a. Tillhandahöll biblioteket något tryckt material om EMU inför folkomröstningen 2003?
- b. Hade biblioteket inför folkomröstningen någon information/länksamling om EMU på hemsidan?
- c. Hade biblioteket några särskilda EMU-aktiviteter under 2003?
- d. Vilken/vilka typer av EMU-aktiviteter handlade det om?

Eftersom det var folkomröstning om EMU i september 2003 tog jag tillfället i akt att ställa några frågor om hur man arbetat i samband med detta. Tanken var

---

¹⁶³ Sandblad & Törngren, 1978, s. 73. Siffrorna är inte direkt jämförbara eftersom jag har frågat efter sådan information som är placerad i anslutning till myndighetsinformationen.

¹⁶⁴ Sandblad & Törngren, 1978, s. 74.

att jämföra resultatet med Holmgren & Flodins undersökning om informationsarbetet inför folkomröstningen om EU 1994.

Inför folkomröstningen om EMU har de allra flesta bibliotek som svarat (91 % av huvudbiblioteken och 85 % av filialerna) tillhandahållit tryckt material om EMU. Betydligt färre bibliotek har haft EMU-information på bibliotekets hemsida eller särskilda aktiviteter kring EMU-frågan. 24 % av huvudbiblioteken uppger att de haft information eller länksamling om EMU på sin hemsida, ett resultat som kan jämföras med en undersökning som *Biblioteksbladet* genomförde i augusti 2003, en månad före folkomröstningen. Av 275 kommuners bibliotek var det då drygt 10 % som hade en klickbar länk under rubriken EMU (eller EU) på förstasidan.¹⁶⁵

33 % av huvudbiblioteken har haft särskilda EMU-aktiviteter, och endast 9 % av filialerna. Den vanligaste enskilda aktiviteten var utställningar (24 % av huvudbiblioteken), därefter visningar av bibliotekets EMU-material. Föreläsningar, debatter och frågestunder har förekommit i viss utsträckning på de stora kommunernas huvudbibliotek. Sammanlagt 20 % av huvudbiblioteken har ordnat eller upplåtit utrymme för en eller flera sådana aktiviteter.

Av biblioteken i stora kommuner uppger 41 % att de haft EMU-information på hemsidan, mot endast 12 % i de små kommunerna. Skillnaden mellan stora och små kommuner är än mer slående beträffande förekomsten av särskilda EMU-aktiviteter på biblioteket. 55 % av biblioteken i stora kommuner uppger sig ha haft sådana aktiviteter, att jämföra med 18 % i de små kommunerna. Bara 9 % av de små kommunernas huvudbibliotek har haft föreläsningar, debatter eller frågestunder kring EMU-frågan, mot 36 % av de stora kommunerna.

Siffrorna om EMU-informationen kan jämföras med Holmgren & Flodins undersökning om bibliotekens arbete inför folkomröstningen om EU 1994. Då uppgav endast 20 % av biblioteken att de inte alls haft några EU-aktiviteter, mot 65 % i min undersökning.¹⁶⁶ Utåtriktade aktiviteter såsom annonsering eller information på torget eller på skolor, har så gott som inga bibliotek i min undersökning ägnat sig åt inför folkomröstningen om EMU, medan närmare hälften av biblioteken hade sådana aktiviteter inför EU-omröstningen 1994.¹⁶⁷

Resultatet förstärker bilden av att biblioteken har blivit mer passiva när det gäller förmedlandet av samhällsinformation sedan EU-folkomröstningen. Men det rådde andra villkor 1994. Då valde många bibliotek på förslag från

---

¹⁶⁵ Steinsaphir, Marianne, 2003, "Biblioteken och EMU-omröstningen", s. 22.

¹⁶⁶ Holmgren & Flodin, 1996, s. 76.

¹⁶⁷ *Ibid.*, s. 78.

Sekretariatet för Europainformation att anställa en ALU-person som jobbade med EU-frågan.¹⁶⁸ Inför den här folkomröstningen har riksdagens EU-upplysning bistått med mycket material och ordnat olika kurser, men vad jag förstår har man inte anställt personer på det sätt som gjordes 1994.¹⁶⁹

Sammanfattningsvis bedömer jag det så att bibliotekens arbete med samhällsinformation har en stark tonvikt på att tillhandahålla myndighetsinformation. Detta med reservation för att jag inte undersökt hur man arbetar med elektronisk information. Resultatet tyder på att utåtriktad och debattskapande samhällsinformation är en perifer del av bibliotekens verksamhet, framför allt i de små kommunerna, åtminstone när man inte får särskilda resurser för detta ändamål.

Arrangemang, samarbeten och särskilda tjänster

Program- och utställningsverksamhet (fråga 4)

- a. Har det bortsett från eventuella EMU-aktiviteter förekommit någon form av programverksamhet på biblioteket under 2003?
- b. Vilken typ av arrangemang handlade det om?
- c. Har det under 2003 förekommit någon utställningsverksamhet på biblioteket?
- d. Vilken typ av utställningar rörde det sig om?

De allra flesta bibliotek som svarat har under 2003 haft någon form av programverksamhet (95 % av huvudbiblioteken och 73 % av filialerna). Förutom arrangemang som riktar sig till barn (78 % av huvudbiblioteken) var föredrag (ej författarbesök) den vanligaste typen av program (60 %), tätt följt av författarbesök (58 %). Bokprat för vuxna samt musik, teater eller film var något mindre vanligt (33 % resp. 31 % av huvudbiblioteken). Den minst vanliga typen av program var debatter (7 %).

De bibliotek som uppger att de haft debatter ligger i de riktigt stora kommunerna, med 50 000 invånare eller mer, alltså i städer. Över huvud taget är skillnaden mellan små och stora kommuner stor vad gäller program, särskilt

---

¹⁶⁸ Holmgren & Flodin, 1996, s. 29.

¹⁶⁹ E-brev från Kristina Zetterström, enhetschef för riksdagens EU-upplysning, 2004-02-25.

för vuxna. Exempelvis har 82 % av de stora kommunernas huvudbibliotek haft föredrag under året, men bara 45 % av de små.

För filialernas del kan man notera att arrangemangen för barn är klart vanligast (58 %), vilket är naturligt med tanke på att många av dessa bibliotek är integrerade folk- och skolbibliotek eller serverar skolorna. Ändå har en relativt stor andel av filialerna programverksamhet för vuxna, om man räknar in ”annat” (33 %). Exempel som ges är möte om att starta bilpool, 30-årsjubileum, läsecirklar, öppet hus, Internetundervisning, bibliotekscafé i samverkan med skolan, föräldramöten och föräldragruppträffar.

Utställningsverksamhet är något som så gott som alla huvudbibliotek ägnade sig åt under 2003, dessutom också en mycket stor del av filialerna (85 %). Konst- och fotografiutställningar samt utställningar som gjorts av skolelever är vanligast i båda kategorierna. På huvudbiblioteken är också planutställningar eller andra kommunala/myndighetsproducerade utställningar mycket vanligt förekommande (78 % av huvudbiblioteken, 27 % av filialerna), och i något mindre grad utställningar om lokala/samhällsrelaterade frågor som gjorts av föreningar eller privatpersoner (62 % av huvudbiblioteken och 15 % av filialerna). Siffran kan jämföras med 1978 års undersökning. Då uppgav 57 % att det förekom utställningar från myndigheterna och 64 % att man hade utställningar från ”föreningar, aktionsgrupper etc”.¹⁷⁰ Sedan 1978 tycks alltså myndighetsproducerade utställningar ha blivit vanligare.

Att biblioteken ordnar egna utställningar är ganska vanligt (44 % av huvudbiblioteken och 30 % av filialerna). Enligt kommentarerna handlar dessa utställningar oftast om böcker och författare med varierande ämnen, ibland med uttalad inriktning på barn och ungdom. De författare som nämns är skönlitterära. Flera politiskt laddade ämnen nämns, t.ex. EMU, terrorism, sopförbränning och ”olika aktualiteter i omvärlden”.

Sammanfattningsvis har en stor andel av folkbiblioteken både program- och utställningsverksamhet, trots en förmodligen ganska ansträngd ekonomi. Huruvida det ryms aktiviteter som främjar diskussion om samhällsfrågor o.d. är svårt att säga. Debatter är mycket ovanligt på biblioteken, men åtminstone en del av föredragen och författarbesöken borde kunna ha en ”politisk” funktion. Utställningar verkar vara en del av verksamheten där samhällsfrågor syns, såväl i bibliotekens egna utställningar som föreningsutställningar och myndighetsproducerade utställningar.

---

¹⁷⁰ Sandblad & Törngren, 1978, s. 74.

Samarbeten (fråga 5 a)

a. Hade biblioteket några samarbetspartners under 2003? Ange kort vad eventuellt samarbete handlade om.

Biblioteken ombads här att ange vilka samarbetspartners de hade under 2003, samt kortfattat beskriva dessa samarbeten. Eftersom uttömmande svar skulle ha blivit krävande för respondenterna, lät jag inte frågan vara helt öppen utan angav ett antal kryssalternativ, som avsåg att täcka in representanter för de tre samhällssektorerna stat/offentlig sektor, ekonomi/privat sektor och civilt samhälle. Att frågan ändå varit svår att besvara, särskilt för de större biblioteken, antyder en kommentar: ”Vi har ett mycket väl utvecklat samarbete med andra, både internt inom kommunen och externt, som är svårt att beskriva så här i kort form.” Det har troligen också varit svårt för många bibliotek att dra en gräns för vad som är ”samarbete” och vad som är ”tjänster”. Svaren bör kanske inte tolkas i absoluta tal, men de ger en bild av hur vanliga olika samarbetspartners är i jämförelse med varandra.

Resultatet visar att studieförbund (85 % av huvudbiblioteken) är den vanligaste samarbetspartnern. Därefter kommer föreningar (75 %), grund- och gymnasieskolor (75 %) samt kommunala förvaltningar (65 %). I mindre omfattning samarbetar man med museer (35 %), privatpersoner (35 %), universitet/högskolor (31 %), kyrkan (25 %) och arkiv (21 %). Minst vanligt är samarbete med folkhögskolor (16 %), kommunala nämnder (16 %), företag (11 %) samt politiska partier (7 %).

De små kommunernas huvudbibliotek uppvisar samma mönster som de större kommunerna, men generellt sett är samarbete mindre vanligt där. Exempelvis anger 67 % av de små kommunernas huvudbibliotek att man samarbetar med skolan, mot 86 % i de stora kommunerna. Det finns ett viktigt undantag, nämligen föreningslivet, där de små kommunerna förmår hävda sig gentemot de stora. Vad gäller politiska partier, företag och folkhögskolor är samarbete så gott som obefintligt i de små kommunerna (anges av högst 10 %). Att institutioner som universitet, museer och arkiv oftast ligger i städer bidrar med stor sannolikhet till låga siffror.

Filialbiblioteken har oftast endast i liten utsträckning något ”eget” utåtriktat samarbete. 39 % av filialerna uppger att de under det gångna året inte har haft något samarbete utanför biblioteksorganisationen. Bland de filialbibliotek som har haft det är samarbete med grund- eller gymnasieskolor vanligast (36 %), därefter samarbete med föreningar (30 %).

När biblioteken samarbetar med studieförbunden handlar det enligt kommentarerna oftast om arrangemang såsom författarbesök eller föredrag. Utställningar, studiecirkel och läsprojekt av olika slag anges också som samverkansområden. Föreningssamarbete däremot rör oftast utställningar, men också programverksamhet, kurser (seniorsurf), festival/marknad, möteslokaler och inköp av medier (talböcker) nämns i kommentarerna.¹⁷¹ Flera bibliotek uppger hembygdsföreningar, släktforskarföreningar, föreningen Norden, PRO (Pensionärernas riksorganisation) och bibliotekets vänförening som de föreningar man samarbetar med. Andra föreningar som nämns i kommentarerna är Seniornetföreningen, SPF (Sveriges pensionärsförbund), SRF (Synskadades riksförbund), Hjärt- och lungsjukas förening, ett litterärt sällskap, en konstförening, Civilförsvarsföreningen, Amnesty och Röda Korset. Man kan av detta sluta sig till att kulturföreningar med lokal (lokalthistorisk) prägel samt föreningar för äldre utgör två kategorier av föreningar som biblioteken samarbetar med. När det gäller de mer samhällsorienterade föreningar som nämns, såsom Amnesty, kan man notera att ingen av dem gör politiska ställningstaganden.

Grund- och gymnasieskolor samarbetar med biblioteken på en rad områden. Det kan handla om allt från utställningar, bokprat och läsprojekt till datorlicenser, informationsträffar och föräldramöten. Respondenterna har som samarbete också angivit sådant som kanske snarare är att rubricera som tjänster, exempelvis visningar, biblioteksundervisning och elevprojekt. Några bibliotek svarar att de är integrerade skol- och folkbibliotek. Beträffande den fjärde viktigaste gruppen av samarbetspartners, de kommunala förvaltningarna, kan samarbetet handla om exempelvis utställningar, informationsmaterial, läsprojekt eller bokcafé.

Beskrivningarna av det övriga samarbete som förekommer är alltför få för att ge någon uppfattning om varje enskild aktör, men ofta verkar samarbetet röra programverksamhet, utställningar, festivaler o.d. En annan kategori är längre projekt av olika slag (t.ex. läsprojekt i samverkan med folkhögskolor, mångkulturprojekt tillsammans med museer). Annat samarbete kan handla om bidrag till mediebeståndet, informationsträffar och studiebesök. En respondent anger arbetsplatsbibliotek som ett samarbete med företag.

Sammanfattningsvis har (huvud-)biblioteken ett relativt väl utbyggt samarbete med olika aktörer i samhället. Den privata sektorn samarbetar man ytterst

---

¹⁷¹ Att biblioteket tillhandahållit möteslokaler gratis är nog snarare att betrakta som en tjänst än som ett samarbete.

sällan med, men såväl den offentliga sektorn som olika representanter för det civila samhället har merparten av biblioteken samarbete med. Till den senare gruppen, som är särskilt intressant i den här undersökningen, räknar jag föreningar, studieförbund, folkhögskolor, politiska partier, kyrkan och privatpersoner.¹⁷² Att studieförbund och föreningar (förutom kommunala förvaltningar) är de två vanligaste aktörerna som man samarbetar med tyder på att biblioteken är förankrade i det civila samhället.

Samtidigt är det osäkert hur *bred* denna förankring är. Att kulturföreningar av olika slag återfinns i bibliotekets verksamhet är ganska självklart, men det borde ändå finnas utrymme för fler typer av föreningar, t.ex. de som är politiskt aktiva på olika sätt. Många av de föreningar som nämns samlar inte särskilt många yngre människor, och inga invandrarföreningar finns med bland kommentarerna. Ungdomar och personer med utländsk bakgrund pekades av Demokratiutredningen ut som två av de grupper som bör prioriteras när det gäller att öka medborgardeltagandet (se s. 29). Biblioteken arbetar med ungdomar i och med samarbetet med skolan, men det kan inte ersätta kontakter med de organisationsformer ungdomar (och s.k. unga vuxna) själva väljer att ingå i. Man ska dock inte dra alltför stora växlar på de här resultaten. Många bibliotek har inte specificerat vilka föreningar man arbetar med, och det gäller i högre grad biblioteken i stora kommuner. Det är alltså möjligt att det på sina håll finns ett gott samarbete även med fler typer av föreningar än dem som syns i den här undersökningen.

Särskilda tjänster och projekt (fråga 5 b–d)

- b. Erbjud ni möteslokaler till föreningar, studiecirkel o.d. under 2003?
- c. Erbjud ni under 2003, utöver eventuella möteslokaler, några särskilda tjänster till föreningar, studiecirkel o.d.?
- d. Bedrev biblioteket under 2003 någon särskild verksamhet med syfte att främja ett levande lokalsamhälle, demokrati, medborgardeltagande och/eller kunskap om samhällsfrågor (utöver vad som ev. sagts tidigare)?

Dessa frågor avsåg att fånga in om biblioteken på något särskilt sätt riktar sig till föreningslivet, studiecirkel och annat som kan betraktas som delar av det civila samhället (och/eller som folkbildning). Jag valde att särskilt undersöka

---

¹⁷² Folkhögskolorna är måhända ett gränsfall, men kopplingen till folkbildningen gör att jag räknar dem till det civila samhället.

möteslokaler. Det brukar knappast räknas som en typisk bibliotekstjänst, men (billiga) möteslokaler är något som föreningar behöver och ofta upplever som en bristvara.¹⁷³

Svaren på fråga 5 b visar för huvudbibliotekens del att närmare hälften (47 %) erbjuder möteslokaler som en allmän tjänst. En stor andel, 35 %, svarar istället att man erbjuder lokaler, men endast i särskilda fall. Ytterligare några (13 %) menar att man fått frågor om det, men inte haft möjlighet att erbjuda lokaler. En viss skillnad finns mellan stora och små kommuners huvudbibliotek i och med att det är vanligare i de större kommunerna att erbjuda möteslokaler som en allmän tjänst (59 % mot 39 % i de små kommunerna). Endast ett par huvudbibliotek belägna i små kommuner upplever sig inte ha haft någon efterfrågan (och sannolikt inte heller erbjuder lokaler), medan 36 % av filialerna svarar att det inte finns någon efterfrågan. 48 % av filialerna har erbjudit möteslokaler, antingen som en allmän tjänst eller i särskilda fall.

Varför många av biblioteken trots efterfrågan inte erbjuder lokaler, eller gör det restriktivt, ger frågan inget svar på. Tänkbara orsaker är trångboddhet eller administrativa problem (säkerhetsaspekter t.ex.). I vilken mån de bibliotek som erbjuder möteslokaler avgiftsbelägger den, och hur aktivt man marknadsfört tjänsten, säger resultatet heller inget om. Det sannolika är att stora variationer förekommer. Några kommentarer till svaren är: ”Om biblioteket är medarrangör; utan kostnad. Annars enligt taxa”; ”Lokaler på biblioteket kan lånas gratis om man inte säljer något. Om något säljs kostar det 300,- att låna lokal”; ”Ja, som en allmän tjänst men inte i någon större omfattning. De som har frågat har fått vara här.”

Förutom möteslokaler har särskilda tjänster till föreningar, studiecirklar o.d. erbjudits av 35 % av huvudbiblioteken och 9 % av filialbiblioteken (fråga 5c). Även här finns en skillnad mellan stora och små kommuner. Hälften av de stora kommunernas huvudbibliotek och en fjärdedel av de små uppger att de har erbjudit sådana tjänster.

Vilka tjänster rör det sig då om? I svaren återfinns olika biblioteks- pedagogiska tjänster såsom visningar av material, litteraturundervisning, hjälp med boklådor, Internetkurser och program såsom bokcafé. Enklare tjänster är kopiering, lån av utrustning etc. Ett bibliotek svarar att föreningar har möjlighet att affischera och ställa ut. Ett annat utser ”månadens förening”, som

---

¹⁷³ Möteslokaler och utställningsutrymme – liksom den jämlika tillgången till dem – är något som länge har setts som en viktig bibliotekstjänst i den amerikanska biblioteksvärlden. En av de sex paragraferna i *Library Bill of Rights*, som i sin första version antogs 1939 av American Library Association, handlar om detta. Se *Intellectual Freedom Manual*, 2002, s. 60 ff.

får möjlighet att exponera sig i biblioteket. Vissa tjänster som räknas upp visar återigen på hur samarbete och service flyter samman; föreningar kan hjälpa till med öppethållande, vaktmästare, utställningar etc. och även fungera som ”bollplank” i verksamheten.

Syftet med fråga 5 d var att få syn på särskilda medborgarprojekt som de tidigare frågorna missat. Frågan lyder: ”Bedrev biblioteket under 2003 någon särskild verksamhet med syfte att främja ett levande lokalsamhälle, demokrati, medborgardeltagande och/eller kunskap om samhällsfrågor (utöver vad som ev. sagts tidigare)?” 15 % av huvudbiblioteken, merparten i stora kommuner, och 9 % av filialerna besvarar den här frågan jakande. Den låga andelen ja-svar visar att det är ovanligt med den här sortens projekt. Bland svaren återfinns projekt kring upplysning om rättigheter och skyldigheter, t.ex. konsumentinformation och deklarationshjälp. Ett par mer interaktiva projekt av typen ”samhällsdialog” är medborgarservice och politiskt café med deltagande av politiker. Ett projekt som berör lokalsamhället handlar om lokal historia och sker i samarbete med hembygdsföreningen. En speciell form av verksamhet som nämns av två bibliotek är arbete gentemot politiker för att få behålla det egna biblioteket (!).

Sammanfattningsvis riktar sig biblioteken som helhet inte på något tydligt sätt till föreningsliv och studiecirklar. Det finns många undantag, men man kan ändå konstatera att två av tre huvudbibliotek inte erbjuder några särskilda tjänster till dessa grupper. När det gäller frågan om möteslokaler kan man fundera över varför en så stor andel som 35 % av huvudbiblioteken svarat ”ja, men endast i särskilda fall”. Det kan exempelvis vara så att många bibliotek egentligen inte har resurser att erbjuda möteslokaler, och därför inte kan ha detta som en allmän tjänst – men att de trots allt upplåter sina lokaler om det bara går att lösa på något sätt. Det *kan* också innebära att man i praktiken gör skillnad mellan olika föreningar. Oavsett hur bedömningen i så fall görs är det något som rimmar illa med Ture Edboms rekommendation om likställdhet mellan alla föreningar.

Övrigt (fråga 6)¹⁷⁴

6 b. Finns det något särskilt kommunalt förvaltningsbibliotek i kommunen?

6 c. Finns det kommunalt drivna arbetsplatsbibliotek i kommunen?

Frågorna ställdes för att på ett enkelt sätt fånga in förekomsten av förvaltningsbibliotek och arbetsplatsbibliotek, d.v.s. två av ”formererna” i Ture Edboms program för ett politiskt bibliotek. Frågorna ställdes bara till huvudbiblioteken. Resultatet visar att kommunala förvaltningsbibliotek är en mycket ovanlig förekomst. Bara 7 % svarar ja på frågan. I de flesta av landets kommuner finns heller inga arbetsplatsbibliotek (11 % svarar ja). Här kan man jämföra med år 1978, då det enligt resultatet av en enkät från Kulturrådet fanns arbetsplatsutlåning i 25 % av kommunerna.¹⁷⁵ Arbetsplatsutlåningen har alltså skurits ner och försvunnit på många håll i landet.

I flera slutkommentarer påpekas bibliotekens begränsade resurser. Flera filialer berättar att deras bibliotek är mycket små och öppna för allmänheten endast någon eller några dagar i veckan. Andra påtalar en allmän resursbrist, samt en önskan om att kunna göra mer: ”Hade vi haft mer resurser hade vi kunnat ha fler aktiviteter för kommuninnevanorna”; ”Biblioteket på orten ska vara ortens öppna vardagsrum, där alla kan träffas och ta del av böcker, info, lokal info, spegla föreningsliv etc. Tyvärr går det stick i stäv med politikernas vilja att budgetera pengar.” Ett filialbibliotek beskriver sin vision för hela verksamheten så här: ”Min mening är att det ska vara ett bibliotek för varje medborgare. Öppna upp biblioteket för alla föreningar, företag, kyrka, privata sammanslutningar. Vi jobbar på detta!”

---

¹⁷⁴ Fråga 6 a och d behandlar bakgrundsinformation och har redovisats tidigare.

¹⁷⁵ Sandblad, Helena, & Törngren, Margareta, 1978, ”Högt i tak på biblioteken”, s. 71.

Bibliotekens och kommunernas hemsidor

Bibliotekens hemsidor

Sju av de trettio biblioteken berättar på sina hemsidor att de har samhällsinformation på biblioteket. Eftersom närmare 90 % av biblioteken i enkätundersökningen uppgav att de hade en hylla med samhällsinformation, torde det innebära att över hälften av dem som tillhandahåller samhällsinformation inte upplyser om det på hemsidan. Vad gäller möteslokaler upplyser inget av biblioteken om eventuella möjligheter att låna/hyra lokal. Det kan jämföras med att nästan hälften av biblioteken i enkätundersökningen säger att de erbjuder lokaler som en allmän tjänst. Utställningsmöjligheter berättar två bibliotek att de erbjuder. Vidare konstaterar jag att information om medborgarprojekt av olika slag inte finns på någon av hemsidorna. På dessa två punkter stämmer hemsidans information någorlunda väl överens med enkätundersökningens resultat.

Går man vidare till de webbfunktioner jag undersökt som inte bara ger information om det fysiska biblioteket, kan man konstatera att elva av de trettio biblioteken tillhandahåller länksamlingar om samhällsinformation. Oftast går länkarna till portaler såsom SverigeDirekt, Samhällsguiden, Rixlex etc. Det är också dessa elva bibliotek som över huvud taget har länksamlingar på sin hemsida (ett par bibliotek hänvisar till större biblioteks hemsidor med länksamlingar). Ett av de trettio biblioteken har information om aktuella samhällsfrågor (ämnet var mediernas tillförlitlighet). Slutligen har inget av de undersökta biblioteken vare sig debattforum, chatt eller gästbok på sin hemsida. Några hemsidor har en ”Fråga biblioteket”-funktion (eller ”tyck till om biblioteket”), men i övrigt finns det inget utrymme för interaktivitet och alltså inte heller för medborgarnas/användarnas synpunkter, vare sig i politiska eller andra ämnen.

Mer utförlig information om evenemangs- och utställningsverksamhet förekommer på tio hemsidor. Det intryck jag får är en stark betoning på kultur vad gäller evenemangsverksamhet, och då gärna i former som knappast orsakar politisk debatt, såsom hantverksutställningar, föredrag om lokalhistoria etc. Jag vill dock understryka att jag inte har försökt kategorisera mellan ”kultur” och ”samhällsfrågor”.

Kommunernas webbplatser

Ett allmänt intryck av kommunernas webbplatser är att det just nu pågår en ganska intensiv utveckling av den lokala demokratin – sannolikt ett resultat av de senaste årens diskussioner och konferenser om e-demokrati.

Studien visar att kommunal information i form av protokoll, föredragningslistor och annat, som förut bara var tillgängligt i pärmar på t.ex. biblioteket, nu i allt högre grad läggs ut på Internet. Exempelvis läggs dagordningen för kommande fullmäktigesammanträde ut på nätet i sexton av de trettio kommunerna. Samhällsdialog, som innebär möjligheter för allmänhetens synpunkter att nå beslutsfattarna, erbjuds i form av nätbaserade ”fråga din politiker”-funktioner o.d. i tolv av kommunerna. Vidare har nio av kommunerna (de flesta helt nyligen) beslutat om rättigheter för medborgarna att väcka frågor i kommunfullmäktige, så kallade medborgarförslag. En s.k. medborgarpanel har genomförts i en kommun, och omröstningar i olika frågor pågår i två kommuner. Slutligen finns det särskilda diskussionsforum för medborgarna på fyra kommuners webbplatser.

Kommentar

Bibliotekens hemsidor kan inte sägas underlätta medborgardeltagande eller offentligt samtal i någon större utsträckning. Exempelvis är information om att det går att låna/hyra lokaler på biblioteket obefintlig, många upplyser inte om att det finns samhällsinformation på biblioteket, och det finns få möjligheter till interaktivitet. När det gäller lokalbokning kan man dock tänka sig att många kommuner har en central bokningstjänst, och det kan vara en orsak till att biblioteken inte går ut med information på sin egen hemsida.

Man kan tänka sig (åtminstone) två poänger med att biblioteken har hemsidor på Internet. För det första kan de fungera som en folder i elektronisk form: öppettider, regler, utbud av tjänster och så vidare. För det andra kan hemsidorna användas som en virtuell vidareutveckling av bibliotekets traditionella tjänster: länksamlingar och annan guidning i informationsflödet, interaktiva funktioner, kommunikation och upplevelser (bibliotekskatalogen på webben kan man kanske se som ett mellanting). Båda dessa funktioner, men

särskilt den senare, tycks vara sparsamt utvecklade på de svenska folkbibliotekens hemsidor.

Kontrasten mellan bibliotekens hemsidor och kommunernas webbplatser vad gäller interaktivitet är ganska slående. Just den möjlighet för medborgarna att göra sig hörda och diskutera politiska frågor såväl med politiker som med varandra, som förespråkarna för det politiska biblioteket ville åstadkomma, arbetar man nu på många håll i landet med att utveckla. Biblioteken verkar inte vara involverade i den utvecklingen. På konferensen ”Offentliga rummet” som hölls för en tid sedan, och som ville belysa hur den offentliga sektorn kan använda Internet för att öka medborgardialogen och tillgängligheten till offentliga tjänster, var två av 400 deltagare från biblioteksvärlden.¹⁷⁶

Om man ska försöka förklara bibliotekens ”frånvaro” bör man nog ta med vad IT-utvecklingen betytt för informationsvägarna som en viktig faktor. Biblioteken har inte etablerat egna webbplatser (åtminstone inte de bibliotek jag undersökt). Om samhällsdialog kan skötas via nätet, varför ska det då gå via bibliotekets hemsida, när det är lättare för medborgarna att hitta till kommunens förstasida? Det är naturligtvis bra att kommunens verksamheter samlas på ett ställe. Samtidigt framstår biblioteken på det sättet kanske än tydligare än förut som en specialiserad verksamhet. Något som inte ligger ”mitt i byn” utan under länken ”kultur”.

Sammanfattande analys av den empiriska undersökningen

Jämför man mina resultat med Ture Edboms idé ser man att det är svårt att finna några renodlade politiska bibliotek bland de svenska folkbiblioteken. Formeringarna *arbetsplatsbiblioteket* och *förvaltningsbiblioteket* är ytterst sparsamt förekommande, och det verkar inte sannolikt att biblioteken skulle syssla med att aktivt ”ge röst och rum åt opinioner” (*medvetet arbete och personalen*) med tanke på att två tredjedelar av huvudbiblioteken är huvudsakligen negativt inställda till påståendet ”namnlistor och annan politisk aktivitet har en självklar plats på biblioteket”. *Kommunal information* och EU-information har man förvisso, men det är svårt att bedöma om den aktiveras på något sätt. *Samspelar* med olika institutioner såsom museer och högskolor gör en del bibliotek. Det kan säkert betyda något positivt ur det politiska bibliotekets synpunkt.

---

¹⁷⁶ Atlestam, Ingrid, 2003, ”Notiser”, s. 4.

Hur är det med *folkrörelsebiblioteket*? Folkbibliotekens historiska koppling till folkbildningen finns ännu kvar i och med samarbetet med studieförbund och föreningsliv. Även den relativt utbredda förekomsten av arrangemang såsom föredrag och föreningsutställningar om lokala eller samhällsrelaterade frågor talar för att det finns ett inslag av folkrörelsebibliotek hos dagens svenska folkbibliotek. Men betänker man det faktum att partier och andra politiskt aktiva grupper i det närmaste lyser med sin frånvaro, att särskilda tjänster erbjuds föreningar på bara 35 % av huvudbiblioteken och att man att döma av hemsidornas information i mycket liten utsträckning går ut aktivt och erbjuder några av de här tjänsterna – då framträder en bild som endast i låg grad motsvarar ett folkrörelsebibliotek i Edboms mening.

Enligt Habermas är det viktigt med offentliga arenor för opinionsbildning och debatt för att ett förståelseinriktat, livsvärldsorienterat handlande ska kunna styra samhällsutvecklingen. Folkbiblioteken har i flera olika utredningar beskrivits på ett sätt som antyder att biblioteket skulle kunna fungera som en sådan arena: ett rum för samtal, ett debattforum. Resultaten av min undersökning pekar dock på att den här potentialen är ganska outvecklad.

Min slutsats är alltså att de svenska folkbiblioteken för närvarande inte aktivt bereder plats för medborgardeltagande och offentligt samtal i någon betydande utsträckning. Därmed förmedlar undersökningen ungefär samma bild som den Skot-Hansen ger av de danska folkbiblioteken. Undersökningen pekar också i samma riktning som Holmgren & Flodins studie av hur biblioteken arbetade inför folkomröstningen om EU 1994.

Det finns naturligtvis undantag, och dem hittar man företrädesvis på de stora, mer resursstarka biblioteken i städer och större samhällen. Det finns självklart ett samband mellan hur mycket resurser ett bibliotek har och hur omfattande verksamhet som är möjlig att genomföra. En annan sak som har betydelse är att det helt enkelt finns färre möjliga samarbetspartners på mindre orter – museer, stadsarkiv och folkhögskolor är ju exempelvis inte något som återfinns i alla landets kommuner. Men det gör också att man skulle kunna tänka sig att biblioteken på små orter får en mer mångsidig roll, och erbjuder mycket som går utöver tillhandahållandet av information och litteratur. I den mån detta stämmer verkar dock de små biblioteken prioritera kultur i stor utsträckning.

När det gäller filialbiblioteken har många av dem små personalresurser, och inte sällan ett uppdrag att serva skolorna. Ändå finns det hos filialbiblioteken, liksom hos huvudbiblioteken, en ambition att ha en viktig roll i samhället. Men man vill i stor utsträckning prioritera kulturuppgiften framför

samhällsinformation/debatt. Ett mönster som framträder i svaren på attitydfrågorna är att filialbiblioteken gärna drar sig mot mitten (de är mindre benägna att välja något av alternativen ”instämmer helt” eller ”instämmer inte alls”). Det tyder på en större osäkerhet hos filialbiblioteken kring de ämnen frågorna handlar om.

Min undersökning tyder på att biblioteken inte gärna överlämnar t.ex. lokala demokratifrågor till andra institutioner eller aktörer. Man anser att man har en viktig roll när det gäller att främja lokalsamhället. Man betraktar inte sina användare som ointresserade av samhällsinformation och politik. Varför främjar man då inte offentligt samtal, opinionsbildning och samhällsdialog i större utsträckning? Det förefaller troligt att många bibliotek inte sätter likhetstecken mellan ”arbete för lokal demokrati och samhällsdebatt” och t.ex. opinionsbildning, utan gör en annan tolkning. En belysande kommentar är: ”Min mening är att biblioteket bör vara en inrättning som värnar demokratin och tillhandahåller information (åsikter), av alla tänkbara slag, men biblioteket skall inte i sig själv utgöra ett centrum för politisk argumentation.” Om den här kommentaren är representativ för en majoritet av biblioteken, vilket jag inte finner orimligt, tyder det på att deras demokratiska funktion tolkas på ett annorlunda och kanske snävare sätt om man jämför med 1970-talet och idén om det politiska biblioteket. Fortfarande är bibliotekens grundidé att göra information fritt tillgänglig för alla medborgare. Skillnaden är att diskussionen kring kontroversiella samhällsfrågor inte riktigt anses höra hemma på biblioteket. Det verkar alltså som om bibliotekens betydelse för det offentliga samtalet, som ju framhölls av Demokratiutredningen, för närvarande är till övervägande del *indirekt* och knuten till tillhandahållandet av information.

Biblioteken är naturligtvis ändå betydelsefulla som demokratiska stödjepunkter. De är viktiga bland annat som garant för fri information, som stöd åt det lokala kulturlivet, som socialt rum och som stöd åt underprivilegierade grupper. Allt detta kan ses som indirekt främjande av ett ökat medborgardeltagande, genom att bidra till bildning, kunskap, gemenskap, identitetsutveckling etc. Att relativt omfattande evenemangs- och utställningsverksamhet bedrivs, trots en många gånger svår ekonomisk situation, visar att biblioteken har en ambition att verka på ett sätt som går utöver tillhandahållandet av information i tryckt eller annan form.

Bibliotekens verksamhet är svagt reglerad och varje kommun har därför ganska stor frihet att själv bestämma sin inriktning. Det finns som vi har sett inget påbud om att ha sådan här verksamhet. I tider av resursbrist är det därför troligt att samhällsinformation och debatt får stryka på foten, för att biblioteken

ska kunna ägna sig åt sina huvuduppgifter – kultur, kunskap och information. En annan faktor som framtonar i undersökningen är att man är rädd om neutraliteten, och därför tar avstånd från direkta politiska uttryck och det som är mer kontroversiellt. Det kan då bli problem om man uppmuntrar engagemang, debatt och opinionsbildning på biblioteket.

Biblioteket som rum för medborgardeltagande: diskussion

Det politiska biblioteket i backspegeln

Debatten om det politiska biblioteket visar på ett kanske ovanligt tydligt sätt att folkbiblioteken befinner sig i ett spänningsförhållande mellan system och livsvärld – eller, om man vill uttrycka det så, mellan stat och kommun å ena sidan och det civila samhället å andra sidan. Så länge biblioteken inte aktivt börjar gripa in och delta i utvecklingen av t.ex. lokal demokrati förblir det här spänningsförhållandet relativt osynligt (jfr Skot-Hansen om den osynliga relationen till det civila samhället). Biblioteken riktar sig då mycket generellt till det civila samhället – till ”alla” – och behöver inte fundera så mycket på vilken relation de egentligen har till olika grupper i samhället.

Men om biblioteken bestämmer sig för att ha en aktiv roll i det demokratiska ”samspelet”, så som skedde i debatten kring det politiska biblioteket – ja, då uppstår olika frågor om bibliotekets position och det blir nödvändigt att diskutera vad neutralitet egentligen innebär. Det är lätt att påstå att man är neutral om man har en iakttagarroll; börjar man aktivt söka olika kontakter kan man genast anklagas för att vara partisk. Det här kan betraktas som något av ett dilemma för biblioteken (och för t.ex. andra ABM-institutioner såsom museerna). Det kan vara svårt att hävda att biblioteket är oundgängligt för samhället så länge det framstår som en relativt passiv iakttagare, samtidigt som valet att inte identifiera och söka upp olika aktörer i samhället är en betydligt säkrare väg att gå, åtminstone på kort sikt.

Bosse Jonssons och Geir Vestheims forskning har visat att folkbiblioteken idag intar ett passivt förhållningssätt gentemot det omgivande samhället och framstår som relativt specialiserade serviceinstitutioner. Jonsson jämför detta förhållningssätt med en diskurs för marknadsekonomi, som har bred acceptans idag. Finns det då något utrymme alls för biblioteken att förändras i riktning

mot ett mer aktivt förhållningssätt à la Edbom? Inte ens på 1970-talet, när det politiska biblioteket diskuterades, kom ju biblioteken att anamma idén i någon större skala.

Jag ska nu gå vidare och diskutera vilka möjligheter folkbiblioteken har i dagsläget när det gäller att utvecklas som rum för medborgardeltagande och offentligt samtal. Jag kommer att börja med att diskutera det som verkar tala emot en sådan inriktning, och därefter se vad som finns på plussidan, om man får uttrycka det så.

Kultur och neutralitet

En uppenbar omständighet är att biblioteken i allmänhet har mycket ansträngd ekonomi – i många fall är deras existens hotad. Utvecklandet av delvis nya funktioner kräver resurser, och det innebär med bibehållen (eller minskad) budget omprioritering. Det kan också kännas svårt att satsa på nya kort, när man redan under lång tid har brottats med svårigheten att ha flera olika uppgifter och riktningar för sin verksamhet. Man kan vidare konstatera att den nuvarande lagstiftningen inte ger särskilt stort incitament för att påbörja verksamheter i stil med det politiska biblioteket, åtminstone inte inom en snar framtid.

Det finns också andra faktorer som talar emot att biblioteken skulle kunna utvecklas som rum för medborgardeltagande. Ett argument är att en sådan funktion kan komma i konflikt med bibliotekens kulturprofil. Ända sedan 1970-talet har det funnits en dragkamp mellan de krafter som vill betona biblioteken som ”kulturcentra” och de som talar i första hand om ”information” som bibliotekens kärnverksamhet. Ture Edbom och det politiska biblioteket räknades enligt Folkbiblioteksutredningen till den senare gruppen.¹⁷⁷

Som det ser ut idag har arrangemangsverksamheten på biblioteken generellt sett en inriktning på kultur, även om det kan finnas inslag som främjar en diskussion om samhället. Min undersökning visade också att det finns en tydlig tendens att vilja prioritera just kultur, kanske inte om man ställer det mot informationsuppgiften generellt, men i förhållande till samhällsinformation och samhällsdebatt.

Det finns säkert många förklaringar till att kultur prioriteras på biblioteken. Idéhistoriska kopplingar finns givetvis. Biblioteken är dessutom på ett

---

¹⁷⁷ *Folkbibliotek i tal och tankar*, 1982, s. 156.

institutionellt plan en kulturinstitution. Kultur och politik kan ses som två skilda, expertstyrda ”subsystem” i det moderna samhället, och eftersom biblioteken är kulturinstitutioner betraktas de alltså *inte* som institutioner som har särskilt mycket med politik att göra, med undantag för kulturpolitik. Också på individnivå finns det en förankring i kultursektorn. Ser man till bibliotekariet är det en stor andel som har en humanistisk utbildningsbakgrund, och som alltså kan förväntas ha ett stort intresse för kultur men kanske inte lika stort intresse för politik.

Jag tror också att kultur, särskilt i ”snälla” former, inte hotar bibliotekens neutralitet på samma sätt som politiskt brännbara frågor. Och därmed är vi inne på neutralitetsproblematiken.

Neutraliteten är av stor betydelse för biblioteken. Det förtroende människor har för biblioteket tror jag ligger bland annat i vetskapen att ingen särskild åsiktsriktning dominerar biblioteksrummet, bortsett från mer fundamentala värderingar i samhället som är svårare att se ur ett inomkulturellt perspektiv. Neutraliteten är nära förbunden med tanken på pluralism och med strävan efter att låta människor bilda sig sin egen uppfattning i olika frågor. Den har också ett samband med yttrande- och informationsfriheten – dock inte på något entydigt sätt.

I Holmgren & Flodins undersökning visade det sig att många bibliotekariers strävan efter opartiskhet ledde till att man, enligt författarna, censurerade ja-sidans material.¹⁷⁸ I min egen undersökning finns resultat som tyder på att åtminstone en del bibliotek är öppna för att censurera material om inte ”andra sidans” åsikter går att få fram. Det är vidare tydligt att neutralitetshänsyn gör att biblioteken säger nej till information eller material av typen namnlistor till stöd för olika åsikter, kanske också affischer med ”politisk färg” eller annan, mer uttalad politisk aktivitet. Hur rimmar detta med talet om att biblioteken är platser som värnar åsikts- och yttrandefriheten? Det här visar att neutraliteten inte är så enkel som man kan tro. Neutraliteten ska innebära ett skydd för informationsfriheten, i och med att inga åsikter favoriseras framför några andra, men i realiteten kan strävan efter neutralitet och opartiskhet leda till att olika typer av information väljs bort på ett sätt som faktiskt kan kallas för censur.

I rapporten *Folkbibliotek och folkbildning i samverkan*, som skrevs 1982 inom ramen för Folkbiblioteksutredningen, påpekades att det arbete som pågår för att utveckla den lokala demokratin borde få betydelse för både folkbildning

---

¹⁷⁸ Holmgren & Flodin, 1996, s. 68 f.

och folkbibliotek. Men eftersom ökad demokrati säkerligen kommer att leda till att olika krav och opinioner uppstår, blir en central fråga för biblioteken och folkbildningsinstitutionerna i övrigt om de ”skall [...] förhålla sig öppna och positiva till kritiska och hotande idéer och opinioner, eller skall de, som de makthavande under folkrörelsernas framväxt, försöka motarbeta, eller åtminstone neutralisera, sådana rörelser?”¹⁷⁹ Frågan är fortfarande i högsta grad aktuell. För närvarande verkar det som om neutraliseringstendenserna överväger på biblioteken, eftersom neutraliteten såsom den tenderar att tolkas leder till ett avvisande av olika former av aktiv opinionsbildning.

Men hur ska man kunna vara tillåtande mot olika yttringar i biblioteksrummet och samtidigt framstå som opartisk? Bibliotekschefen i Vara, Gunlög Thorstensson, diskuterar bibliotekens neutralitet och det offentliga rummet i en artikel i *Bibliotek i samhälle*.¹⁸⁰ Thorstensson befarar att människor som vill lägga ut namnlistor eller sätta upp affischer till stöd för något ofta får nej på biblioteken, eftersom biblioteken vill vara neutrala. Men risken är enligt Thorstensson större att debatten dör ut om den inte uppmuntras. Dessutom riskerar biblioteken att bli tandlösa och ointressanta som demokratiska stödjepunkter. Thorstensson menar att neutraliteten visst går att upprätthålla även om man tillåter försök till opinionsbildning åt ena eller andra hållet, om man inte kräver att ”båda sidor” alltid måste synas samtidigt. Man borde jämföra yttringar i bibliotekslokalerna med bibliotekets samlingar: ”Det är samlingarna, inte enstaka titlar, som tillsammans ger en allsidig bild av ett fenomen. På samma sätt ger mångfalden av uttryck i lokalerna tillsammans en neutral arena, även om inte varje aktivitet var för sig gör det.”¹⁸¹

Thorstenssons jämförelse med bibliotekets samlingar är intressant. Samtidigt ger den inget svar på frågan vad ett sådant synsätt innebär i praktiken. Vad är en acceptabel mångfald av uttryck i lokalerna? Om Palestinagrupperna har möte ena veckan, måste man då försöka få dit en proisraelisk grupp andra veckan? Och vice versa? Om biblioteken utvecklar en större öppenhet för faktiskt opinionsbildande verksamhet kommer de också att behöva diskutera sådana frågor. Det vore i sig en demokratiskt intressant diskussion som skulle kunna involvera även besökarna på biblioteket. Man kan jämföra med den högaktuella debatten om massmediernas rapportering och objektivitet.

---

¹⁷⁹ Ds U 1982:15, s. 20.

¹⁸⁰ Thorstensson, Gunlög, 2003, ”Neutralitet i det offentliga rummet”, s. 26.

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 26.

Biblioteken och det offentliga rummet

Det finns trots ovanstående redogörelse faktorer som talar för att biblioteken kan komma att utvecklas som rum för medborgardeltagande och offentligt samtal. En sådan faktor är att biblioteket som offentligt rum verkar öka i betydelse. Andra offentliga rum i samhället hotas av olika inskränkningar, och medieverkligheten tenderar att styra utvecklingen på ett allt tydligare sätt.

En annan orsak till att man börjar tala om biblioteket som rum tror jag har att göra med IT-utvecklingen. Många söker numera t.ex. samhällsinformation själva hemifrån via nätet, och är inte lika beroende av biblioteken som man kanske var förut.¹⁸² Det förefaller därför vara en naturlig ”överlevnadsinstinkt” för biblioteken att så småningom försöka utveckla nya funktioner – gärna sådana som drar folk till bibliotekslokalerna. Jan Ristarp och Lars G. Andersson säger så här: ”[D]et virtuella biblioteket kommer aldrig att kunna ersätta biblioteket som fysiskt rum. [...] Därför är det viktigt att bevara biblioteken inte bara som idé och fenomen utan som fysiska lokaler, ja att slå vakt om dem som något av det som ger sammanhang och mening åt en stadsdel eller ett samhälle.”¹⁸³ Det finns också som vi har sett en tydlig ambition hos biblioteken att ha inte minst en viktig social funktion.

Man kan också tänka sig att biblioteken är angelägna om att inte bli helt akterseglade nu när e-demokratins slår rot på många håll. Här kan bibliotekens roll bli att, som en förlängning av arbetet med att minska den digitala klyftan, erbjuda något av den samhällsdialog som etableras på kommunala webbplatser i fysisk form, genom att anordna t.ex. politikercaféer och dylikt. Det är fortfarande många människor som inte använder datorer och Internet, och man kan därför inte förlita sig på IT som demokrativerktyg. Och även om samtliga medborgare skulle få tillgång till Internet i framtiden verkar det föga troligt att dialog i icke-virtuell form någonsin kan undvaras.

Förutom den ökande betydelsen av biblioteket som offentligt rum finns det en annan tanke som kanske kan komma att slå rot. *Unescos folkbiblioteksmanifest* anger medborgarnas deltagande i samhällslivet som ett övergripande syfte hos folkbiblioteken. Detta deltagande ska man uppnå genom att främja information, kunskap och kultur. Men det finns studier som tyder på att vägen mellan kunskap och deltagande inte är enkelriktad. Människors medborgar-

---

¹⁸² Landström, Andrea & Lindblad, Martina, 2003, *Att söka samhällsinformation. En användarundersökning*, s. 88.

¹⁸³ Ristarp & Andersson, s. 241.

kompetens, alltså möjligheter att delta, behöver t.ex. *inte* vara beroende av stor formell eller detaljerad kunskap om samhällsfrågor och politik.¹⁸⁴

Statsvetaren James S. Fishkin har utvecklat en idé om så kallade *medborgarpaneler* (deliberative polls), som ett försök att föra ner den deliberativa demokratin på ett realistiskt plan. Tanken är att ett slumpmässigt urval av väljarkåren bjuds in till att diskutera en viss politisk fråga tillsammans, och man för också en dialog med politiker och experter. Medborgarpanelerna ska i princip kunna användas i beslutsprocesser. Oavsett om det i praktiken är möjligt eller ej, tyder olika experiment med sådana här paneler, t.ex. om EMU-frågan i Danmark, att de kan få intressanta effekter. De som deltar får större politiskt självförtroende, deras intresse för politik ökar, de blir stärkta i sina uppfattningar, de får större förståelse för andras argument och de blir *dessutom* mer kunniga i sakfrågor.¹⁸⁵ Hur många informationsbroschyrer, böcker och databaser behövs det för att åstadkomma något sådant? Information och kunskap är inte den enda vägen, kanske inte ens den bästa vägen, till medborgardeltagande. Samtalet kan åtminstone under gynnsamma förutsättningar vara en nog så bra metod, dessutom en metod med bildande verkan. Med hänsyn till detta kan man ifrågasätta varför folkbiblioteken relativt ensidigt ska inrikta sig på information och kunskap.

En vision för 2000-talet?

I de senaste årens biblioteksdebatt både i Sverige och internationellt har det blivit vanligt att kritisera ett marknadsorienterat individualistiskt synsätt, som man menar styr bibliotekspolitiken idag, och man kontrasterar detta synsätt mot den tid då biblioteken vägledades av idealet om folkbildning och demokratisk fostran. Säkert ligger det en hel del i beskrivningen, inte minst på den amerikanska kontinenten där utvecklingen mot alltmer företagsstyrda livsvärldar gått så mycket längre. Men är det så enkelt som att biblioteken borde återfå sina gamla ideal? Den äldre folkbildningstraditionen innehöll moment av kollektivism som dagens människor inte accepterar. Oavsett utbildningsnivå och klasstillhörighet är medelsvensson idag mer individualistisk än för trettio år sedan.¹⁸⁶ Det innebär inte att han eller hon är mer *egoistisk*. Den yngre

---

¹⁸⁴ Lundquist, Lennart, 2001, *Medborgardemokratin och eliterna*, s. 168.

¹⁸⁵ Naurin, 2001, s. 49 ff.

¹⁸⁶ Rothstein, Bo, 1995, "Svensk välfärdspolitik och det civila samhället", s. 120.

generationen bland svenska medborgare (70-talister och yngre) uppvisar enligt Bo Rothstein ett slags ”solidarisk individualism”.¹⁸⁷ Av det skälet tror jag att det vore lönlöst för biblioteken att försöka återskapa en äldre tids mer uppifrånstyrda medborgarbildning, eller, vilket Ronald McCabe förespråkar, ge biblioteket nytt förtroende att ”utöva samhällseliga befogenheter” (exercise social authority).¹⁸⁸

För ett bibliotek som vill utvecklas som rum för medborgardeltagande är det också viktigt att inte anamma ett uppifrånperspektiv, för att använda ett slitet uttryck. Betraktar man saken ur ett habermasianskt perspektiv löper alla former av medborgarprojekt som styrs alltför hårt av politiker och tjänstemän risk att bli systemförstärkande, istället för att ge maximalt utrymme för livsvärlden och det kommunikativa handlandet. Utmaningen är att understödja en så fri politisk arena som möjligt, och här är föreningar och frivilligorganisationer de viktigaste aktörerna. Vilka ideriktningar som sedan uttrycks på denna arena är, om jag tolkar Habermas rätt, oväsentligt; det fria, kritiska samtalet i offentligheten har ett egenvärde och en potential till demokratisk utveckling. Jag ansluter mig till Dorte Skot-Hansens synsätt:

Skal biblioteket for alvor stå i civilsamfundets tjeneste, må det være uden skjulte dagsordner eller underliggende krav, sådan at det hverken kolonialiserer civilsamfundet eller forsøger at føre det tilbage til en nostalgisk drøm om et kommunitaristisk fællesskab. Civilsamfundet skal ikke underlægges biblioteket, men biblioteket skal skabe en ramme for civilsamfundet på dets egne betingelser, sådan at en egentlig kritisk offentlighed kan komme til udtryk.¹⁸⁹

Ett modernt politiskt bibliotek kan inte heller ensidigt rikta in sig på politik och medborgarkunskap. I 1970-talets debatt verkar det nästan som om vissa ville byta ut det gamla biblioteket mot en ny kommunalpolitisk inriktning. Men det var dömt att misslyckas, vilket ju också visade sig när man försökte genomföra idén. Det finns ett mycket stort värde i bibliotekens kulturidentitet och i det ganska kravlösa rum som biblioteken utgör. För övrigt finns det ingen principiell motsättning mellan t.ex. kulturevenemang och samhällsdebatt. Jag menar att ett bibliotek som aktivt vill stödja en demokratiseringsprocess inte behöver och inte heller *bör* föra över fokus från ”kultursektorn” till ”samhällsinformation”. Kanske handlar det för övrigt inte så mycket om samhällsinformation över huvud taget, utan mer om att söka sig utåt, bygga på engagemang som redan finns och låta en mångfald av åsikter få direkt uttryck i

---

¹⁸⁷ Rothstein, 1995, s. 125.

¹⁸⁸ McCabe, 2001, s. 86.

¹⁸⁹ Skot-Hansen, 2001, s. 60.

biblioteksrummet, även mer kontroversiella sådana. Jag ser inte heller någon poäng med att bibliotekets utvidgade medborgarfunktion enbart begränsar sig till den lokala demokratin. Världen har som bekant blivit global och inte minst ungdomars engagemang är sällan centrerat kring specifika lokalpolitiska frågor.

Det är inte helt osannolikt att ett bibliotek som blir mer tillåtande mot politiska uttryck kommer att användas mer av olika utomparlamentariska grupper än av de etablerade partierna. Partierna har sina egna arenor och mer resurser. Det var förmodligen en orsak till att biblioteket riskerade ”vänster- vridning” i Skellefteå 1978. Icke desto mindre blir det förödande om man från bibliotekets sida går in och censurerar vissa typer av information. Gör man det har man samtidigt fört in ett strategiskt moment i sitt handlande, som hotar att tränga undan det kommunikativa handlandet, och man kommer ett steg längre bort från en helt fri och jämlik diskussion. Jag håller helt med Ture Edbom om att biblioteket bör försöka ha fullständig likställdhet mellan olika grupper, och att man undviker eventuella påhopp om partiskhet genom att ha vettiga regler för sin medborgarfunktion.

Men det finns grupper man kan lägga mer krut på, utan att för den skull stänga ute några andra. Biblioteken har en ambition att nå underprivilegierade grupper och därför är det rimligt att det blir deras ”nisch” också på det här området. Biblioteket har goda möjligheter att bli en samtalsarena där exempelvis handikappade, minoriteter, lågutbildade eller varför inte kvinnor och ungdomar för en gångs skull inte missgynnas.

Hur ska då ett bibliotek som vill utvecklas som rum för medborgardeltagande gå till väga? Även om det politiska bibliotekets idé har trettio år på nacken och kan behöva modifieras en hel del, kom Ture Edbom och andra debattörer med en del konkreta förslag som kan vara nyttiga idag. Jag tänker inte försöka presentera ett nytt program, men det kan vara lämpligt med några lösa idéer som avslutning. I mycket handlar en utvidgad medborgarfunktion om att samarbeta med olika grupper. Men det går kanske inte att förlita sig på studieförbunden och de föreningar man redan har samarbete med, utan man får knyta kontakter av mer okonventionellt slag. Om kommunen har en dialoggrupp eller liknande samarbetar man förstås med den och försöker efter bästa förmåga se till att projekten inte blir för uppifrånstyrda. Varför inte ta initiativ till en medborgarpanel som träffas på biblioteket och sätter sig in i en fråga där? Det kan man göra i samarbete med en statsvetardoktorand på högskolan till exempel. Utveckla webbsidorna! Det finns mycket man kan göra för att även den virtuella delen av biblioteket ska bli mer interaktiv – och informativ.

Framtida forskning

Den här uppsatsens ämne är omfattande. Under arbetets gång har jag varit tvungen att lämna många frågeställningar, som kanske någon annan kan inspireras till att ta tag i så småningom. Här är några förslag till fortsatt forskning.

- det politiska bibliotekets relation till folkbildningstanken
- en mer omfattande empirisk undersökning, t.ex. diskursanalys av olika synsätt på neutralitetsbegreppet
- studie av lokala målbeskrivningar
- jämförelse med museer eller arkiv
- fallstudie av ett bibliotek med mer utbyggt demokratiarbete
- granskning av bibliotekens demokratifunktion med hjälp av Robert A. Dahls kriterier för en demokratisk process.

Sammanfattning

Den här uppsatsens syfte har varit att undersöka vilka möjligheter folkbiblioteken har att aktivt främja medborgardeltagande och offentligt samtal. Som en utgångspunkt valdes idén om det politiska biblioteket, som fördes fram av Ture Edbom år 1975 och kom att diskuteras livligt under några år. Vad innebar det politiska bibliotekets idé och hur bemöttes den i den samtida debatten? Vilka erfarenheter gjordes då man försökte omsätta idén i praktisk verksamhet? Dessa frågeställningar sökte jag svar på genom att använda mig av en hermeneutisk metod, utformad som en studie av den debatt som fördes i tidskrifter och tidningar under åren 1975-1979. Analysen baserades delvis på Jürgen Habermas teori om det kommunikativa handlandet, framför allt med hjälp av begreppen system och livsvärld. En mindre litteraturstudie av olika styrdokument syftade till att ge ett underlag till diskussionen om bibliotekens möjligheter idag.

Vidare genomfördes en empirisk undersökning i form av en enkätstudie riktad till svenska folkbibliotek, samt en mindre studie av bibliotekens och kommunernas hemsidor. Den metod jag använde var kvantitativ med vissa kvalitativa inslag. Frågeställningen var här: I vilken utsträckning arbetar svenska folkbibliotek idag aktivt med att främja medborgardeltagande och offentligt samtal, och hur ser man på sådana funktioner? Syftet var att beskriva och även förklara undersökningsobjektet. Studien relaterades till det politiska bibliotekets idé genom en kort diskussion om huruvida det går att finna några ”politiska bibliotek” idag.

Därefter diskuterade jag vilket handlingsutrymme biblioteken har när det gäller att utvecklas som rum för medborgardeltagande och offentligt samtal, på basis av de resultat som framkommit i de olika delstudierna och i annan forskning. Även denna analys tog hjälp av Habermas teori om det kommunikativa handlandet. Slutligen försökte jag förmedla en vision för 2000-talets politiska bibliotek.

Ture Edboms idé om det politiska biblioteket gick ut på att folkbiblioteket skulle bidra till en vitalisering av demokratin, främst den lokala. Utan att

frånga sin partipolitiska neutralitet skulle biblioteken samarbeta med partier, politiska grupper och folkrörelser och ge röst och rum åt opinioner. Idén har en stark koppling till folkbildningstraditionen och folkrörelsernas arbete. I den debatt som följde på Edboms presentation av sin idé målas biblioteket upp som en plats för information, debatt och kommunikation, där allmänhetens och olika opinionsgruppers synpunkter skulle ges stort utrymme och kanaliseras till beslutsfattarna. Idén om det politiska biblioteket kan ses som en strävan efter att låta människors livsvärldssammanhang ta större plats i samhällslivet, och denna inriktning förenade många debattörer oavsett vilka överordnade och ideologiskt färgade mål man hade. Några försök gjordes att implementera det politiska bibliotekets idé, men efter några år tystnade debatten.

Enkät- och webbstudien av folkbibliotekens verksamhet visar att de svenska folkbiblioteken idag inte aktivt bereder plats för medborgardeltagande och offentligt samtal i någon betydande utsträckning. Bibliotekens betydelse för det offentliga samtalet är för närvarande till övervägande del indirekt och knuten till tillhandahållandet av information. De stora, mer resursstarka biblioteken i städer och större samhällen utgör i viss mån undantag.

Omständigheter som talar emot att biblioteken skulle kunna utvecklas som rum för medborgardeltagande och offentligt samtal är bland annat att en sådan funktion kan komma i konflikt med kulturuppgiften, särskilt i tider av resursbrist. Strävan efter neutralitet och opartiskhet gör också många bibliotek benägna att ta avstånd från direkta politiska uttryck i sina lokaler. En utvecklingspotential finns i det faktum att bibliotekens betydelse som offentligt rum ökar i takt med att andra rum hotas av inskränkningar, och i och med IT-utvecklingen som på sikt kan leda till att biblioteket behöver nya uppgifter. Det pågår vidare en utveckling av den lokala demokratin som biblioteken kan dra nytta av och medverka i, bland annat genom att bli en mötesplats för politiker och medborgare och en samtalsarena för grupper som annars har svårt att göra sig hörda i det offentliga samtalet. Ett bibliotek som vill utvecklas som rum för medborgardeltagande behöver enligt min mening inte föra över fokus från "kultursektorn" till "samhällsinformation". Man bör däremot söka nya samarbetspartners, bygga på engagemang som redan finns och bli mer tillåtande mot en mångfald av åsikter i biblioteksrummet, även mer kontroversiella sådana.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material i författarens ägo

Enkätsvar från folkbibliotek

Utskrifter av sidor från kommuners och folkbiblioteks webbplatser

E-brev från Kristina Zetterström, enhetschef för riksdagens EU-upplysning, till
Anna-Lotta Jadinge, 2004-02-25

Tryckt material

Andersson, Marianne & Skot-Hansen, Dorte, *Det lokale bibliotek – afvikling eller udvikling* (Köpenhamn 1994).

André, Ingrid, ”Om kommunala hyllan m.m.”. *Biblioteksbladet* 1976:8–9, s. 125–127.

Atlestam, Ingrid, ”Notiser”. *Bibliotek i samhälle*, 2003:3, s. 4.

Belfrage, Joneta, ”Advocacy for Democracy II. The Role of the Swedish Library Association”. *Libraries and democracy: the cornerstones of liberty*, red. Nancy Kranich (Chicago 2001), s. 208–211.

Bergh, Andreas & Rubenson, Daniel, ”Tennis och politik – är deltagande en dygd?”. *En uthållig demokrati? Sju debattinlägg om demokratiutredningen och demokratins framtid*, red. Jesper Strömbäck (Uppsala 2001), s. 12–41.

Bergsten, Gunnar, ”Biblioteket en resurs i den kommunala informationen”. *Behövs biblioteket för demokratin? Fem inlägg om kommunal information*. Biblioteksdebatt 8 (Lund 1978), s. 51–66.

Bibliotek – mötesplats i tid och rum. En bok om demokrati. Biblioteksdebatt 23 (Lund 2000).

Bibliotekskalendern 2004 (Lund 2003).

- Bruce, Olga, "Skellefteåprojektet och samhällsinformationen". *Bibliotek i samhälle*, 1979:51, s. 42–43.
- Brunnström, Ann-Christine m.fl., "Göteborg: mer om samhällsinformation". *Bibliofack*, 1978:11, s. 8–9.
- Cohen, Jean & Arato, Andrew, *Det civila samhället och den politiska teorin*. (Göteborg 1993). Orig.: *Civil Society and Political Theory* (Cambridge/London 1992).
- Dahlkvist, Mats, "'Det civila samhället' i samhällsteori och samhällsdebatt. En kritisk analys". *Civilt samhälle och offentlig sektor*, red. Lars Trägårdh (Stockholm 1995), s. 153–230.
- Domeij, Ingrid, "Morgondagens samhällskommunikatör". *Bibliofack*, 1978:11, s. 10–11.
- Ds U 1982:15, *Folkbibliotek och folkbildning i samverkan*. Rapport från en arbetsgrupp inom Folkbiblioteksutredningen.
- Ds 2001:26, *Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Remissammanställning av Demokratiutredningens betänkande.
- Durrance, Joan C. m.fl., "Libraries and Civil Society". *Libraries and Democracy: the Cornerstones of Liberty*, red. Nancy Kranich (Chicago 2001), s. 49–59.
- Edbom, Ture, "PR, prioriteringar och bibliotek" *Biblioteksbladet*, 1967:7, s. 560–563.
- Edbom, Ture. "Det politiska biblioteket. Röst och rum för delaktighet". *Biblioteksbladet*, 1975:1, s. 5–10.
- Edbom, Ture, "Det politiska biblioteket II. Medvetenhet och mod". *Biblioteksbladet*, 1975:2, s. 25–30.
- Edbom, Ture. "Pristagarna" [Tacktal till Bengt Hjelmqvists pris]. *Biblioteksbladet* 1975:12, s. 215–216.
- Eriksen, Erik Oddvar & Weigård, Jarle, *Habermas politiska teori* (Lund 2000). Orig.: *Kommunikativ handling og deliberativt demokrati. Jürgen Habermas' teori om politikk og samfunn* (Oslo 1999).
- Flodin, Per & Lidberg, Erik, *Samorganisation mellan folkbibliotek och medborgarkontor? En jämförande analys, med en studie av verksamheten vid tre biblioteksfilialer i Strängnäs kommun*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Bibliotekshögskolan i Borås, nr 1997:62.
- Folkbibliotek i tal och tankar*. En faktarapport från Folkbiblioteksutredningen (Stockholm 1982).

- Fristedt, Lars, "Samhällsinformation genom folkbibliotek. Karlskronas modell". *Bibliofack*, 1978:11, s. 7.
- "Från debatten". *Biblioteksbladet*, 1978:9, s. 186.
- Frändberg, Lena, *Folkbibliotek och demokrati. Ett försök att beskriva och diskutera folkbibliotekets demokratiska funktion*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Bibliotekshögskolan i Borås, nr 1999:23.
- Goul Andersen, Jørgen & Hoff, Jens, *Democracy and citizenship in Scandinavia* (Hampshire 2001).
- Gustavsson, Bernt, *Bildningens väg. Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*. Diss. Institutionen för vetenskaps- och idéhistoria, Göteborgs universitet (Stockholm 1991).
- Gynnerstedt, Kerstin, "Medborgarinflytande och lokal demokrati". *Demokrati i praktiken*, red. Lena Agevall & Torgny Klasson (Lund 2000), s. 95–127.
- Habermas, Jürgen, *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. 4:e uppl. (Frankfurt am Main 1994).
- Habermas, Jürgen, "Den nya överskådligheten". *Ord och Bild*, 1985:3, s. 60–74.
- Habermas, Jürgen, *The Theory of Communicative Action*. Volume I: *Reason and the Rationalization of Society* (London 1984). Orig. *Theorie des kommunikativen Handelns, band 1* (Frankfurt am Main 1981).
- Habermas, Jürgen, *The Theory of Communicative Action*. Volume II: *Lifeworld and System* (London 1987). Orig. *Theorie des kommunikativen Handelns, band 2* (Frankfurt am Main 1981).
- Hadenius, Stig, "Behövs biblioteket för demokratin?" *Biblioteksbladet*, 1978:9, s. 184–186.
- Hallonsten, Sven, "Att blanda ihop bibliotek och politik". *Behövs biblioteket för demokratin? Fem inlägg om kommunal information* (Lund 1978), s. 35–49.
- Hallonsten, Sven, "Om biblioteket och folkrörelserna". *Biblioteksbladet*, 1976:8–9, s. 127–128.
- Hansson, Joacim, "Professionalism, folkbildning och de socialt underprivilegerade". *Biblioteksbladet*, 2003:2, s. 12–14.
- Held, David, *Demokratimodeller: från klassisk demokrati till demokratisk autonomi* (Göteborg 1997). Orig: *Models of democracy* (Cambridge 1987).
- Holmgren, Mia & Flodin, Bertil, *Biblioteken och folkomröstningen om EU: En studie av lokal samhällsinformation* (Stockholm 1996).

- Intellectual Freedom Manual*, 6:e uppl (Chicago/London 2002).
- Jonsson, Bosse. *Medborgaren och marknaden. Pedagogisk diskurs för folkbibliotek*. Diss. Linköping studies in education and psychology no 90. Linköpings universitet. (Linköping 2003).
- Kranich, Nancy C., "Libraries, the Internet, and democracy". *Libraries and Democracy: the Cornerstones of Liberty*, red. Nancy Kranich (Chicago 2001), s. 83–95.
- Landell, Nils-Erik, "Vidga rollen för folkbiblioteken". *Svenska Dagbladet* 22.12.1975, s. 2.
- Landström, Andrea & Lindblad, Martina, *Att söka samhällsinformation. En användarundersökning*. Magisteruppsats framlagd vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, Bibliotekshögskolan i Borås, nr 2003:10.
- Larsen, Harald, "Samhällstrycket". *Biblioteksbladet*, 1979:2, s. 31–34.
- Lundquist, Lennart, *Medborgardemokratin och eliterna* (Lund 2001).
- Matarasso, François, *Beyond book issues. The social potential of library projects* (London 1998).
- McCabe, Ronald B., *Civic librarianship: renewing the social mission of the public library* (Lanham, Maryland 2001).
- Månson, Per, "Jürgen Habermas och moderniteten". *Moderna samhällsteorier: traditioner, riktningar, teoretiker*, 6:e rev uppl, red. Per Månson (Stockholm 2003), s. 307–345.
- Nationalencyklopedin*, band 13 (Höganäs 1994).
- Naurin, Elin, "Partiet som samtalets arena. Ett bidrag till verklighetsanpassningen av den deliberativa demokratiteorin". *En uthållig demokrati? Sju debattinlägg om demokratiutredningen och demokratins framtid*, red. Jesper Strömbäck (Uppsala 2001), s. 42–64.
- Nord, Lars, "IT för alla! Alla för IT?". *En uthållig demokrati? Sju debattinlägg om demokratiutredningen och demokratins framtid*, red. Jesper Strömbäck (Uppsala 2001), s. 150–178.
- Pahlén, Birgitta, "Information är så viktig, men ...". *Behövs biblioteket för demokratin? Fem inlägg om kommunal information* (Lund 1978), s. 17–34.
- Palmqvist, Bertil, "Pristagare och debatt om politiska biblioteket". *Biblioteksbladet*, 1976:11, s. 161–164.
- Petersson, Olof m.fl., *Demokrati och medborgarskap*. Demokratirådets rapport 1998 (Stockholm 1998).
- Ristarp, Jan, "Intellektuell frihet grundläggande för biblioteken". *Biblioteksbladet*, 1999:5, s. 10–11.

- Ristarp, Jan & Andersson, Lars G., *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt* (Lund 2001).
- Rogestam, Christina, "Biblioteket – en resurs som redan finns". *Behövs biblioteket för demokratin? Fem inlägg om kommunal information* (Lund 1978), s. 9–16.
- Rothstein, Bo (red.), *Demokrati som dialog*. Demokratirådets rapport 1995 (Stockholm 1995).
- Rothstein, Bo, "Svensk välfärdspolitik och det civila samhället". *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*, red. Lars Trägårdh (Stockholm 1995), s. 94–152.
- Sandblad, Helena & Törngren, Margareta, "Högt i tak på biblioteken. Redogörelse för SAB:s och Kulturrådets enkät om samhällsinformation på biblioteken". *Behövs biblioteket för demokratin? Fem inlägg om kommunal information* (Lund 1978), s. 67–82.
- SFS 1996:1596, *Bibliotekslag*.
- SOU 1975:41–42, *Kommunal demokrati*. Betänkande av Kommunaldemokratiutredningen.
- SOU 1979:31, *Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter*. Betänkande av Byråkratiutredningen.
- SOU 1984:23, *Folkbibliotek i Sverige*. Betänkande av Folkbiblioteksutredningen.
- SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport.
- SOU 1996:162, *På medborgarnas villkor: en demokratisk infrastruktur*. Betänkande av Demokratiutvecklingskommittén.
- SOU 2000:1, *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Demokratiutredningens betänkande.
- Steinsaphir, Marianne, "Biblioteken och EMU-omröstningen". *Biblioteksbladet*, 2003:6, s. 22.
- Sundin, Tommy, "Ifrågasätt mera! Exempelvis samhällsinformationen på biblioteken". *Bibliotek i samhälle*, 1978:6, s.34–37.
- Sundin, Tommy, Larsen, Harald & Hällgren, Anna-Lisa, *Folkbibliotekens roll i samhällsinformationen. Slutrapport från Skellefteprojektet* (Skellefteå 1978).
- Söderkvist, Linda, "Två flugor i en smäll" – samlokalisering av medborgarkontor och folkbibliotek. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid institutionen för ABM, estetik och kulturstudier, Uppsala universitet, nr 2003:161.

- Söderqvist, Magdalena, *Intellektuell frihet på bibliotek. En undersökning av svenska biblioteks inställning till och kunskap om intellektuell frihet i teori och praktik*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid institutionen för ABM, estetik och kulturstudier, Uppsala universitet, nr 2002:127.
- Thorstensson, Gunlög, "Neutralitet i det offentliga rummet". *Bibliotek i samhälle*, 2003:1, s. 26.
- Ullander, Kerstin, "Försök i Skelleftå visar: trögarbetat med samhällsinformationen". *Kommunaktuellt*, 16.11.1978, s. 9.
- Unescos folkbiblioteksmanifest 1994*. Svenska Unescorådets skriftserie nr 2 (Stockholm 1995).
- Vestheim, Geir, *Fornuft, kultur og velferd. Ein historisk-sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk*. Diss. Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap, Göteborgs universitet (Oslo 1997).
- Vestheim, Geir. "Libraries as Agents of the Public Sphere. Pragmatism contra Social Responsibility". *Kulturvetenskaplig forskning – ett fält i utveckling*. Avd för kulturvetenskap, Göteborgs universitet (Göteborg 1998), s. 227–240.
- Widgren, Lillemor, "Om informationen om kommunen". *Biblioteksbladet*, 1976:8-9, s. 122–124.
- Östling, Erik, "Kommentaren: Effektiv kommunal information". *Biblioteksbladet*, 1975:16.
- Östling, Erik, "Den kommunala demokratin urholkas – kan biblioteken bli dess räddning?" *Aftonbladet*, 18.6.1976, s. 4–5.

Elektroniskt material

- Alstad, Colleen & Curry, Ann, "Public Space, Public Discourse, and Public Libraries". *LIBRES*, 2003:1. <http://libres.curtin.edu.au/libres13n1/index.htm> (25 februari 2004).
- Bogren, Hanna & Gullstrand, Sofia, *Samhällsinformation i Göteborg. En jämförande studie av förmedlare av samhällsinformation*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Bibliotekshögskolan i Borås, nr 2000:73. <http://www.hb.se/bhs/slutversioner/2000/00-73.pdf> (25 februari 2004).

Dahlberg, Lincoln, "Extending the Public Sphere through Cyberspace: The Case of Minnesota E-Democracy". *First Monday*, 2001:3. http://www.firstmonday.dk/issues/issue6_3/dahlberg/index.html (25 februari 2004).

Locomotive. Local Community – Openness, Transparency, Information – a European Perspective. Projektbeskrivning. <http://www.hb.se/bhs/locomotive/index.htm> (25 februari 2004).

Riksdagen i siffror. Deltagande i riksdagsvalen www.riksdagen.se/arbetar/siffror/deltagan.htm (25 februari 2004).

Bilaga 1: E-brev med enkät till folkbiblioteken

Hej!

Jag heter Anna-Lotta Jadinge och skriver en magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap. Den behandlar folkbibliotekens roll när det gäller att stödja ökat medborgardeltagande och offentlig diskussion, särskilt i lokalsamhället. Syftet med den enkät jag nu skickar ut till er är att undersöka hur biblioteken arbetar med sådant idag. Frågorna behandlar bl.a. program- och utställningsverksamhet, samhällsinformation och samarbetspartners.

Enkäten skickas till ett slumpmässigt urval av de svenska folkbiblioteken, och ditt bibliotek är alltså ett av dem som valts ut. Det är av stort värde för mig om någon på biblioteket tar sig tid att besvara den (förslagsvis bibliotekschefen). [Till filialbiblioteken: "(förslagsvis filialföreståndaren)"] Frågeformuläret är inte särskilt omfattande och består nästan uteslutande av kryssfrågor. Sist i formuläret har ni möjlighet att lämna kommentarer eller förtydliganden. Svaren behandlas helt anonymt och kommer att sammanställas statistiskt, så enskilda svar kommer inte att kunna kännas igen i redovisningen av resultaten.

Observera att samtliga frågor gäller huvudbiblioteket och inte eventuella filialer i kommunen. [Till filialbiblioteken: "Observera att samtliga frågor gäller er egen biblioteksfilial, och alltså inte huvudbibliotekets verksamhet."]

Ert svar är jag glad om jag får senast 30 januari 2004.

Om du/ni har frågor eller synpunkter går det utmärkt att kontakta mig:

Anna-Lotta Jadinge

Väktargatan 64 D

754 22 Uppsala

Tel. 018-52 50 26 eller 0706-16 59 45

anna-lotta.jadinge.0508@student.uu.se

Jag är mycket tacksam för er medverkan!

GÖR SÅ HÄR:

För att besvara frågorna trycker du på Svara-knappen (Reply) och går sedan in i formuläret och skriver ett X i parenteserna vid de svarsalternativ du väljer, eller skriver in svaret efter frågan. När du är färdig trycker du bara på Skicka-knappen (Send).

Du kan naturligtvis också skriva ut enkäten och skicka tillbaka med vanlig post.

1. Ta ställning till följande påståenden:

a. Biblioteket bör tillhandahålla politiskt kontroversiell information

- Instämmer helt
- Instämmer till ganska stor del
- Instämmer bara till en mindre del
- Instämmer inte alls
- Vet ej / tveksam

b. Samhällsinformation och politik är ingenting som våra låntagare/besökare är särskilt intresserade av

- Instämmer helt
- Instämmer till ganska stor del
- Instämmer bara till en mindre del
- Instämmer inte alls
- Vet ej / tveksam

c. Biblioteket bör göra samhällsinformationen mer begriplig

- Instämmer helt
- Instämmer till ganska stor del
- Instämmer bara till en mindre del
- Instämmer inte alls
- Vet ej / tveksam

d. Namnlistor och annan politisk aktivitet har en självklar plats på biblioteket

- ( ) Instämmer helt
- ( ) Instämmer till ganska stor del
- ( ) Instämmer bara till en mindre del
- ( ) Instämmer inte alls
- ( ) Vet ej / tveksam

e. Det är bättre att andra institutioner/aktörer än biblioteket ägnar sig åt lokal demokrati och samhällsdebatt

- ( ) Instämmer helt
- ( ) Instämmer till ganska stor del
- ( ) Instämmer bara till en mindre del
- ( ) Instämmer inte alls
- ( ) Vet ej / tveksam

f. En av bibliotekets viktigaste uppgifter är att bidra till ett levande lokalsamhälle

- ( ) Instämmer helt
- ( ) Instämmer till ganska stor del
- ( ) Instämmer bara till en mindre del
- ( ) Instämmer inte alls
- ( ) Vet ej / tveksam

g. Biblioteket måste alltid hålla sig neutralt

- ( ) Instämmer helt
- ( ) Instämmer till ganska stor del
- ( ) Instämmer bara till en mindre del
- ( ) Instämmer inte alls
- ( ) Vet ej / tveksam

h. Biblioteket bör prioritera kulturevenemang framför samhällsdebatt

- ( ) Instämmer helt
- ( ) Instämmer till ganska stor del
- ( ) Instämmer bara till en mindre del
- ( ) Instämmer inte alls
- ( ) Vet ej / tveksam

2. SAMHÄLLSINFORMATION

a. Har ni någon hylla/avdelning för s.k. samhällsinformation?

Nej (*gå vidare till fråga 3*)

Ja

b. Vilken sorts information tillhandahåller ni där?

(kryssa ett eller flera alternativ)

Kommunal information

Landstingsinformation

Information från riksdag, regering och/eller statliga myndigheter

EU-information

Konsumentinformation

Information från politiska partier

Information från politiskt/socialt aktiva föreningar (ej partier)

Annat, nämligen: [ange vad]

3. EMU-INFORMATION

a. Tillhandahöll biblioteket något tryckt material om EMU inför folkomröstningen 2003?

Nej, inte utöver ordinarie inköp av böcker och andra medier

Ja

b. Hade biblioteket inför folkomröstningen någon information/länksamling om EMU på hemsidan?

Ja

Nej

Vet ej

c. Hade biblioteket några särskilda EMU-aktiviteter under 2003?

Nej (*gå vidare till fråga 4*)

Ja

d. Vilken/vilka typer av EMU-aktiviteter handlade det om?

(kryssa ett eller flera alternativ)

- Föreläsningar
- Frågestunder
- Debatter
- Utställningar
- Visningar av bibliotekets EMU-material
- Marknadsföring externt (t ex annonsering)
- Information på skolor, företag, allmän plats etc (utanför bibliotekslokalerna)
- Annat, nämligen:

4. PROGRAM- OCH UTSTÄLLNINGSVERKSAMHET

a. Har det bortsett från eventuella EMU-aktiviteter förekommit någon form av programverksamhet på biblioteket under 2003?

- Nej *(gå vidare till fråga 4c)*
- Ja

b. Vilken typ av arrangemang handlade det om?

(kryssa ett eller flera alternativ)

- Arrangemang huvudsakligen riktade till barn
- ”Bokprat” för vuxna
- Författarbesök för vuxna
- Musik, teater eller film huvudsakligen för vuxna
- Föredrag/seminarier (utöver författarbesök)
- Debatter
- Annat, nämligen: [ange vad]

c. Har det under 2003 förekommit någon utställningsverksamhet på biblioteket?

- Nej *(gå vidare till fråga 5)*
- Ja

d. Vilken typ av utställningar rörde det sig om?

(kryssa ett eller flera alternativ)

- Bibliotekets egna utställningar, som handlade om: [ange ämnen]
- Konst- eller fotoutställningar
- Skolelevers utställningar
- Planutställningar eller andra informerande utställningar som producerats av kommunen/myndigheter
- Utställningar om lokala/samhällsrelaterade frågor, gjorda av föreningar eller privatpersoner
- Annat, nämligen: [ange vad]

5. KONTAKTER & SAMARBETEN

a. Hade biblioteket några samarbetspartners under 2003?

Ange kort vad eventuellt samarbete handlade om.

(ett eller flera alternativ)

- Studieförbund:
- Folkhögskolor:
- Grund- eller gymnasieskolor:
- Universitet/högskolor:
- Politiska partier:
- Föreningar:
- Företag:
- Kommunala förvaltningar:
- Kommunala nämnder:
- Museer:
- Arkiv:
- Kyrkan:
- Privatpersoner:
- Annat samarbete:
- Nej, vi hade inget särskilt samarbete utanför biblioteksorganisationen

b. Erbjud ni möteslokaler till föreningar, studiecirklar o.d. under 2003?

Nej, vi har fått frågor om det men vi har ingen möjlighet

Nej, och det finns ingen efterfrågan

Ja, men endast i särskilda fall

Ja, som en allmän tjänst

c. Erbjud ni under 2003, utöver eventuella möteslokaler, några särskilda tjänster till föreningar, studiecirklar o.d.?

Nej

Ja

Om ja, beskriv tjänsterna kortfattat:

d. Bedrev biblioteket under 2003 någon särskild verksamhet med syfte att främja ett levande lokalsamhälle, demokrati, medborgardeltagande och/eller kunskap om samhällsfrågor (utöver vad som ev. sagts tidigare)?

Nej, inte utöver det dagliga arbetet med litteratur och information

Ja

Om ja, beskriv kortfattat:

6. ÖVRIGT [Endast till huvudbiblioteken]

a. Finns det för närvarande något medborgarkontor och/eller kommunal informationstjänst i kommunen?

Ja

Nej

Vet ej

b. Finns det något särskilt kommunalt förvaltningsbibliotek i kommunen?

Ja

Nej

Vet ej

c. Finns det kommunalt drivna arbetsplatsbibliotek i kommunen?

Ja

Nej

Vet ej

d. Hur stor är kommunen?

mindre än 10 000 invånare

10 000–25 000 inv.

25 000–50 000 inv.

50 000–100 000 inv.

mer än 100 000 inv.

Här kan Du lämna kommentarer och förtydliganden till enkäten:

VARMT TACK FÖR ER MEDVERKAN!

Bilaga 2: Tabeller med empiriska data

1 a. Politiskt kontroversiell information

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Helt	6	3	3	0
Till ganska stor del	31	14	17	11
Till en mindre del	4	1	3	7
Inte alls	8	1	7	6
Vet ej/tveksam	3	1	2	8
Ej svarat	3	2	1	1
Totalt	55	22	33	33

1 b. Besökarnas intresse

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Helt	0	0	0	1
Till ganska stor del	12	4	8	12
Till en mindre del	18	3	15	10
Inte alls	25	15	10	7
Vet ej/tveksam	0	0	0	3
Ej svarat	0	0	0	0
Totalt	55	22	33	33

1 c. Göra samhällsinformation mer begriplig

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Helt	24	9	15	7
Till ganska stor del	12	7	5	11
Till en mindre del	10	4	6	11
Inte alls	5	0	5	0
Vet ej/tveksam	3	1	2	3
Ej svarat	1	1	0	1
Totalt	55	22	33	33

1 d. Namnlistor och annan politisk aktivitet

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Helt	4	2	2	3
Till ganska stor del	9	5	4	9
Till en mindre del	16	5	11	8
Inte alls	20	7	13	9
Vet ej/tveksam	3	1	2	4
Ej svarat	3	2	1	0
Totalt	55	22	33	33

1 e. Lokal demokrati och samhällsdebatt

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Helt	1	0	1	2
Till ganska stor del	6	3	3	5
Till en mindre del	19	4	15	16
Inte alls	28	14	14	8
Vet ej/tveksam	0	0	0	2
Ej svarat	1	1	0	0
Totalt	55	22	33	33

1 f. Ett levande lokalsamhälle

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Helt	43	18	24	18
Till ganska stor del	11	4	7	9
Till en mindre del	2	0	2	4
Inte alls	0	0	0	0
Vet ej/tveksam	0	0	0	2
Ej svarat	0	0	0	0
Totalt	55	22	33	33

1 g. Neutralitet

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Helt	30	12	18	16
Till ganska stor del	16	5	11	13
Till en mindre del	3	1	2	2
Inte alls	3	3	0	2
Vet ej/tveksam	2	0	2	0
Ej svarat	1	1	0	0
Totalt	55	22	33	33

1 h. Kulturevenemang

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Helt	2	1	1	2
Till ganska stor del	14	2	12	14
Till en mindre del	14	5	9	9
Inte alls	21	12	9	7
Vet ej/tveksam	4	2	2	1
Ej svarat	0	0	0	0
Totalt	55	22	33	33

2. SAMHÄLLSINFORMATION

2 a.

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Nej	7	2	5	5
Ja	48	20	28	28
Ej svarat	0	0	0	0
Totalt	55	22	33	33

2 b.

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Kommun	46	18	28	27
Landsting	33	10	23	7
Riksdag m.m.	37	15	22	13
EU-info	47	21	26	24
Konsument	40	20	20	19
Politiska partier	14	9	5	2
Föreningar	10	3	7	7
Annat	4	2	2	3

3. EMU-INFORMATION

3 a.

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Nej	5	1	4	3
Ja	50	21	29	28
Ej svarat	0	0	0	2
Totalt	55	22	33	33

3 b. Hemsidan

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Ja	13	9	4	7
Nej	39	12	27	22
Vet ej	2	1	1	3
Ej svarat	1	0	1	1
Totalt	55	22	33	33

3 c. EMU-aktiviteter

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Nej	36	9	27	30
Ja	18	12	6	3
Ej svarat	1	1	0	0
Totalt	55	22	33	33

3 d.

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Föreläsningar	6	5	1	0
Frågestunder	4	3	1	0
Debatter	5	4	1	0
Utställningar	13	9	4	1
EMU-material	8	6	2	0
Extern markn.föring	1	1	0	0
Skolor, företag etc.	1	1	0	1
Annat	0	0	0	1

4. PROGRAM- OCH UTSTÄLLNINGSVERKSAMHET

4 a. Programverksamhet

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Nej	3	1	2	9
Ja	52	21	31	24
Ej svarat	0	0	0	0
Totalt	55	22	33	33

4 b.

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Barnarrangemang	43	20	23	19
Bokprat	18	12	6	2
Författarbesök	32	16	16	5
Musik, teater, film	17	9	8	5
Föredrag/seminarier	33	18	15	3
Debatter	4	4	0	0
Annat	6	4	2	11

4 c. Utställningsverksamhet

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Nej	2	0	2	4
Ja	53	22	31	28
Ej svarat	0	0	0	1
Totalt	55	22	33	33

4 d.

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Egna utställningar	24	12	12	10
Konst eller foto	45	18	27	15
Elevutställningar	46	20	26	22
Planutställningar	43	19	25	9
Lokala frågor	34	16	18	5
Annat	6	4	2	6

5. KONTAKTER & SAMARBETEN

5 a.

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Studieförbund	47	20	27	6
Folkhögskolor	9	7	2	0
Grund/gymn.skolor	41	19	22	12
Univ./högskolor	17	10	7	0
Politiska partier	4	4	0	0
Föreningar	41	17	24	10
Företag	6	4	2	3
Kommun. förvaltn.	36	18	18	5
Kommun. nämnder	9	3	6	0
Museer	19	12	7	1
Arkiv	12	6	6	0
Kyrkan	14	8	6	3
Privatpersoner	19	9	10	2
Annat samarbete	4	3	1	2
Inget samarbete	1	1	0	13

5 b. Möteslokaler

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Ingen möjlighet	7	2	5	3
Ingen efterfrågan	2	0	2	12
Ja, i särskilda fall	19	7	12	6
Ja, allmän tjänst	26	13	13	10
Ej svarat	1	0	1	2
Totalt	55	22	33	33

5 c. Särskilda tjänster

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Nej	33	11	22	28
Ja	19	11	8	3
Ej svarat	3	0	3	2
Totalt	55	22	33	33

5 d. Demokratiprojekt m.m.

Svarsalternativ	Huvudbibliotek			Filialbibliotek
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner	
Nej	44	13	31	29
Ja	8	7	1	3
Ej svarat	3	2	1	1
Totalt	55	22	33	33

6 a. Medborgarkontor

Svarsalternativ	Huvudbibliotek		
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner
Ja	20	12	8
Nej	33	10	23
Vet ej	2	0	2
Ej svarat	0	0	0
Totalt	55	22	33

6 b. Kommunalt förvaltningsbibliotek

Svarsalternativ	Huvudbibliotek		
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner
Ja	4	2	2
Nej	46	18	28
Vet ej	5	2	3
Ej svarat	0	0	0
Totalt	55	22	33

6 c. Arbetsplatsbibliotek

Svarsalternativ	Huvudbibliotek		
	Alla	Stora kommuner	Små kommuner
Ja	6	3	3
Nej	45	16	29
Vet ej	2	1	1
Ej svarat	2	2	0
Totalt	55	22	33

6 d. Kommunens storlek

Svarsalternativ	Alla huvudbibliotek
< 10 000	13
10 000–25 000	20
25 000–50 000	12
50 000–100 000	8
> 100 000	2
Totalt	55

